

Kulutusta Niukkuudessa

-pientuloisten yksinhuoltajaäitien kulutustotumukset ja kulutuksellinen yhteisöllisyys

Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma
Kevät 1998
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Kulutusta Niukkuudessa. Pienituloisten yksinhuoltajaäitien kulutustottumukset ja kulutuksellinen yhteisöllisyys.

Johanna Kiili; Yhteiskuntapolitiikka, kesäkuu 1998. Jyväskylän yliopisto, 100 s. + liitteet

TIIVISTELMÄ

Tämä tutkielma on Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen pro gradu -työ. Tutkielman kohteena ovat pienituloiset yksinhuoltajaäidit ja heidän kulutukselliset tottuksensa. Tutkielmaan on haastateltu viisi kotona työttömänä tai kotihoidontuella olevaa yksinhuoltajaäitiä sekä viisi työssäkäyvää yksinhuoltajaäitiä. Kaikki haastatellut yksinhuoltajaäidit asuvat tiiviisti rakennetussa Jyväskyläläisessä Pupuhundan lähiössä. Tutkielmaa varten on myös haastateltu kolmea Pupuhundan alueen sosiaalityöntekijää, joilta on saatu yleisempää tietoutta alueesta ja alueen yksinhuoltajista.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mitä kulutus merkitsee sosiaalisella ja yksilöllisellä tasolla pienituloisille yksinhuoltajaäideille, jotka asuvat Pupuhundassa ja joiden kulutusresurssit eivät ole tilastojen valossa parhaat mahdolliset. Voidaanko heidän sanoa marginalisoituneen kulutusyhteiskunnan ulkopuolelle, koska he eivät kykene kuluttamaan siinä tahdissa, kuin markkinat etenevät? Myöskään palkkatyö päätöiden ja periodisen työskentelyn kautta ei enää sido heitä niin vahvasti yhteiskunnan jäseniksi. Kiinnostuksen kohteena on myös se, millaista yhteisöllisyyttä yksinhuoltajat muodostavat kulutuksen kautta, sekä millaista on heidän kulutuksellinen ylellisyytensä ja nautintonsa? Muodostuuko kulutuksesta ahdistavaa toimintaa silloin, kun ei ole kunnolla varaa heittäytyä mukaan kulutusjuhliin, vai ovatko yksinhuoltajat löytäneet uusia, vaihtoehtoisia ja tyydyttäviä kulutusmuotoja ja tapoja?

Kaikki haastattelut suoritettiin syys- ja lokakuussa 1997. Yksinhuoltajat haastateltiin joko heidän kotonaan tai Pupuhundan asukastilassa, haastateltavat saivat itse valita paikan. Sosiaalityöntekijät haastateltiin heidän työhuoneissaan. Tiedonhankintamenetelmänä olen käyttänyt puolistrukturoitua haastattelumenetelmää, jossa edetään väljästi eri teema-alueiden avulla haastateltavan ehdoilla.

Tutkimus osoitti, että pienituloisten yksinhuoltajaäitien kulutus on aktiivinen ja markkinoiden valtaa välttelevä osa heidän arkielämänsä. Kulutuksessa korostuivat vaihtoehtoiset, innovatiiviset ja yhteisölliset tavat kuluttaa, kuten esimerkiksi tavaroiden, vaatteiden ja palvelusten kierrättäminen ja vaihtaminen ystävien ja tuttavien kesken sekä kirpputorien aktiivinen kuluttaminen. Kulutus onkin aktiivinen osa pienituloisten yksinhuoltajaäitien arkea erilaisten kulutusstrategioiden miettimisen kautta. Toisaalta kulutuksesta muodostui ahdistavaa toimintaa etenkin silloin, kun lasten toiveet ja halut olivat ristiriidassa perheen kulutusmahdollisuuksien kanssa. Lapset ovat yksinhuoltajien pärjäämisen heikoin lenkki, johon markkinoiden on helpoin iskeä erilaisine tuotettuine haluineen ja houkutusineen. Yksinhuoltajille itselleen nautinto oli pientä ja saavutettavissa olevaa, kuitenkin arkipäiväistä astetta luksuempaa, kuten esimerkiksi kosmetiikka, alusvaatteet ja kukkaron ulottuvissa olevat pienet korut. Shoppailu muodostaa yhden tärkeän ja löyhän yhteisöllisen kulutusmuodon, joka on monelle yksinhuoltajalle tapa irrottautua arjesta ja tyydyttää sosiaalisia ja emotionaalisia tarpeita. Monet kokivat palkkatyön edelleen erittäin tärkeäksi ja työttömänä olevat haaveilivat työn löytämisestä. Tärkein huomio tutkimuksessa oli, että vaikka yksinhuoltajat olivat kaikki pienituloisia, niin he eivät ole marginalisoituneet yhteiskunnan ulkopuolelle vaan aktiivisesti itse etsivät omat kulutusmuotonsa ja tottuksensa, muodostaen omaa alternatiiviaan.

Avainsanat: yksinhuoltaja, lapset, kulutus, kulutusyhteiskunta, yhteisöllisyys, shoppailu, marginalisoituminen.

SISÄLLYS

1. Arkinen kulutus	3
2. Tutkielman toteutus	
Aineisto	6
Yksinhuoltajat	6
Pupuhuhta	7
Sosiaalityöntekijät	8
Haastattelujen kulku	9
Yksinhuoltajat	9
Sosiaalityöntekijät	13
Tutkielman kulku	14
3. Kulutuksen historiasta, tutkimuksesta sekä kansalaisesta kuluttajana	
Modernin kuluttamisen kehityshistoriaa lyhyesti	16
Tarpeet ja halut kuluttajuuden määreinä	17
Kulutusyhteiskunta ja kansalaisuus	19
4. Yksinhuoltajien kulutusresurssit	
Perheen kulutusmahdollisuudet	22
Yksinhuoltajuuden vaikutus kulutusmahdollisuuksiin	23
Köyhyys vai taloudellinen niukkuus	26
Asuinalueen vaikutus kulutukseen	30
5. Tinkimisen taitoa ja kekseliästä kulutusta	
Tinkimisen ammattilaiset	33
Niukkuuden alainen hallittu ja luova kulutus	35
6. Kulutuksen yksilölliset merkitykset	
Ulkonäkö	41
Tyyliä ilman muotia, mukavuutta ilman merkkejä	45
Normitettu ulkonäkö ja erottautuminen	47
7. Kulutus pakkona ja ahdistuksen aiheuttajana	
Niukkuuden ylistys ja pärjäämisen paine	51
Moraalityhteisön valvoma ja järkeistettävä kulutus	55
8. Arvokas palkkatyö	
Palkkatyön merkitys	59

9. Kulutusyhteisöllisyys	
Differentioituneet lähiyhteisöt	65
Vapaa-ajan kulutusyhteisöllisyys	68
Arkipäivän kulutuskompromissi	71
10. Sosiaalinen shoppailija	73
Neljä shoppailuprofiilia	76
<i>Työssä käyvät aktiivikuluttajat</i>	77
<i>Työssä käyvät passiivikuluttajat</i>	78
<i>Kotona olevat aktiivikuluttajat</i>	79
<i>Kotona olevat passiivikuluttajat</i>	80
TAULUKKO 1: yhteenveto shoppailuprofiileista	81
Postimyynti ja kutsut	82
11. Elämyksellinen kulutus	84
Nautinnon aika ja ajan nautinto	86
Kulutushuippu ja todellinen tyydytys	88
12. Kulutus sosiaalisena siteenä	90
Lähteet:	94
Liitteet:	100
liite 1. Tutkimukseen osallistuneet yksinhuoltajaäidit	
liite 2. Yksinhuoltajaäitien haastattelun aihealueet	
liite 3. Sosiaalityöntekijöiden haastattelun aihealueet	

1. Arkinen kulutus

Työttömyyden lisääntyessä ja pitkittyessä on elämä palkkatyöideologian varaan 1970- ja 1980 -luvuilla rakennetuissa lähiöissä problematisoitumassa. Kiinnostavaa onkin miettiä, mikä yhdistää ihmisiä alueilla, jotka on aikoinaan rakennettu lähinnä nukkumalähiöiksi, mutta joissa ihmiset tällä hetkellä työttömyyden vuoksi kuluttavat suurimman osan ajastaan.

Lähiöitä tutkittaessa on viime vuosikymmeninä keskitytty kuvaamaan ja tutkimaan lähiöiden sosiaalista rakennetta, perheitä, erilaisia yhteisöjä ja yhteenliittymiä, asukastoimintaa, yhdyskuntatyötä ja niiden erilaisia muotoja. Asukastoimintaa ja yhdyskuntatyötä tutkineet ovat korostaneet, että 1990-luvun lähiöille olisi löydettävä jokin yhdistävä tekijä (esimerkiksi Roivainen 1993, Anttonen 1989, Kortteinen 1996). Myös kommunitarismien kannattajat korostavat yhteisöllisyyden eri muotojen tärkeyttä ja sen kautta löytyvää kollektiivista vastuuta (Etzioni 1995). Esimerkiksi Aila-Leena Matthies (1993) puhuu paikallisesti kontekstualisoituvasta sosiaalityöstä, jonka lähtökohtana on paikallisuus ja jonka avulla on mahdollisuus kokonaisvaltaisesti perehtyä ihmisten elämänyhteyksiin ja intensiiviseen yhteistyöhön eri epävirallisten tahojen kanssa. Hyvinvoinnin uutta mallia etsitään ihmisten paikallisista yhteisöistä.

Sosiologian suunnalla on puolestaan yhä korostuneemmin tuotu esiin, että traditionaalisten yhteisöjen ja siteiden murennuttua kulutuksen prosessin varaan rakentuneet post-traditionaaliset, löyhät yhteisöllisyyden muodot ovat osa ihmisten arkielämää (esim. Bauman 1995, Uusitalo 1995, Maffesoli 1997). Kulutus ja vapaa-aika ovat yhä enemmän osa toisiaan ja kulutuksen voidaan nykyään määrittellä olevan yksi areena, jonka kautta yksilöt etsivät ja löytävät uusia sosiaalisia siteitä ja löyhiä, omaan vapaaseen haluun perustuvia yhteisöllisyyden muotoja. Jälkimodernin ihmisen sanotaan määrittävän itseään ja muodostavan identiteettiään kuluttamisen kautta ja avulla. Kulutuksesta onkin muodostunut nyky-yhteiskunnassa kirjava ja mielenkiintoinen ilmiö. Kulutus -termiä käytetään nykyään hyvinkin monenlaisesta toiminnasta, kulutetaan kuten perinteisesti tavaroita ja palveluja, sen lisäksi mielikuvia ja haaveita mutta myös ihmissuhteita, televisio-ohjelmia, kulttuuria, aikaa jne.

Markkinoiden tuottaman kulutustarjonnan yhä tehokkaampi tunkeutuminen kansalaisten arkipäivään on nähtävissä erilaisten uusien kulutuskohteiden ja -mahdollisuuksien kiihkeätempoisena markkinointina. Sosiaaliturva ja matala ansiotaso eivät kuitenkaan anna mahdollisuutta rakentaa arkipäivää kulutuksellisten toimintojen ympärille markkinoiden toivomalla tavalla. Niukkatuloinen kansalainen ei kykene osallistumaan kulutukseen täysivaltaisena kuluttajana. Esimerkiksi Bauman (1995) korostaa, että kulutuksesta on muodostunut niin tärkeä yhteiskunnallista asemaa ja kansalaisuutta määrittävä tekijä, että syrjäytymällä kulutuksesta yksilö syrjäytyy samalla myös yhteiskunnallisesta kansalaisuudesta. Niukkatuloisella kansalaisella ei ole varaa toteuttaa yksilöllisyyttä ja normien mukaista kollektiivista osallisuutta markkinoiden ja kulutusyhteiskunnan toivomalla tavalla. Mitkä sitten ovat näiden ihmisten mahdollisuudet ja keinot selvittää kulutusyhteiskunnassa?

Tässä tutkimuksessa lähiö-elämää analysoidaan aikaisemmin normina olleen palkkatyön sijaan kulutuksen näkökulmasta. Jokapäiväisen kulutuksen problematisoiminen ei ole aikaisemmin ollut osa lähiötutkimusta. Lähtökohtani on kuitenkin se, että kulutus ilmiönä kietoutuu yhteen myös työyhteiskunnan kriisin kanssa. Yhtäältä palkkatyö määritellään yhdeksi välineeksi, jolla kulutus mahdollistuu. Toisaalta kulutuksen tutkimus kantaa myös ideaa palkkatyöstä riippumattomista uusista elämänpolitiikan muodoista. Kiinnostavaa onkin kysyä, miten määrittävät itseään lähiössä asuvat yksilöt, joilla ei ole palkkatyön mukanaan tuomaa asemaa eikä myöskään resursseja kuluttaa siinä tahdissa, kuin markkinat luovat uusia kulutusmuotoja, tuotteita ja palveluja? Millaista nautintoa niukkuudessa elävä voi kuluttamisen kautta löytää, millaista on ylellisyys, hemmottelu ja välttämätön?

Kiinnostuin kulutuksen ja siihen liittyvän yhteisöllisyyden problematiikasta sosiaalityön kokemusteni kautta. Keväällä 1997 toimin sosiaalityöntekijän sijaisena Huhtasuon sosiaaliasemalla. Sosiaalityöntekijän sijaisuuksien aikana suurin osa työstäni oli toimeentulotukityötä, jossa nousi päivittäin esiin tulojen ja menojen hallinnan vaikeus sekä niukkuudessa elämisen realiteetit. Kulutuksen merkityksen kasvaminen, työttömyys ja tulojen niukkuus muodostivat mielenkiintoisen yhtälön, johon sain tiivistettyä tutkimukseni lähtökohdan. Konkreettisesti tämä tuli sosiaalitoimistossa esiin erilaisina asukkaita koskevinä kanteluina ja ilmoituksina. Ilmoitukset koskivat yleensä pimeää

työntekoa, etuuksien väärinkäyttöä, yletöntä ja silmiinpistävää kulutusta sekä kulutuksen kohdistumista esimerkiksi alkoholiin ja huumeisiin.

Tiiviisti rakennettu lähiö muodostaa hedelmällisen maaperän kulutusta koskevan moraalikoodiston syntymiselle ja yhteisöllisen kulutuksen normiston muotoutumiselle. Työssäni tapasin ihmisiä, jotka olivat eläneet niukkuudessa vuosikausia. Heidän arkikokemusten kautta tutkimusongelmani alkoi hahmottua. Sain mahdollisuuden reflektoida omia ajatuksiani asiakkaiden tilanteen kautta nouseviin tarinoihin, selityksiin, mielipiteisiin ja mielenilmauksiin. Etenkin yksinhuoltajaäitien taloudellisesti tukala asema herätti kiinnostukseni kulutuksen ja niukkuuden eri ilmiöitä kohtaan. Huomasin, että vaikka poliittisesti ollaankin kiinnostuneita yksinhuoltajien arkielämän toivuudesta ja leikkausten vaikutuksesta perheen tilanteeseen ja mahdollisiin sosiaalisiin ongelmiin, niin kulutusta ei ole aikaisemmin tarkasteltu osana yksinhuoltajien elämää. Kulutustutkimus antaa kuitenkin yhden arvokkaan lisän näiden ihmisten elämän kokonaisvaltaiselle ymmärtämiselle, tämän vuoksi valitsin tutkimuskohteekseni yksinhuoltajaäidit. Tiivistetysti sanottuna näkökulma tässä tutkielmassa on painottunut pienituloisten yksinhuoltajaäitien kulutukseen sekä yksilöllisellä ja yhteisöllisellä tasolla, eli kysymyksiin, miten, milloin ja miksi kulututetaan ja mitä kulutuksen kautta on mahdollista saavuttaa.

2. Tutkielman toteutus

Aineisto

Tutkimuksen kohteena ovat Jyväskyläläisessä Pupuhuhdan lähiössä asuvat pienituloiset yksinhuoltajaäidit ja heidän kulutuksensa sekä siihen liittyvät ilmiöt. Aineistona on tutkimuksessa käytetty näiden 1) yksinhuoltajaäitien ja alueella toimivien 2) sosiaalityöntekijöiden haastatteluja sekä yleistä 3) tietoa asuinalueesta. Sosiaalitoimen kautta löysin viisi kotona joko työttömänä olevaa tai kotihoidontuella lapsiaan hoitavaa yksinhuoltajaäitiä. Ainoastaan yksi yksinhuoltajaäiti kieltäytyi haastattelusta. Viisi työssä käyvää haastateltavaa löysin Pupuhuhdan asukastilan kautta. Asukastilassa toimivat työntekijät levittivät aktiivisesti sanomaa siitä, että olin tekemässä yksinhuoltajaäitien kulutusta koskevaa tutkimusta.

Yksinhuoltajat

Yksinhuoltajiksi määritellään isät ja äidit, joilla asuu kotona alaikäisiä lapsia mutta ei avio- tai avopuolisoa (Tilastokeskus 1994, 59). Yksinhuoltajaperheitä löytyy maastamme vajaat 100 000 eli noin 13% kaikista perheistä. Avioerojen yleistymisen myötä yksinhuoltajaperheet ovat lisääntyneet, 50% yksinhuoltajista on eronneita ja lähes 90% naisia. (Huusela 1993, 50.) Tällä hetkellä lähes kolmannes yksinhuoltajaäideistä on naimattomia, osa yksinhuoltajista on siviilisäädyltään edelleen naimisissa vaikka asuu erillään puolisostaan. (Tilastokeskus 1994, 59.) Koska yksinhuoltajaperheet ovat lisääntyneet etenkin 80- ja 90 -luvulla, tulisi niistä puhua olemassaolevina ja pysyvinä perhemuotoina. Perhe ei häviä minnekään vaikka avioero päättääkin avioliiton (Huusela 1993, 50).

Laman myötä yksinhuoltajista on muodostunut yksi ryhmä, jonka taloudellinen tilanne on työttömyyden ja sosiaalisten etuuksien leikkaamisen myötä heikentynyt huomattavasti. Myöskään työssä käyvien yksinhuoltajaäitien taloudellinen tilanne ei ole erityisen vakaa, useimmat heistä työskentelevät naispalkka-aloilla. Haastateltaviksi valitsin viisi työssäkäyvää yksinhuoltajaäitiä ja viisi kotona työttömänä tai kotihoidontuella

olevaa yksinhuoltajaäitiä samasta jyvaskyläläisestä lähiöstä. Haastattelemanani yksinhuoltajat asuvat kaikki Jyväskylässä Pupuhundan alueella. Yksinhuoltajat muodostavat mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Yksinhuoltajan on osattava toimia arjen tilanteissa kummankin vanhemman asemassa ja huolehdittava arkipäivän sujuvuudesta yksin. Yksinhuoltajuus luo kuluttamiselle omat raaminsa, yksinhuoltajien on otettava perheen tarpeet huomioon kokonaisvaltaisesti, ja usein asetettava ne etusijalle verrattuna omiin tarpeisiin ja haluihin. Yksinhuoltajilla myös sosiaaliset paineet ovat kovempia. Heidän lapsiaan tarkkaillaan esimerkiksi koulussa enemmän ja heidän ihmissuhteensa ovat muiden kiinnostuksen kohteena. Kulutuksen kohdistuu sosiaalisia paineita, etenkin tietyn ikäisille lapsille vaatteiden ja lelujen merkit ovat hyvinkin tärkeitä. Avioero, avoero ja työttömyys vaikuttavat oleellisesti yksinhuoltajien kulutukseen. Perheessä on vain yksi aikuinen, jonka vastuulla talous lepää, tällöin ei voi perheen sisällä tukeutua kehenkään toiseen.

Pupuhuhta

Pupuhuhta on Jyväskylässä sijaitseva, korkealle mäelle tiheästi rakennettu kerrostalolähiö. Suurin osa alueen asunnoista on rakennettu 70 -luvulla ja niistä noin 70% on vuokra-asuntoja. Pupuhundassa on noin 2400 asukasta ja siellä sijaitsee ala-aste, päiväkotia, perhepuisto, elintarvikeliike, kioski ja publi. Muita palveluja alueelta ei löydy, Pupuhuhta sijaitsee kuitenkin lähellä Huhtasuon liikekeskusta. Liikekeskuksesta löytyvät mm. posti, apteekki, terveysasema, sosiaaliasema, perhetoimintakeskus, kirjasto, kirkko, kiinteistönhoito- ja elintarvikeliikkeiden palvelut ja muutama ravintola. Pupuhundan asukkaat käyttävät myös kilometrin päässä sijaitsevan Seppälän liikekeskuksen palveluja. Jyväskylän keskustaan on Pupuhundasta matkaa neljä kilometriä.

Suurin osa, noin 68%, Pupuhundassa asuvista asukkaista on 19-64 vuotiaita. 65 -vuotiaita ja vanhempia alueella asuu ainoastaan noin 4% ja 0-19 vuotiaita 28%. Alueen 15 vuotta täyttäneestä väestöstä hieman yli puolella on vähintään alempi keskiasteen tutkinto. Korkea-asteen tutkintojen määrä on pienin verrattuna muihin Jyväskylän kaupunginosiin. Koulutustaso näkyy myös tuloluokissa, 25 vuotta täyttä-

neistä noin 40% sijoittuu tuloluokkiin 60.000-99.999mk/vuosi. Pupuhuhdassa työttömyys on vaikeimpia ongelmia. Alueen työttömyysaste oli kesällä 1995 noin 40% kun se koko kaupungin alueella oli noin 24%. Lähiön ruokakunnista sosiaalityön asiakkaina vuonna 1991 oli noin 24%, vastaava luku vuonna 1994 oli 34% (on myös esitetty lukuja joissa asiakkuus olisi noin 50%). Luvut sisältävät toimeentulotuen, lastensuojelun ja päihdehuollon asiakkuudet. Sosiaalityöntekijöiden arvioiden mukaan suurin osa asukkaista on sosiaalitoimen asiakkaina työttömyydestä johtuen. Alueella toteutettavan perusparannuksen tavoitteena on tehdä Pupuhuhdasta asukkaiden tarpeita palveleva, viihtyisä, turvallinen ja vetovoimainen kaupunginosa.

Määrällisesti Pupuhuhdassa on huomattavasti enemmän yksinhuoltajia kuin Jyväskylän alueella keskimäärin. Perheaseman mukaan tarkasteltuna yksinhuoltajien määrä aikuisikäisestä väestöstä on Pupuhuhdan alueella 7.5%, vastaava luku koko Jyväskylän alueella on 3.7%. (Pupuhuhdan kehittämissuunnitelma, 1995.)

Sosiaalityöntekijät

Olen myös haastatellut kolmea Pupuhuhdan aluesosiaalityöntekijää, joilta olen saanut yleisempää tietoa alueesta ja alueella asuvista yksinhuoltajaäideistä sekä sosiaalityössä esiin tulevista, kulutusta koskevista ongelmista ja ratkaisukeinoista. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut täydentävät yksinhuoltajaäitien haastatteluja. Ne eivät toimi pääosassa tässä tutkielmassa, vaan antavat yleisempää tietoutta yksinhuoltajien tilanteesta sosiaalityön näkökulmasta. Koska olen myös itse toiminut satunnaisesti sosiaalityöntekijän sijaisena Pupuhuhdan alueella, on itsellenikin käsitys alueesta ja alueella asuvista yksinhuoltajista. On kuitenkin muistettava, että kun Pupuhuhdasta puhutaan sosiaalityön näkökulmasta, vaarana on, että näkökulma on liiaksi painottunut jokapäiväisiin ammatillisiin tulkintoihin ihmisten vaikeuksista. Tämän ongelman olen pyrkinyt pitämään mielessäni tehdessäni haastatteluja ja analysoidessani niitä.

Haastattelujen kulku

Tiedonhankintamenetelmäksi valitsin perinteisen teemahaastattelun eli puolistrukturoidun haastattelumenetelmän. Haastattelua voitaisiin Holsteinin & Gubrium & Holsteinin (1995) tavoin kutsua myös aktiiviseksi haastatteluksi eli toisin sanoen improvisoiduksi esitykseksi, jossa haastattelija ohjailee haastattelua väljien raamien sisällä, mutta jossa haastateltava on pääosassa ja spontaanilla tavalla tuottaa tietoa. (Holstein & Gubrium 1995, 7-33). Kulutuksen kaltaista monimuotoista ilmiötä, sosiaalisuutta ja identiteettiä tutkittaessa ei mielestäni ole tarkoituksenmukaista laatia tarkkoja kysymyksiä etukäteen, vaan tarkoituksena on väljien teema-alueiden ja tarvittaessa tarkentavien kysymysten avulla päästä riittävän syvälle haastateltavan arkielämään.

Yksinhuoltajat

Yksinhuoltajaäitien haastattelut suoritin syksyllä 1997 joko haastateltavan kotona tai asukastilassa sillä hetkellä vapaana olevassa huoneessa, haastateltavat saivat itse valita paikan. Pupuhundan asukastila sijaitsee keskeisellä paikalla erään kerrostalon alimmassa kerroksessa, tilassa järjestetään aktiivisesti toimintaa eri ikäisille asukkaille. Asukastilassa toimii myös keittiö ja siellä on mahdollisuus ruokailla arkipäivinä edulliseen hintaan. Alueen perusparannusprojektissa täysipäiväisesti mukana oleva sosiaalityöntekijä toimii asukastilassa, missä hänellä on oma työhuone. Samoin tilassa on osuuskuntatoiminnalla omat työtilansa sekä määräpäivinä tarjolla on palveluja kuten hierontaa, kampaajapalveluja, erilaisia kerhoja jne. Osa haastateltavista halusivat haastattelun suoritettavan asukastilassa, koska siellä voisimme olla rauhassa lapsilta, osa taas katsoi olevan helpompaa, että tulisin kotiin.

Haastattelut kestivät tunnista kahteen tuntiin. Kahden tunnin haastatteluissa haastateltava ehti kertoa paljon omasta arjestaan. Haastatteluissa sainkin paljon mielenkiintoista tietoa, jota kaikkea en kuitenkaan voi tämän tutkielman puitteissa hyödyntää. Haastattelut sujuivat hyvin ja kaikista aihealueista puhuttiin, vaikka kaikista aiheista ei pidetty. Etenkin köyhyyttä sivuava kysymys nostatti tunteet pintaan. Köyhyys ei varsinaisesti ole tutkimukseni aihe ja kysymys oli mukana selventämässä yksinhuolta-

jien kokemaa kulutusasemaa. Kuten Alasuutari on todennut, interaktionakökulmasta katsottuna kaikki keskustelun piirteet ovat arvokkaita ja niitä voi käyttää johtolankoina (1995, 127). Haastateltavien tunteellinen reagointi kysymykseen herätti kiinnostukseni ja siksi käsittelen tutkimuksessani myös köyhyys -teemaa, tosin suppeasti ja kulutukseen liittyen.

Haastattelun alussa kävin perinteiseen tyyliin läpi taustakysymykset ja niiden avulla pyrin rikkomaan muutaman haastateltavan kohdalla syntyneen jännittyneen tunnelman. 1-2 tuntia kestävä haastattelun aikana ei mielestäni voi olettaa, että haastattelijat ja haastateltava ehtivät muodostaa läheisen ja viimeiseen saakka luottamuksellisen suhteen. Tämän vuoksi määrittelen suhteemme tietyn välimatkan päästä rennoksi ja kitkattomaksi. Toisaalta muutamalla yksinhuoltajalla oli selvästi halu purkautua, ja siten joitain hyvinkin arkoja arkipäivän asioita tuli haastattelun kuluessa esiin. Haastattelun rentoa ja tuotteliasta ilmapiiriä kykenen perustelemaan sillä rikkaalla ja monimuotoisella aineistolla, jonka haastateltaviltani sain. Ketään yksinhuoltajaa ei tarvinnut taivutella osallistumaan haastatteluun, kiinnostuneella osallistumisella on epäilemättä vaikutusta aineiston rikkauteen. Innokas, utelias ja puhelias haastateltava antaa tutkimukselle paljon. Kuten Holstein & Gubrium ovat todenneet, joskus pelkää kutsu haastatteluun aktivoi ja innostaa haastateltavaa (1995, 39).

Kaikesta huolimatta haastattelujen alussa joidenkin yksinhuoltajaäitien suhtautuminen oli varauksellista. Nämä yksinhuoltajaäidit kokivat, etteivät osaa kertoa omasta kulutuksestaan, joka on hyvinkin arkipäiväistä pennin venytystä, osa taas vaikutti lähinnä uteliailta. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, etteivät he ole aikaisemmin joutuneet pohtimaan omaa kulutustaan muuten kuin oman arkipäiväisen talouden pyörittämisen puitteissa. Tuijan haastattelun alussa antama kommentti kuvaa hyvin hänen ja muutaman muun yksinhuoltajan suhtautumista aiheeseen ennen haastattelun aloittamista. Haastattelun kuluessa he kuitenkin lämpenivät aiheelle ja sain heiltä mielenkiintoista aineistoa.

Tuija:”No voi,voi, minä oon niin huono kuluttaja kun en käytännössä paljon mittään kuluta itteeni.”

Haastattelurunkoni toimi hyvin kaikkien haastateltavien kohdalla. Kuitenkin huomasin, että olin ahnehtinut liiaksi aihealueita, joihin haasteltaviani johdattelin ja siksi en kykene käyttämään kaikkea materiaalia tämän tutkielman puitteissa. Esimerkiksi heräteostoksista ja ihmissuhteista sekä arkipäivän ongelmista puhuttiin paljon, mutta niitä en kykene sillä volyymilla tutkimukseeni sisällyttämään. Kuten Holstein & Gubrium (1995, 7-33) ovat todenneet, aktiivinen haastattelu ei ole ennalta tarkasti määrätty vaan enemmänkin tutkittavan oman kerronnan kautta rakentuva tarina, jota tutkija ohjailee väljästi. Toisaalta huomasin teema-alueiden lukuisuuden olevan kuitenkin myös rikkaus. En odottanut haastateltaviltani selkeää ja johdonmukaista kertomusta, vaan enemmänkin pohdintaa ja ristiriitaisiakin vastauksia. Monet aihealueet toistuivat haastattelun kuluessa vähän eri muodoissa, liittyen samaan aiheeseen mutta antaen hieman erilaisen näkökulman.

Oma roolini sosiaalityöntekijänä sekä edesauttoi että vaikeutti haastattelujen onnistumista. Niiden haastateltavien kohdalla, joille olin aikaisemmin toiminut sosiaalityöntekijänä, oli aistittavissa tietynlaista arkuutta kertoa kaikista kulutukseen liittyvistä ilmiöistä. Minua ehkä edelleen pidettiin sosiaalityössä väistämättä esiin nousevan moraalin vartijana, jolle ei ihan kaikkia kulutustottumuksia ja kulutuskohteita voi kertoa. Näin roolini opiskelijana jäi aikaisemman sosiaalityöntekijän roolin jalkoihin. Ainostaan kaksi kaikkiaan kymmenestä haastateltavasta oli ollut aiemmin asiakkaanani ja siten en näkisi, että tämä seikka vääristää tutkielmaani eikä se muodostunut ylipääsemättömäksi ongelmaksi haastattelujen kuluessa. Toisaalta näkisin, että aikaisempi kokemukseni ja toimimiseni sosiaalityöntekijänä auttoi ymmärtämään yksinhuoltajien tilannetta kokonaisvaltaisesti. Myös Holstein & Gubrium (1995, 45) ovat huomanneet, että taustatiedon avulla tutkija kykenee avustamaan haastateltavaa kuvailemaan ja pohtimaan omia kokemuksiaan, toimiaan ja tuntemuksiaan. Taustatiedon avulla kykenin etsimään yksinhuoltajien vastauksista tärkeitä seikkoja, ja myös kuljettamaan haastattelua kysymysten avulla mielenkiintoisiin aiheisiin, kuitenkin mahdollisimman pitkälle haastateltavan oman kerronnan kautta. Vaikka tiesin jotain perustavia asioita heidän elämästään, niin jokaisen haastateltavan kertomus oli kuitenkin persoonallinen ja ainutlaatuinen.

Haastattelemiä yksinhuoltajaäidit ovat aktiivisia ja toimeliaita. Tällä on vaikutusta tutkielman tuloksiin. Vältin valitsemasta haastateltaviksi sellaisia yksinhuoltajia, joilla avio- tai avoerosta oli kulunut vasta vähän aikaa, tai joilla oli pahoja lastensuojelullisia ongelmia tai alkoholismia. En siis kykene kartoittamaan, millaisia ongelmia kulutukseen kietoutuu silloin, kun suurin osa rahoista kuluu esimerkiksi alkoholiin tai kun uusavuttomuus on osa yksinhuoltajan arkea. Siinä mielessä tämä tutkielma on myös selviytymistarina siitä, millaisia keinoja niukkatuloiset yksinhuoltajaäidit käyttävät selviytyäkseen arjesta. Holstein & Gubrium (1995) korostavat, että mahdollisimman erilaisten haastateltavien valinta on rikkaus. Vaikka erilaisuus monimutkaistaa ja hankaloittaa aineiston analysointia, antaa se myös erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia. Holsteinin & Gubriumien mukaan tutkittavien valinnassa on helppo etsiä samanlaisia haastateltavia. On kuitenkin otettava huomioon, että monimutkaisempi aineisto antaa tutkimukselle enemmän ja myös edustaa tutkittavaa kulttuuria paremmin. (Holstein & Gubrium 1995, 26.)

Holstein ja Gubriumien muistutuksesta huolimatta asetin tutkimukselleni ja haastateltavien valinnalle tietyt kriteerit. Vaikka etsinkin erilaisia haastateltavia ja erilaisia arjessa toimimisen malleja, niin samalla myös oletin, että yksinhuoltajilla, jotka elävät pienessä tiiviissä lähiössä ja jotka kaikki ovat pienituloisia, on paljon yhteisiä toimintamalleja ja ratkaisukeinoja. Tärkein kriteerini oli se, että avio- tai avoerosta oli kulunut aikaa vähintään vuosi. Siten haastateltavalla oli kokemusta arjesta ja talouden pyörittämisestä yksin lasten kanssa. Toisaalta en varta vasten halunnut, että haastateltavillani olisi pahoja ongelmia alkoholin tai lasten kanssa. Tällöin oma aikaisempi roolini sosiaalityöntekijänä olisi vaikuttanut oleellisesti haastatteluun. Viranomaisrooli olisi tuonut mukanaan tietynlaisen kontrollon pelon, edellä mainitut ongelmat ovat hyvin henkilökohtaisia ja arkoja, samalla ne kuluttavat paljon yksilön energiaa. Siten vaikeista ongelmista kärsiviltä yksinhuoltajaäideiltä en olisi saanut sellaista kuvausta yksinhuoltajien arjesta, kuin se suurimmalla osalla yksinhuoltajista yleensä on.

Sosiaalityöntekijät

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa haastateltavinani oli aikaisempia työtovereitani ja siten ilmapiiri haastatteluissa oli tuttavallinen ja työpaikalle ominaisesti tehokas. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut olivat enemmän fakta -pohjaisia selvityksiä kysymyksiini, eivätkä niinkään tarinoita arjesta kuten yksinhuoltajien kohdalla. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut tapahtuivat heidän työhuoneissaan ja saimme olla rauhasa, ainoastaan kerran puhelinsoitto häiritsi tilannetta. Haastattelut kestivät vajaasta tunnista reiluun puoleentoista tuntiin. Sosiaalityöntekijät korostivat, että sosiaalityöhön liittyvänä haastatteluaiheena kulutus on heille uusi.

Sosiaalityöntekijöitä pidän tässä tutkielmassa enemmänkin informanteina, jotka osaavat kertoa tutkimuksen kohteena olevasta alueesta ja yksinhuoltajaäitien elämästä yleisellä tasolla, yksinhuoltajaäideiltä itseltään sain konkreettisen ja subjektiivisen näkökulman. En kuitenkaan voi olla huomioimatta, etteikö omalla aikaisemmalla sosiaalityöntekijän taustalla ole vaikutusta. Sosiaalityön arjen ja sisäistyneiden toimintamallien kautta helposti pitää syrjäytyneenä sellaista henkilöä, joka rakentaa arkensa tavalla, joka ei ole työyhteiskunnan ja samalla sosiaalityön ideaalimallien mukaan normaalia, toivottua ja helpoiten havaittavissa olevaa aktiivisuutta. Olen kuitenkin muistuttanut itselleni läpi koko tutkimuksen, että tehtävänäni ei ole pohtia tapoja, joilla niukkatuloiset yksinhuoltajaäidit integroidaan yhteiskuntaan. Tarkoituksenani on tutkia, miten he sen itse toteuttavat, ja etenkin pohtia, millä tavalla kulutus ja sen eri muodot ovat osa heidän arkeaan.

Sosiaalityön asema onkin tutkielmassani toissijainen. Tarkoituksenani ei ole tarkastella yksinhuoltajaäitien elämää sosiaalityön teoriataustaa vasten, vaan painotus on kulutuksessa. Sosiaalityöllä ja sen toimintamalleilla on kulutukseen edelleen perinteinen työyhteiskunnan mukainen asenne. Sosiaalityön kokemuksen kautta näkisin, että sosiaalityön eetoksen mukaan edelleen ajatellaan kansalaisten integroitumisen yhteiskuntaan tapahtuvan oikeutetummin työn ja työn kaltaisen tekemisen (esim. itsensä kurssittaminen, vapaaehtoistyö jne.), kautta. Osaksi myös tämän vuoksi haluan selvittää, millaista on pienituloisten kulutus ja onko tunne kansalaisuuden saavuttamisesta mahdollista silloin, kun se ei voi tapahtua kulutuksen eikä palkkatyön kautta.

Tutkielman kulku

Tutkielmani tavoitteena on siis selvittää, mitä kulutus merkitsee sosiaalisella ja yksilöllisellä tasolla yksinhuoltajille, jotka asuvat Pupuhundan alueella ja joiden kulutusresurssit ovat keskimääräistä niukemmat. Millaista yhteisöllisyyttä yksinhuoltajat muodostavat kulutuksen kautta? Muodostuuko kuluttamisesta ahdistavaa toimintaa - itsensä toteuttamisen umpikuja - silloin, kun ei ole kunnolla varaa heittäytyä mukaan kulutusjuhliin, vai ovatko yksinhuoltajat löytäneet uusia, vaihtoehtoisia ja tyydyttäviä kulutusmuotoja ja tapoja?

Tutkimusaineistoa analysoidessani huomasin, että kulutus muodostaa monimutkaisen, rikkaan ja ristiriitaisenkin osan yksinhuoltajaäitien arkielämän toimintaa. Aineiston monitasoisuuden vuoksi tutkielman rakenne on avoin sekä teoreettisille keskusteluille kuin myös empirian esittelylle ja jäsentämiselle. Empiirinen osuus kulkee siten rinnan teorian kanssa ja teoriaa myös kehitellään tutkielman edetessä. Aineiston rikkauden vuoksi käytän sekä kulutuksen sosiologista kuin myös yleistä yhteiskuntatieteellistä keskustelua osana kulutukseen liittyvien ilmiöiden tulkintaa. Suurin osa sosiologisesta kulutustutkimuksesta olettaa, että kuluttajilla on mahdollisuus osallistua tarpeidensa tyydyttämiseen halujensa mukaisesti, ja että kulutukseen liittyvät arkipäivän ilmiöt ovat kulutusyhteiskunnan jäsenten saavutettavissa. Kulutuksen aseman vahvistuminen sosiaalisena siteenä ja köyhyyden sekä niukkuuden yleistyminen muodostivat tutkimuksessani yhtälön, johon nykyinen sosiologinen kulutustutkimus ei kuitenkaan kyennyt antamaan riittäviä vastauksia.

Käynnistän tutkimuksen katsauksella kulutuksen sosiologiasta käytyyn keskusteluun. Tämän jälkeen esittelen pienituloisten yksinhuoltajaäitien kulutusresursseja yleisellä yhteiskunnallisen tutkimuksen tasolla kuin myös aineistooni liittyen. Kulutusteoreettisen keskustelun ja yksinhuoltajien kulutusresurssien innoittamana lähden tarkastelemaan oman aineistoni kautta esiin nousseita näkemyksiä pienituloisten yksinhuoltajien kulutustottumuksista. Kulutusteoreettisen keskustelun rinnalle nostan myös muuta yhteiskuntatieteellistä tutkimusta yksinhuoltajista ja kulutukseen liittyvistä ilmiöistä, kuten esimerkiksi köyhyydestä, palkkatyöstä, ulkonäöstä ja kulutuksen ahdistavuudesta. Tutkielman loppuosassa keskeiseksi teemaksi nousee kuitenkin kulutuksen

kautta toteutuva yhteisöllisyys. Kulutuksellinen yhteisöllisyys muodostaa rikkaan ja tärkeän osan pienituloisten yksinhuoltajaäitien arkipäivää. Yhteisöllinen kulutustoiminta on vilkasta ja monimuotoista vaihdellen jokapäiväisten tarpeiden tyydyttämisestä ja kulutusstrategioiden pohtimisesta aktiiviseen vapaa-ajan viettoon ja kulutuksen elämyksellisyyteen. Yksinhuoltajaäidit ovat kollektiivisesti muodostaneet omat, markkinoiden valtaa välttelevät väylät kulutukseen ja kulutuksesta nauttimiseen. Yksinhuoltajat ovatkin esimerkki siitä, miten välttämättömimmän kulutuksen lisäksi elämyksellinen ja arjen rutiineista vapauttava kulutustoiminta on mahdollista ilman merkittävää taloudellista panostamista.

3. Kulutuksen historiasta, tutkimuksesta sekä kansalaisesta kuluttajana

Modernin kuluttamisen kehityshistoriaa lyhyesti

Modernin kuluttamisen alkujuuria voidaan jäljittää 1500-luvun loppupuolen Englantiin, missä aateliset alkoivat kuluttaa uudella, sosiaalisen aseman vaatimalla tavalla, uusin arvoperustein (Pantzar 1993, 109). Enää ei välitetty eikä hankittu tavaroita vain omiin tarpeisiin, vaan pääasiaksi monissa kaupungeissa, kuten esimerkiksi Venetsiassa, Genovassa, Firenzessä, muodostui rikkauksien kasaaminen tavaroiden kaupan avulla. Oli opittu toimimaan uudenlaisen rationaliteetin mukaisesti. Kapitalististen markkinoiden yleistyminen johti siihen, että kulutus ja tuotanto erkanivat erillisiksi elämänpiireiksi (Ilmonen 1993, 25.) Merkittävät askeleet kohti nykypäivän kulutusta olivat Ranskan 1800-luvun puolivälin urbaani kulutustyyli ja Yhdysvaltojen 1800-luvun loppupuolen massateollisuuden ja jakelujärjestelmien kehitys (Pantzar 1993, 109).

Ilmosen (1993) mukaan elinkeinorakenteen vähittäinen muutos teollisuusvetoiseksi ja paikallisten markkinoiden korvautuminen kansallisilla markkinoilla vaikutti siten, että tuotanto ja kulutus sekä työ ja vapaa-aika eriytyivät. Työ ja tarpeet kytkeytyvät toisiinsa epäsuorasti, markkinoiden ja tavaran välityksellä. Kuluttajana ja tuottajana eläminen perustuivat toisistaan poikkeaviin ja toisensa poissulkeviin toimintatapoihin. (Ilmonen 1993, 30-32.) Thorsten Veblen, Yhdysvaltojen 1800-luvun tärkeimpiä kulutusteoreetikkoja, on sanonut kulutuksen ja varallisuuden olleen Yhdysvalloissa ainoa tapa saavuttaa sosiaalista arvonantoa. Yhdysvalloissa ei ollut yhteiskunnallista asemaa luovaa sukutaustaa, nimeä tai syntyperää kuten Euroopassa. (Riukulehto 1994.)

Kulutus on valtaamassa yhä tärkeämmän aseman ihmisten arkielämässä niin konkreettisen hankkimisen kuin myös mielikuvien tasolla sekä vapaa-ajan kulutuksena. Kulttuuriset, sosiaaliset ja teknologiset muutokset luovat uusia tapoja kuluttaa ja ilmaista itseään kulutuksen kautta ja avulla (van Raaij 1993, 542). Mika Pantzarin (1993) mukaan moderni tavaramaailma ei ole ymmärrettävissä yksikäsitteisesti teknologian tai yksilöiden tarpeiden muokkaamana. Nykyisyyteen olisimme voineet

kulkea erilaisia kehityspolkuja pitkin ja myös tulevaisuuteen vie monia erilaisia polkuja. Käyttötarpeet muuttuvat ja kehittyvät hyödykkeiden kehittymisen myötä, tavaroiden tuottama mielihyvä ja mukavuus on sidottu historialliseen aikaan ja tottumuksiin (Pantzar 1993, 110-116.) Modernista postmoderniksi muuntuneessa yhteiskunnassa on nähty enemmän moninaisuutta, monimutkaisuutta, vastarintaa, sirpaleisuutta, suhteiden rikkoutumista ja kunnioituksen puutetta. Kulutus tulee yhä keskeisemmäksi hedonistisen hyvän olon tavoittelussa ja hetkittäisten nautintojen etsimisessä (Firat & Venkatesh 1993, 228)

Tarpeet ja halut kuluttajuuden määreinä

Nykyinen kulutussosiologinen tutkimus korostaa, että kulutukseen liittyy yhä useammin vapaa-ajan toiminnot, mielikuvien kuluttaminen, nautinnon etsiminen ilman ostamista ja kulutuksen ympärille kietoutuva yhteisöllinen toiminta. Falkin mukaan (1992) kulutukseen kuuluu kaikki toiminta, joka sisältää ihmisten tarpeiden tyydyttämisen. Tarpeet voidaan tyydyttää sosiaalisin ja kulttuurisin muodoin, kuten esimerkiksi erilaisin rituaalein, aterioimalla ja niin edelleen. (Falk 1992, 3.) Liisa Uusitalo (1995) korostaa, että kulutuksen tutkimuksessa kulutuksen rooli kulttuurisen identifi kaation ja sosiaalisten rakenteiden muokkaajana on tärkeä, luokkaerot ovat murenemassa ja työ menettämässä rakenteistavan ja integroivan voimansa. Yhteiskunta kokonaisuutena tulee rakentumaan kulutuksen ympärille tuotannon kustannuksella. (Uusitalo 1995, 6.) Jatkuva uuden etsiminen, välttämättömän ylittävät halut sekä näiden halujen rajattomuus ovat moderniin kuluttajaan ja kulutusyhteiskuntaan olennaisesti liittyviä piirteitä (Falk 1994, 94).

Kulutustarjonnan ja mainonnan avulla ruokitaan kuluttajien kyltymätöntä mielikuvitusta. Esimerkiksi Campbell (1987) on lähtenyt tutkimaan kulutusta modernin hedonismin kautta. Campbellin mukaan tärkeä kysymys on se, mistä uudet halut nousevat ja miten niitä on löydettävissä niin hengästyttävän suuri varasto. Kuluttamisen tärkein toiminto ei Campbellin mukaan ole varsinainen tavaran tai palvelun valitseminen, vaan kuvitteellinen tyydytyksen havittelu, jonka tuotteen imago luo. Esimerkkinä Campbell esittää mainonnan. Mainonta paljastaa, miten ihmisten päiväunelmien ja

tuotteiden sekä palvelujen valinnan, käytön ja ostamisen välillä vallitsee läheinen suhde. Varsinainen kulutus on tämän mentaalisen hedonismin tulosta. (Campbell 1987, 88-89.) Ilmonen (1993) ei kuitenkaan ole tyytyväinen Campbellin esittämään teoriaan. Ilmosen mukaan Campbell ei kykene selittämään, miksi kaipuun kohdistuminen uuteen saa aikaan nautinnon. Nautittavuus syntyy Ilmosen mukaan vasta sitten, kun ideaali on siinä määrin valmis, että haaveilija alkaa haluta kuvittelemaan asioita. Kaipuun virittämä kulutustapahtuma ilmenee ainoastaan symbolisella tasolla, tämä puolestaan panee kuluttajan kääntymään reaali maailman tuotteiden puoleen. (Ilmonen 1993.)

McCracken (1990) puolestaan korostaa, että objektit eivät kerro meille keitä me olemme, vaan keitä haluaisimme olla. Kuluttamisen kautta on mahdollista kuvitella hetken omistavansa ideaalin, jota tuotteen imago edustaa. (McCracken 1990, 7.) Hyvä esimerkki tuotteen imagon muodostavasta ideaalin tavoittelusta löytyy Leena Hietamiehen (1995, 40) teoksesta Onnen Murut, jossa kirjailija kuvaa itseään ja yksinhuoltajan arkeaan päiväkirjassa:

“Sain päähäni ajatuksen, että minun oli hankittava hattu, hieno hattu, sellainen, joka päässäni näytän salaperäiseltä. Hattukaupassa katselin ja sovittelin monia luomuksia. Sitten löysin sen. Ostin leveälierisen tumman huopahatun, jonka sivuun oli kiinnitetty kimppu kiemuraisia fasaaninsulkia. Olin Kohtalokas Nainen, jolta näkyi vain yksi silmä (...) Työhän lähtiessäni sonnustauduin siis myös pitkään takkiin ja korkeisiin korkoihin hattuni lisäksi. Jaksoin tehdä sen tasan yhden kerran. Mutta oli se hattu hintansa arvoinen. Sen päivän oli Maailmannainen.”

Moderni ja erityisesti jälkimoderni kuluttaja ja kulutus asettaakin tutkimukselle erilaisia haasteita. Esimerkiksi Campbellin (1987) mukaan modernin kuluttajan on mahdollista sopeuttaa omia makujaan nopeasti ja jatkuvasti tavalla, johon traditionaalinen kuluttaja ei olisi sopeutunut (Campbell 1987, 94). Toisaalta voisi ajatella, että kuluttajalla on myös paradoksaalisesti mahdollisuus sopeutua niukkaan kulutustyyliin ja silti saada siitä nautintoa, kaikilla ei ole mahdollisuutta vaihdella omaa tyyliään ja makujaan markkinoiden tahdissa. Campbellin (1987) mukaan kuluttajalla onkin nykyään mahdollisuus kokeilla mielikuvituksessaan erilaisia nautintoja ja makuja ennen kuin toteuttaa halunsa reaali maailmassa. Modernin kuluttajan makujen nopean vaihtuvuuden selittää hänen psykologinen kykynsä autonomiseen unelmointiin (Campbell 1987,

94). Myös Bauman (1993) korostaa modernin kuluttajan monimutkaisuutta. Baumanin mukaan kuluttajien osallistuminen ja sitoutuminen jälkitraditionaalsiin kollektiivisiin muotoihin on heijastus yksilöstä, joka ei toimi totaalisenä, kokonaisena persoonana vaan osittain kiinnostuneena monista asioista, kiinnostuksen vaihdellessa asiasta toiseen. (Bauman 1993, 198.)

Kulutusyhteiskunta ja kansalaisuus

Tuotanto, joka yleensä sisältää tietyn suunnitelman, sisäistetyn sosiaalisen järjestyksen ja koordinoitun toiminnan, on erilaista verrattuna kulutukseen, joka usein tapahtuu tässä ja nyt yksilöllisesti (Sulkunen 1997, 2). Nykyään pidetään itsestään selvänä, että kulutus on osa elämistä ja arkea. Kulutukselliset houkutukset ovat länsimaissa jokapäiväisiä, ihmisten on osattava sulattaa monien tuotteiden ja palvelujen tarjonnasta se, minkä he tarvitset, kuitenkin kaikkea ei tarvita selviytymiseen (Sculze 1997, 39). Osalla kansalaisista on mahdollisuus heittäytyä täysillä mukaan kulutukseen, osan taas on tyydyttävä keksimään muita keinoja kuin aktiivinen kulutus ja työnteko, joilla saavuttaa kansalaisuus.

Zygmunt Baumanin (1997) mukaan postmoderni kuluttajuus on tullut perinteisen yhteisöllisyyden tilalle, eikä se ole pelkästään yksilöllistä toimintaa. Bauman näkee kulutuksen syventävän uuden, sosiaaliturvan varassa elävän köyhälistön kärsimyksiä ja marginalisoitumista yhteiskunnasta. Köyhät eivät kykene osallistumaan itsensä ja minuutensa muokkaamiseen kulutuksen kautta koska heillä ei ole siihen resursseja. (Bauman 1997, 13-15.) Baumanin mukaan he ovat epäonnistuneita kulutuksessaan, ja samalla myös ulkopuolella täydestä yhteiskunnallisesta kansalaisuudesta ja kulutuksellisesti tapahtuvasta, löyhän yhteisöllisestä itsensä toteuttamisesta.

Bauman katsoo nykypäivän köyhien olevan hyödyttömiä markkinataloudelle. Köyhiä ei voi enää pitää työvoimareservinä, joka otetaan käyttöön seuraavan nousukauden tullessa. Pikemminkin köyhtyneet, usein työttömänä olevat ihmiset, ovat ekonominen rasite, joka on hyödytön, eikä heidän olemassaololleen kulutusyhteiskunnan jäsenyyden näkökulmasta katsottuna ole mitään merkitystä eikä tehtävää. Heiltä on niukkojen

resurssien myötä kielletty täysivaltainen kulutusyhteiskunnasta nauttiminen. (Bauman 1997, 13-15.) Vaikka Bauman korostaa modernin kuluttajan monimutkaisuutta ja ennustamattomuutta sekä kulutukseen liittyvää kollektiivista aspektia, käsittää hän kuluttajaksi ainoastaan sellaisen henkilön, jolla on resursseja näkyvään ja markkinoiden toivomaan taloudellisesti kannattavaan kulutukseen. Sosiaaliturvan varassa elävien kulutus ei siten ole Baumanin mukaan "oikeaa kulutusta" markkinoiden toivomassa mielessä.

Baumanin käsitys köyhyydessä, niukkuudessa elävien ihmisten marginalisoitumisesta kulutusyhteiskunnassa on kärjistetty ja ehdoton. Bauman ei näe sosiaaliturvaa kulutuksen mahdollistajana, sosiaaliturvan ansiosta täydelliseen kulutuksen tyhjiöön ei kuitenkaan ole pakollista pudota. On muistettava ihmisten arkielämän kekseliäisyys ja innovatiivisuus, kulutus ei aina ole pelkää tavaroiden vastikkeellista vaihtoa ja konkreettista uuden tuotteen tai palvelun hankkimista. Mielikuvilla, haaveilulla ja sosiaalisuudella on oma roolinsa kulutuksessa. Vaikka Bauman korostaa kulutuksen kollektiivisuutta, ei hän huomioi yhteisöllisyyden merkitystä niukkatuloisten kulutuksessa, vaan katsoo köyhien olevan automaattisesti syrjässä kulutuksesta. Niukoilla tuloilla kulutettaessa kulutuksesta kuitenkin helpoimmin muodostuu verkostojen kautta tapahtuvaa aktiivista toimintaa.

Baumanilaisen marginalisoituneen kuluttajan ideaa vastoin on todettava, että kulutuksen läpitunkeutumista myös taloudellisessa marginaalissa elävien ihmisten arkeen edustaa osaltaan kulutuksen ympärille muotoutunut uusyhteisöllisyys. Maffesolin (1997) mukaan olemme todistamassa uuden orgaanisen solidaarisuuden syntymistä, joka muodostuu konkreettisten kokemusten kautta. Esimerkkinä suuret urheilutapahtumat, konsertit, kauppakeskusten houkuttelevuus jopa silloin, kun ei ole konkreettisesti varaa panostaa kulutukseen. (Maffesoli 1997, 22-26.) Näkisin, että uusyhteisöllisestä kulutuksesta on mahdollista nauttia myös ilman taloudellista panostamista, vaihtoehdot ovat lisääntyneet ja mielikuvilla sekä vapaa-ajan kulutuksella on oma roolinsa kulutuksessa. Nautinnon löytäminen pelkästä sosiaalisesta yhdessäolosta ja haaveilusta ilman konkreettista kuluttamista on osa jokaisen kuluttajan arkea, niukoilla tuloilla elävien kohdalla se muodostaa suuremman osan kuin varakkailla kuluttajilla, joilla on useammin mahdollisuus konkreettiseen halujen ja nautinnon toteuttamiseen. Kuten Gerhard Schulze (1997, 40) on todennut, kulutuksen vaihtoehdot ovat

lisääntyneet eikä se tarkoita, että ne voisi saavuttaa ainoastaan varakkuuden avulla. Baumanin näkemyksiä vastoin on korostettava, että myös niukkatuloiselle on olemassa vaihtoehtoja.

4. Yksinhuoltajien kulutusresurssit

Perheen kulutusmahdollisuudet

Edelliset kaksi vuotta ovat kohdelleet kovakouraisimmin yksinhuoltajia ja työväestöä. Kahden viime vuoden aikana tehdyt tulonsiirtojen leikkaukset vaikuttavat voimakkaimmin juuri niihin talouksiin, jotka saavat tulonsiirtoja yhtä aikaa useasta eri syystä. (Lehto-Trapnowski 1997, 15.) Yksinhuoltajien heikko taloudellinen tilanne on usein monen tekijän yhteisvaikutusta. He ovat perheen ainoita huolehtijoita, usein matalapalkkaisia ja perhetilanteen vuoksi asema ja kiinnostavuus työmarkkinoilla on huono. (Lundberg 1996, 208.) Silmiinpistävintä on työttömien yksinhuoltajien ahdinko. He ovat tinkineet kulutuksessaan lähes kaikesta ja käyttäneet lähes kaikkia tinkimisen keinoja. (Lehto-Trapnowski 1997, 30).

Kuten olettaa saattoi, suurin osa tutkimukseen osallistuneiden yksinhuoltajien tuloista kului välttämättömimpään, eli ruokaan, vuokraan ja laskuihin (puhelin, sähkö, vesi jne.). Myös sosiaalityöntekijät korostivat yksinhuoltajien taloudellisesti tiukkaa asemaa. Yleisimmin toimeentulotukea haetaan asumiskustannuksiin ja elantoon, harkinnanvaraista toimeentulotukea lasten kulutukseen, lähinnä harrastuksiin, vaatteisiin ja esimerkiksi rattaisiin, jotka ovat suuri ja kallis hankinta pienituloisessa yhden aikuisen perheessä. Lasten kulutukseen panostetaan ja sitä pidetään välttämättömänä kulutuksena, riippuen kuitenkin lasten iästä ja vaatimustasosta. Varttuneemmat lapset osaavat vaatia ja tietävät merkkien ja muodin merkityksen. Tällöin on vaikea vastata kaikkiin lapsen asettamiin vaatimuksiin ja haluihin.

Marjatta: "...ettei poika mee missä tahansa merkeissä vaan pitää olla merkivaatteita on ne sitten olleet kestävämpiäkin vaikka ovatkin maksaneet. Mutta siinä on noudatettu sitten sitä että on ostettu silloin kun on tarjouksessa eli mä en lähe maksaan 400-500mk silloin kun sen voi saada kahella sadalla".

Kulutukseen on kuitenkin mahdollisuuksia myös silloin, kun tulotaso on alhainen. Gerhard Schulze (1997) määrittelee kulutusta kontingenssin käsitteen kautta. Schulzen mukaan kontingenssi tarkoittaa vaihtoehtojen lisääntymistä, kulutuksen mahdollisuuksien lisääntyminen on yksi tällainen ilmiö. Kulutuksen kontingenssi eli monimuotoisuus ei kuitenkaan tarkoita, että se mahdollistuisi ainoastaan hyvien tulojen avulla. Enemmänkin kulutuksen monimuotoistuminen ja vaihtoehtojen lisääntyminen on modernisaation mukanaan tuoma ilmiö, jota työttömyys, lama eikä talouden pysähdystila kykene häivyttämään. (Schulze 1997, 41.) Tällöin myös niukoilla tuloilla kuluttaminen on tärkeää. Kulutus muodostaa aktiivisen osan arkipäivää silloinkin, kun rahaa on vähän. Tällöin on tarkkaan mietittävä, mihin panostaa omassa ja perheen kulutuksessa, ja mitkä seikat asettaa etusijalle. Kyse ei silloin ole välttämättömän kulutuksen lisäksi niinkään konkreettisesta, tavaroihin ja palveluihin keskittyvästä kulutuksesta, vaan kulutuksesta mielikuvien ja kulutusstrategioiden pohtimisen kautta.

Resursseista keskusteltaessa mitään yllättävää ei noussut esiin, haastateltavat ovat pienituloisia ja suurin osa tuloista kului välttämättömimpään. Tämän vuoksi on mielenkiintoista kaivaa esiin ne keinot, joiden avulla pyritään olemaan mukana yhä hurjistuvassa markkinataloudessa, joka lupaa jokaiselle kuluttajalle jotain tyylin: ”kulutuksen kautta löydät itsesi ja onnesi”. Kyetäänkö kuluttamaan vain välttämättömään ja muuten jättäytymään kulutuksesta sivuun, vai keksitäänkö keinoja, joilla kulutuksessa pysytään mukana?

Yksinhuoltajuuden vaikutus kulutusmahdollisuuksiin

Yksinhuoltajien ja lasten isien välille syntyy konflikteja yleensä silloin, kun isät toistuvasti laiminlyövät kasvatuksellisen ja taloudellisen vastuun jakamisen. Myös Lundberg (1996) on saanut vastaavia tuloksia. Lundbergin mukaan yksinhuoltajat ovat turhautuneita tilanteeseen, jossa lasten isät eivät ota osaa lasten kuluihin eivätkä muutenkaan pidä tarpeeksi yhteyttä. (Lundberg 1996, 217.) Suurin osa haastatelluista yksinhuoltajista paini yksin taloudellisten ongelmien ja kasvatusvastuun kanssa. Lasten isät

eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta paljoakaan ottaneet osaa lasten kasvatukseen ja hankintoihin. Elatustuetkin tulevat monelle yksinhuoltajaperheelle kaupungilta.

Susanna:“Mä oon monta kertaa sanonut pojillekin kun talvella on näitä suksien ostamista ja sellaista että minä kyllä ostaisin jos isänne edes vähän auttaisi mutta ei minulla yksinkertaisesti ole rahaa mihinkään hienoihin juttuihin. (...) Että kun oot yksinhuoltaja niin sinä maksat **kaiken** ihan ite, siinä **ei ole ketään toista makselemassa.**”

Myös sosiaalityöntekijät ovat huomanneet yksinhuoltajaperheiden kasvatusvastuullisen yksinäisyyden. Joissain tapauksissa isät asuvat jopa samalla alueella mutta eivät kuitenkaan osallistu lastensa arkeen ja hankintoihin.

Sos.työntekijä 3: “ En tiedä sitten että oisko se että kuvittelisin että täällä on enemmän sellaisia äitejä jotka ovat siinä vanhemmuudessaan yksin. Elikkä jos on ollut ero, avio- tai avoero niin ne miehet ei oo välttämättä niin paljon siinä kuvioissa mukana kuin mitä jossain muilla alueilla on yksinhuoltajilla. (...) Että ne isät saattaa olla jossakin lähiseudulla, jopa samalla alueella, joskus samassa talossakin mutta uudessa perheessä. Että näitä kasvatusvastuun kanssa painiskelevia perheitä. Että toisaalta ei ne pakosti sitä itse ongelmana koe mutta omasta ammattinäkökulmasta siinä näkee heti riskin”.

Yksinhuoltajilla toimeentulon heikentyminen on huomattavasti yleisempää kuin kahden huoltajan perheillä (Lehto-Trapnowski 1997, 14). Haastatellut yksinhuoltajat kertoivat kuitenkin, että avio- tai avoeron myötä tilanne parantui henkisesti huomattavasti. Eron jälkeen yksinhuoltajaäiti oli vastuussa perheestään ja perheen taloudesta yksin, muuta taloudellista muutosta ero ei tuonut mukanaan. Ainostaan muutamalla (3) tilanne huononi huomattavasti, mies oli hyvissä töissä ja myös haastatelluilla oli ollut hyväpalkkaisia töitä liiton aikana. Suurin osa oli elämänsä aikana oppinut niukkuuteen, eivätkä he avioeron myötä tippuneet taloudellisesti korkealta. Lasten isät olivat liittojen aikana työttöminä tai huonosti palkatuissa töissä. Tällä hetkellä työssä olevista haastatelluista osalla on kokemusta työttömyydestä liittojen aikana ja yksinhuoltajuuden myötä tilanne ei huonontunut kovinkaan paljon. Kuvioihin tuli mukaan yksinhuoltajaetuedet.

Ilmi: "En mä nyt sillai kato että se olis huonontunut että kun me oltiin silloin molemmat työttöminä että se olis niin paljon muuttunut, tuli lapsilisään yksinhuoltajakorotus, asumistuki nousi ja sain elatustuen"

Katariina: "En tiedä, että välillä oltiin kumpikin vähän töissä ja välillä työttöminä, että ei siinä oikeastaan mitään vaikutusta ollut että kyllä sitä penniä silloinkin venytettiin. Ei ainakaan mitään suurempaa eroa koska en mä niin muista".

Kaikki pitivät henkistä hyvinvointia tärkeämpänä kuin taloudellista pärjäämistä. Osalle raha aiheutti liiton aikana suurimman osan riidoista. Mies kulutti varansa joko autoon, alkoholiin tai muihin omiin kuluihinsa. Myöskään Nina Huuselan (1993) tutkimuksessa yksinhuoltajuudesta eivät taloudelliset vaikeudet korostuneet. Taloudellinen tilanne koettiin paremmaksi avioeron jälkeen koska enää ei tarvinnut enää riidellä rahasioista. Avioerossa henkinen hyvinvointi maksetaan taloudellisesti. (Huusela 1993, 51.)

Yksinhuoltajaäideille on tärkeää, että he voivat itse päättää perheen taloudesta. Kun taloudellinen tilanne on omassa hallinnassa, kukaan toinen ei kykene järjestämään negatiivisia yllätyksiä, joista osalla haastatelluista on hyvinkin ikäviä kokemuksia. Tuijalla on huonoja muistoja avioliitostaan ja entisen miehen sukulaisten kulutuskontrollista liiton aikana. Avioliiton aikana kotona oloa ja kotitöitä ei arvostettu. Myös kulutuksen katsottiin olevan tarpeetonta ylellisyyttä silloin, kun sen eteen ei käyty työssä. Tuija ei tuonut rahaa taloon, hän oli "vain" kotona. Sarilla puolestaan on kokemusta entisen miehensä alkoholismista, joka vaikutti henkisen ahdistuksen lisäksi myös perheen jokapäiväiseen kulutukseen.

Tuija: "No eihän sitä rahaa oikeastaan silloinkaan (avioliiton aikana) ollut, kyllä anoppi piti siitä huolen. Kyllä mä iän kaiken muistan sen asian kun mä olin kotona ja mies töissä ja mä olisin tarvinnut kengät niin anoppi sanoi että mitä sinä kengillä teet kun oot vain kotona, että mieshän ne kengät tarvii kun käy työssä, että ostetaan sille vaan ne kengät. Ja mä aattelin että voi **heranjumala, että meikäläinen ei saa mitään ostaa**. Että nyt sitä saa ainakin ite päättää mitä ostaa ja koska, vaikka rahaa harvoin sellaiseen onkaan".

"Sillai se on nyt erilaista ettei tarvinnut keneltäkään kysyä että minkä laskun mä nyt maksan ja että mä saan maksaa sen mikä mulle on tärkeä ja minkä mä maksaisin ensimmäisenä".

Sari:”Ja sitten tämä toinen mies että avioliittoaikoinakin ne rahat tahtoi mennä autoon ja viinaan niin paljoa siitä ei perheelle jäänyt. Mullahan oli loistavat olot kun mä jäin yksin kun ajatellaan taloudellisesti. Ja sitten ei tarvinnut enää pelätä”.

Taloudellisista seikoista ei erotilanteessa huolehdittu vaan tärkeämpänä pidettiin henkistä selviytymistä. Ajan myötä yksinhuoltajat oppivat, miten yhden aikuisen taloutta hoidetaan ja millainen perheen taloudellinen tilanne loppujen lopuksi on. Kuten Annan puheenvuorosta hyvin ilmenee, niin rahojen perään ei itketä. Kun tilanne on avioeron myötä henkisesti huomattavasti parantunut, niin mielenrauhaa pidetään oman ja perheen hyvinvoinnin kannalta huomattavasti tärkeämpänä.

Anna: ”Kun se elämäntilanteen muutos on niin suuri, totta kai kun otat lapsen kainaloon tosta vaan ja muutat pois, niin tota mä nautin just siitä elämisestä ja olemisesta sen lapsen kanssa etten mä niinkään murehtinut sitä rahaa. Nautin sen lapsen kanssa kahdestaan olemisesta ja omasta rauhasta, että se oli siinä tärkeätä”.

Köyhyys vai taloudellinen niukkuus

Köyhyyttä ja etenkin hyvinvointivaltioissa esiintyvää köyhyyttä on viime vuosina pyritty määrittelemään eri tavoilla ja köyhyyden eri ilmiöt ovat olleet välillä suurenkin julkisen huomion kohteena. Ilari Keso (1993) tarkastelee köyhyyttä köyhyysrajan avulla erilaisissa elämäntilanteissa, kuten esimerkiksi avioeron, työttömyyden ja vanhuuden kohdalla. Keso on valinnut köyhyysrajaksi puolet kotitalouksien mediaanitulosta. Köyhyysraja perustuu tulonjakotilaston vuosien 1987-88, 1988-89 ja 1989-90 paneeleihin. Köyhyys liittyy usein erilaisiin yllättäviin tapahtumiin, kuten työttömyyteen ja avioeroon. Keson mukaan näitä tapahtumia on mielenkiintoista verrata kaikkien kotitalouksien ja köyhyydestä poistuneiden ja sinne joutuneiden talouksien välillä. Keson mukaan runsaalla 13%:lla köyhyyteen joutuneista talouksista tapahtui samanaikaisesti parisuhteen purkautuminen. Vastaavasti parisuhteen muodostaminen

edesauttoi köyhyydestä poistumista. (Keso 1993, 41.) Kun köyhyyttä tarkastellaan kulutuksen valossa, niin köyhyysriski kohoaa muita kotitaloustyyppejä korkeammaksi yksinhuoltajaäideillä (Repo 1996, 67).

Tutkimustavasta riippuen yksinhuoltajia ei kuitenkaan aina lueta köyhimpien ryhmien joukkoon. Tulojen perusteella yksinhuoltajien asema ei ole erityisen paha. Mutta jos tarkastellaan ylivelkaantumista, taloudellisten vaikeuksien kokemuksia, erilaisten välttämättömyystarvikkeiden omistusta ja sosiaaliturvan tarpeellisuutta, voidaan nähdä, että yksinhuoltajat ovat köyhyyden riskiryhmä (Kangas & Ritakallio 1995, 32.) Velkaantuminen kiristää monien yksinhuoltajaperheiden taloutta. Haastatelluista Anna kokee, että tulisi hyvin toimeen sosiaaliturvalla, jos maksettavana ei olisi erilaisia luottoja ja osamaksuja, joihin on liiankin helppo turvautua tiukan paikan tullen. Velkojen vuoksi Anna kertoi kokeneensa myös todellista niukkuutta seuraavaa kotihoidontukea odotellessaan.

Anna: "...että mä sanon että noilla tuloilla, mitä mä saan jos mulla ei ois noita omia velkoja, osamaksuja ja kaikkee ylimääräisiä laskuja, niin ilman niitä mä tulisin kuule hyvin toimeen".
 "...kuule viimeksi tuossa pari viikkoa sitten olin kaks päivää syömättä että jää lapsille enemmän, ihan valehtelematta. Että lapsille jää siitä nakkipaketista paljon enemmän kun ite on syömättä".

Henkilökohtaisella tasolla köyhyyttä koskeva teema osoittautui haastatteluissa eniten tunteita nostattavaksi aiheeksi ja yllättäen hyvinkin araksi paikaksi monelle yksinhuoltajalle. Teoreetikot ja tutkijat käyttävät surutta termiä köyhä ja pyrkivät määrittelemään sitä. Tutkimuksissa pulmaksi on noussut, että tutkijat ovat käyttäneet erilaisia metodeja ja köyhyyden määritelmiä, jotka ovat tuottaneet hyvinkin erilaisia kuvia köyhyydestä (Kangas & Ritakallio 1996, 51). Yksinhuoltajaäitejä haastatellessa huomasin kuitenkin selvästi, että yksilöiden arkielämän tasolla termillä on syvä tunteellinen lataus, kukapa haluaisi olla köyhä ellei ideologisena ja elämäntyyllisenä valintana. Köyhä on leimaava sana ja usein siihen liittyy leimaava kuva siitä, että kun kerran olet köyhä, niin köyhänä myös pysyt. Muutamalla haastatelluista yksinhuoltajista herahtivat kyneleet silmiin aiheesta puhuttaessa ja keskusteluissa nousi selvästi esiin, että aihetta pidettiin hieman tungettelevana ja leimaavana. Termiin köyhyys liittyy paljon tunteellista latausta. Suomessa ei pariin viime vuosikymmeneen ole ollut silmiinpistävästi

köyhiä ja köyhyys mielletään usein epäonnistumiseksi, ja ehkäpä jollain tapaa saamattomuudeksi ja tyhmydeksi.

Osa yksinhuoltajaäideistä jäi haastattelussa pohtimaan termin köyhä merkitystä ja he pyrkivät määrittelemään oman asemaansa köyhä-rikas dikotomialla. Vaikka köyhyys oli konkreettisempaa ja lähempänä omaa taloudellista tilannetta kuin vauraus, niin muuten korostettiin vahvastikin elämän muiden alueiden rikkautta. Oli terveyttä, ystäviä ja lapset. Kuten Päivi Lehto-Trapnowski (1997) on todennut, subjektiivinen kokemus taloudellisesta tilanteesta vaikuttaa kaikkein eniten yksilön arkielämään. Perhettä, joka kokee tilanteensa heikentyneen, ei lohduta tieto siitä, että tilastollisesti he eivät ole köyhiä. (Lehto-Trapnowski 1997, 15.) Ne, jotka sanoivat suoraan olevansa köyhiä, olivat aikaisemmin tulleet huomattavasti paremmin toimeen. He osasivat verrata nykyistä tilannettaan aikaisempaan taloudellisesti parempaan tilanteeseen.

Piia:”Kyllä mä sanon että mä oon köyhä. ... En mä sitten tiedä että onko mulla sitten niin suurta tää kulutus mutta.... Ehkä kun mä vertaan siihen mitä se oli ennen että silloin kun mä menin kauppaan ja näin jotain minkä mä halusin niin kyllä mä sen melkein pystyin ostamaankin. Että nyt ei enää pysty ja sitten kun rahapussissa ei oo rahaa saatikka että sitä ois missään pankkitilillä että sillai mä kyllä oon köyhä”.

Vaikka köyhyys oli haastatteluissa aiheena arka, niin kukaan kysymykseen voimakkaasti reagoiva ei määritellyt itseään köyhäksi. Taloudellisesti niukkaan tilanteeseen vuosien mittaan tottuneet yksinhuoltajaäidit eivät koe olevansa köyhiä. Köyhänä nähtiin pikemminkin henkilö, joka joutui tinkimään kaikkein välttämättömmistäkin. Vaikka kaikki haastateltavat olivat enemmän ja vähemmän niukasti toimeentulevia, niin eroja määrittelyjen välillä löytyi. Osa vertasi itseään aikaisempaan kulutustasoon, osa kolmannen maailman köyhiin ja osa puolestaan omaan lähipiiriin tai muihin väestöryhmiin. Viiteryhmän valinnalla on merkitystä. Kirsi Angerpuron (1996) mukaan ne suomalaiset, joiden elintaso on viimeisen viiden vuoden aikana laskenut, vertasivat tilannettaan aikaisempaan elintasoonsa. Sellaiset, joiden tilanteessa ei ollut tapahtunut muutoksia, vertasivat itseään muihin suomalaisiin ja heidän elintasoonsa. Viiteryhmät eivät ole pysyviä, vaan ne valitaan sen mukaan, mikä kulloinenkin tilanne on ja mihin suuntaan elämä on mennyt (Angerpuro 1996, 149-152.)

Ilmi:”Mä en ole mun mielestä köyhä enkä rikas, mä olen kyllä siellä välissä. Ehkä vähän keskitason alapuolella. Jos just ajatellaan taloudellisesti niin mulle rikas ihminen tarkoittaa sitä että se voi huoletta kuluttaa rahaa ja köyhä mä olin taas silloin kun olin työtön että kyllä mä nyt oon siitä väliltä”

Susanna:”Että mulle köyhä on sellainen joka joutuu melkein kerjäämään, ettei Suomessa ole köyhiä mun mielestä ja se on hyvä asia. Ja ystäviä löytyy”.

Anna:”Että en mä sillai kyllä köyhä omasta mielestäni ole kun kuitenkin kaikkeen tarpeelliseen riittää. Että varmaankin ne opiskelijat on köyhiä kun ne joutuu sitä tonnikalariisiä syömään kaiket päivät. **Mutta en kyllä ole köyhä”.**

Sosiaalityöntekijät määrittivät termiä köyhyys omalla tavallaan, korostamalla tulojen ja menojen hallintaa. Toimeentulotuen tarve ja etenkin pitkäaikaisasiakkuus olivat myös yksi kriteeri, millä yksinhuoltajien köyhyyttä arvioitiin. Toimeentulotukea ei periaatteessa ole tarkoitettu jatkuvaksi tukimuodoksi, kuitenkin moni yksinhuoltajaperhe on jo vuosia ollut enemmän tai vähemmän säännöllisesti toimeentulotuen asiakkaana.

Sos.työntekijä2:”...ne mitkä mulla käy niin niillä on oikeus toimeentulotukeen ja se jo kertoo että tulotaso ei oo kummoinen, ja että silloin ei oo rahaa kuin ihan siihen välttämättömimpään”.

Sos.työntekijä3:”...niin, että tuntuu että rahan määrässä mitattuna yksinhuoltajan ei tarvi olla hirveen köyhä että se voi tavoittaa yhtä ja toista rahalla hankittavaa. Se on niistä omista valinnoista ja tarpeista ja arvostuksista kiinni. Että siinä mielessä se ei ole yksiselitteistä se köyhyys. Että sitten toisaalta se arkielämä saattaa olla hirveen rajattua ja kapeeta eikä siinä välttämättä aina näe niitä mahdollisuuksia, joita voisi tehdä aika edullisestikin huolimatta siitä alhaisesta kulutustasosta taikka mahdollisuuksista. ... mutta jos on peruspäivärahalla niin silloin täytyy kyllä hakea asumiskuluihin tai sellaiseen ekstra, eli toimeentulotukea niin silloin voidaan pitää siinä mielessä, että on niin kuin köyhä”.

Selvimminkin esiin nousi kuitenkin se, että toimeentulotukea saavat yksinhuoltajat eivät määritelleet itseään köyhäksi toisin kuin kaikki kolme haastateltua sosiaalityöntekijää pitivät toimeentulotuen asiakkaitaan köyhinä. Vaikka yksinhuoltajien haastattelujen

kuluessa esiin nousi selvästi tiukka taloudellinen tilanne, niin yksinhuoltajien keskuudessa negatiivisesti leimaantunutta termiä köyhä ei vain haluttu itsestä käytettävän.

Asuinalueen vaikutus kulutukseen

Tiiviisti rakennetussa lähiössä kulutus muotoutuu helpoimmin toiminnaksi, jota Anthony Giddensin (1995, 142) korostamat kollektiiviset tottumukset ohjaavat. Giddensin mukaan paikallinen elämä ja paikalliset käytännöt eivät ole kadonneet, vaikka paikallisyhteisöllisyys onkin murentunut ja purkautunut. Paikallisella areenalla olevat etäiset vaikutteet muokkaavat paikkaa itseään, tällöin paikalliset tavat pyrkivät kehittämään vaihtoehtoisia merkityksiä. Paikalliset tavat ovat kollektiivisiä tottumuksia silloin, kun ne syntyvät alueen tai yhteisönsä piiristä tulevista vaikutteista.

Kulutusta ajatellen Pupuhuhtaa pidetään virikkeettömänä alueena. Kulutukseen liittyvät kollektiiviset tottumukset ovat enemmän kekseliäitä ja vaihtoehtoisia tapoja kuluttaa kuin perinteistä markkinoiden mukaista kulutusta. Yhtenä luonnollisena syynä tähän on alueen niukat kulutusmahdollisuudet. Alueelta ja alueen läheisyydestä löytyvät peruspalvelut, mutta mihinkään suurempaan kulutukseen ja shoppailuun alue ei innosta eikä houkuta verrattuna esimerkiksi keskustan alueeseen. Haastateltavien kertomuksista oli selvästi luettavissa, että Pupuhuhdassa on sivussa ja samalla turvassa kulutusyhteiskunnan kiihkeimmältä pyöritykseltä. Myös sosiaalityöntekijät pitävät aluetta kulutuksen kannalta virikkeettömänä.

Marjatta:”Kyllä se vaikuttaa sikäli just että kun jos haluaa lähteä jonnekin, enemmän kävis elokuvissa, teatterissa ja kaupoissakin kiertäis ja osteliskin enemmän kun tuota täällä syrjässä asuu niin sitä ei tule aina lähettyä kun tuota se on sillä linja-autolla mentävä ja maksettava.

Alue ei sinänsä painosta kuluttamiseen, pikemminkin päinvastoin. Esimerkiksi eräs yksinhuoltajaäiti kertoi saaneensa entiseltä mieheltään auton käyttöönsä, auto oli vanha ja merkiltäänkin hyvin vaatimaton. Silti naapurit ja tuttavat jaksavat ihmetellä ja

päivitellä, miten yksinhuoltajalla on varaa pitää autoa. Vaikka yksinhuoltajat eivät henkilökohtaisesti koe painetta kulutukseen, niin vahvin paine nousee kuitenkin lasten halujen kautta. Lapsille pyritään hankkimaan tarpeellinen, lisäksi on kunnia-asia saada lapsille tarpeeksi hyviä vaatteita ja kunnollisia harrastuksia. Kuitenkin myös lasten kanssa ollaan Pupuhuhdassa osittain turvassa, esimerkiksi keskustassa asuessa vaara turhaan kulutukseen ja heräteostoksiin sortumiseen on huomattavasti suurempi.

Susanna: "...tietty täältä ei tule niin helposti lähettyä sillai ostelemaan, vaikka jos asuis lähempänä keskustaa niin varmaan tulis varsinkin noitten lasten kanssa niin tulis ostettua enemmän sellaista turhaakin. Enemmän ne sitten varmaan haluaiskin. Täällä on sillä tavalla turvassa. Täältä ei niin helposti lähe kauppaan muuta ehkä kun tuonne Prismaan".

Hanna: "ehkä vaikkapa keskustassa alkais välillä ahdistaa kun siellä on kaikki niin lähellä ja kuitenkin ei oo rahaa laittaa mihinkään houkutuksiin. Täällä on sillai hyvä olla".

Sari: "Ei täältä viitti turhanpäiten lähteä"

Yhteiskunta tulee kokonaisuutena rakentumaan yhä enemmän kulutuksen ympärille tuotannon kustannuksella (Uusitalo 1995, 6). Pupuhuhtalaisten yksinhuoltajien kulutusta tutkittaessa voidaankin kysyä, ovatko alueen ihmiset sitten jossain mielessä marginalisoituneet yhteiskunnan ulkopuolelle, koska heillä ei ole varaa kuluttaa ja siten jatkuvasti muokata omaa itseään ja luoda omaa minuuttaan uusien tuotteiden ja muodin tahdissa. Työmarkkinat eivät enää konkreettisella tavalla sido näitä ihmisiä yhteiskuntaan työttömyyden, pätkätöiden ja työllistämistukitöiden kautta. Myöskään perinteinen kulutus ei taloudellisten resurssien pienuuden vuoksi anna mahdollisuutta rakentaa arkea erilaisten palvelujen ja kulutustottumusten ympärille.

Vaikka kulutuksen on uskottu tulleen palkkatyön tilalle arkipäivän jäsentäjänä, on kulutus usein ymmärretty yksiselitteisesti markkinoiden tuottamien halujen, vaihtoehtojen ja valintojen mukaiseksi toiminnaksi. Pupuhuhdassa asuvat yksinhuoltajaäidit ovat aktiivisia omassa arkielämässään, siten he saavat arjen sujumaan ja toimimaan niukoilla tuloilla. Heidän kulutuksensa ei kuitenkaan ole pelkkää kulutuksellisten

halujen mukaista toimintaa ja shoppailua, vaan enemmänkin aktiivista vaihtoehtoisten tapojen, verkostojen, kierrätyksen, kirpputorien ja vaihtamisen kautta tapahtuvaa kulutusta. Tällaisessa kulutuksessa on oma merkittävä osansa uusyhteisöllisellä aktiivisella vaihtoehtokulutuksella eikä se koostu pelkästään markkinoiden tuottamasta ja toivomasta nopeatempoisesta kulutuksesta.

5. Tinkimisen taitoa ja kekseliästä kulutusta

Tinkimisen asiantuntijat

Kun yksinhuoltajaäitien kanssa keskittyi heidän omaan, henkilökohtaiseen kulutukseensa, huomasi, että haastateltavien oli vaikea puhua ja kertoa pelkästään itsestään. Vastauksissa lapsilla on oma tärkeä roolinsa. Myös sosiaalityöntekijät kertoivat, että yleensä toimeentulotukea haettaessa korostetaan lasten tarpeita ja puutteita. Lapsen tarpeisiin toimentulotukea on sallitumpaa hakea kuin omiin tarpeisiin.

Kaikki haastateltavat olivat tiukoilla taloudellisesti ja siten henkilökohtainen kulutus suurimmaksi osaksi kohdistui välttämättömimpään, kuten puhtauteen ja ruokaan. Perheissä tinkiminen alkaa aikuisten tarpeista, vaatteista, kengistä ja harrastuksista (Lehto-Trapnowski 1997, 29). Kun itselle halutaan jotain, niin se yleensä hankitaan silloin, kun sitä ei tarvitse ostaa lasten hankintojen kustannuksella. Omasta kulutuksesta tinkiminen on tehnyt yksinhuoltajista tinkimisen asiantuntijoita.

Marjatta: "Kyllä mä kattosin, että lapset on etusijalla. Että just se, että jos vaatteissa on sellainen tilanne niin mielummin ite kulkee huonommissa kuin lapset, kun jos on kengät huonot tai muuta".

Tuija: "Viime talvenakin mun olisi pitänyt ostaa itselleni talvitakki, mutta sitten kun ei jäänyt rahaa niin en mä sitten voinutkaan sitä hommata".

Yksinhuoltajien oma kulutus kohdistuu enimmäkseen vaatteisiin, vapaa-aikaan ja ulkonäön kohentamiseen. On kuitenkin muistettava, että tällaista kulutusta tapahtuu harvoin eikä se ole jokapäiväistä toimintaa, vaan enemmänkin hemmottelua ja ylellisyyttä. Työttömyyttä tutkineen Katja Ahlqvistin (1996) mukaan naiset selviytyvät työttömyydestä paremmin kuin miehet. Naisten suuntautuminen kohdistuu sellaisille alueille, jotka eivät vaadi välttämättä materiaalisia voimavaroja, mutta jotka antavat kuitenkin elämälle sisältöä ja tarkoitusta (Ahlqvist 1996, 144). Samanlaista ajatuskulkua voisi soveltaa niukoilla tuloilla kuluttamiseen, naiset ovat perinteisesti huolehtineet

perheiden arkipäivän kulutuksesta ja siten talouden tasapainossa pitäminen ja vaihtoehtoisten kulutustapojen etsiminen ovat luonnollinen osa naisten kulutusta.

Susanna:” Kun mä ostan itelleni melkein kaiken kirppikseltä. Kyllä mä ostan sieltä aika paljon vaatteita mutta se raja on sitten viiskymppiä, että enempää en suostu maksamaan. No nahkatakkin ostin viime keväänä ja se maksoi sataviiskymppiä”.

Rahapäivinä, eli palkkapäivinä, työttömyysturvan maksupäivinä tai kotihoidontuen maksupäivinä, on sallitumpaa kuluttaa. Silloin yksinhuoltajaäiti voi ostaa myös itselleen jotain, kuten kosmetiikkaa, lehden tai makeisia. Klassisessa tutkimuksessa 1930-luvun itävaltalaisesta Marienthalin kylästä ja laman mukanaan tuomasta köyhyydestä tässä tiiviissä yhteisössä on löydettävissä yhteisiä tekijöitä nykypäivän kulutukseen ja niukkuuteen. Marienthalissa elämä kulki neljäntoista päivän periodeissa, työttömyysavustus maksettiin kahden viikon välein ja siten rahapäivistä muodostui kuukauden tärkeimmät päivät. Maksupäivinä ateriat olivat runsaammat ja lapset odottivat maksupäiviä innokkaasti. Tällöin lapset saivat kouluun paremmat eväät verrattuna päiviin ennen rahapäivää, jolloin eväitä ei joko ollut ollenkaan tai eväänä oli vain kuivaa leipää. (Jahoda ym. 1971, 17.)

Kuusikymmentä vuotta myöhemmin on havaittavissa, että elämä kulkee rahapäivien mukanaan tuoman kierron kautta myös pupuhuhtalaisten yksinhuoltajaäitien arjessa. Ennen maksupäiviä venytetään penniä ja harrastetaan mitä moninaisimpia keinoja, joilla pyritään selviytymään päivistä ennen rahan tuloa. Rahapäivinä ilmassa on pienen juhlan tuntua ja silloin on sallittua unohtaa niukkuuden realiteetit edes hetkeksi ja satsata johonkin turhemmaksi luokiteltuun tavaraan ja palveluun, esimerkiksi lasten elokuvalippuun on varaa ainoastaan satunnaisesti rahapäivinä. Elokuvat ovatkin yksin varttuneempien lasten kulutuksen kohde, johon äideillä ei useinkaan ole varaa.

Susanna:”Että nyt on lasten kanssa koko ajan pitänyt tinkiä niin kuin esimerkiksi elokuvaan menosta ja sellaisista. Että kun kolme menee kerralla elokuvaan niin se on 120 markkaa, ja jos yks pääsee niin on muittenkin päästävää. Että nyt puhuttiin sitten lasten kanssa, että kun päivärahat tulee niin saavat mennä katsomaan sen Jurassic Parkin sitten. Mutta sitten ei hetkeen mennäkään. Että kyllä se satku vaan on työttömälle aika iso raha”

Kun tulot ovat pienet, ovat erilaiset säästöniksit ja kekseliäisyys osa arkipäiväistä pennin venytystä. Pienissä tuloissa vähäinenkin säästö merkitsee paljon. Jos jaksaa aktiivisesti päivä toisensa jälkeen toimia säästävaisesti, on huomattavasti paremmat mahdollisuudet selvittää niukoilla tuloilla ilman pitkiä rahattomia kausia. Soile on keksinyt ja kehittänyt useita tapoja säästää. Vaikka yksittäisinä toimina ne eivät merkittävästi tuo säästöä, niin ajan mittaan ja säännöllisesti harrastettuna kuitenkin säästävät yllättävän pitkän pennin niukassa taloudessa.

Soile:”...(pölynimuripussista, JK huom.) että mä teen sen että mä tyhjään sen pois ja avaan sen sisukset pois sanomalehden päälle ja käytän uudelleen. Ja kun mä keitän kahvia niin jos mä keitän itelleni niin voin käyttää suodatinpussin uudelleen. Että tällaisia pikkujuttuja missä mä aina säästän. Että missä mä säästän että mä en osta talouspaperia kun mulla pyykkikone kuitenkin laulaa joka päivä. Että mä tiedän sen jos sitä talouspaperia niin sitä sitten , se olis vaan veto ja roskeen ja veto ja roskeen.”

Niukkuuden alainen hallittu ja luova kulutus

Yksilöiden kulutus ei ole sidonnainen ainoastaan tuotantoon ja tuotannon taustalla oleviin motiiveihin. Kulutuksessa tärkeän osan muodostavat symbolinen toiminta, tulkitseminen ja luovuus. (Willis 1990, 21.) Luovaa ja aktiivista toimintaa yksinhuoltajien arjessa ovat kirpputorit ja erilaisten tavaroiden, vaatteiden ja palvelusten kierrättäminen. Vaatteiden kierrätys ystävien ja tuttavien kesken on vilkasta ja monimuotoista, kierrätyksessä tuotteiden arvo tulkitaan ja määritellään normaalien markkinoiden ulkopuolella ja niistä välittämättä. Kirpputoreilla puolestaan kulutus on erilaista, sellaista mikä mahdollistuu pienillä ja niukoilla tuloilla. Kirpputoreilla ollaan vähemmän markkinaorientoituneita, tärkeä osa kirpputoritoimintaa on tuttujen tapaaminen ja kuulumisten vaihtaminen. Kaupankäynti ja kulutus on pienimuotoista, yksinkertaista ja henkilökohtaisempaa muistuttaen torikauppaa, raha vaihtaa omistajaa suoraan ostajalta myyjälle. (Lamponen 1996, 134.)

Taloudellisen tilanteen heikkeneminen ja rahapula rajoittaa toimintamahdollisuuksia, mutta ei kuitenkaan määrää koko arkielämää (Ahola 1996, 175). Kirpputorien kautta saavutettavissa oleva kulutus ja ansaitseminen ovat tulleet tutkielman työttömille ja kotona oleville yksinhuoltajaäideille palkkatyön tilalle. He myös harrastavat aktiivisesti myyntiä kirpputoreilla. Kirpputorit muodostuvat kahdenlaisten merkitysten areenaksi, joka mahdollistaa sekä ansaitsemisen että kuluttamisen.

Sari:”Kyllä ne tavallaan tuli työn tilalle, että oli joku paikka minne lähteä. Ja mulla oli useita pöytiä jonkun kanssa yhdessä, että aina yhdessä mentiin. Ja sitten tuli uusia ystäviä siellä tutuiksi”.

Piia:”Kun siihen ideaan on mennyt sisälle, niin on vaikea maksaa normaaleja hintoja, että tällaisessa tilanteessa se on mun mielestäni että ei ole järkeäkään maksaa esimerkiksi takista monta sataa markkaa”.

Kirpputoreista puhuttaessa nousi selkeästi esiin, etteivät ne kuitenkaan ole tärkeitä ainostaan taloudellisesti, vaan myös sosiaalisesti ja henkisesti. Kuluttamisen ja ansaitsemisen lomassa tavataan tuttuja ja solmitaan uusia ihmissuhteita. Aktiivisen työttömyyden kannalta kirpputorit ovat tärkeä areena itsensä toteuttamisessa ja arjen rytmittämisessä. Samalla ne antavat mahdollisuuden oman taloudellisen, henkisen ja sosiaalisen tilanteen aktiiviseen kohentamiseen. Second hand -kuluttaja on sisäistänyt kirpputorien filosofian, aina ei ole pakko tehdä löytöjä vaan ilmapiiristäkin voi nauttia. Kiire ei ole osa kirpputorien toimintaa toisin kuin paljon nopeatempoisessa kaupungin keskustassa.

Susanna:”No kun siellä ei ole mikään kallista, että tietää että johonkin voi olla varaa, että kun meet jonnekin Sokkarille niin aina saat varautua siihen, että mihinkään ei ole varaa. Siellä saattaa tulla sellaisia heräteostoksia, joita saattaa vielä omalla kukkarolla pystyä ostamaan”.

Tuija:”Mä vaan tykkään käydä siellä ettei mun ole aina pakko ostaa mitään. Katella vaan... kirpputoreilta kun ei ole mikään kiire pois, siellä saa rauhassa katella niin kuin lastenkin kanssa kun tavaratalossa on lasten kanssa paljon vaikeampaa olla”.

Kaikki eivät kuitenkaan välitä kirpputoreista, Katariinaa tavarapaljous ahdistaa. Katariina on haastateltavista kaikkein vähiten kulutukseen orientoitunut yksinhuoltaja, ystävät täyttävät lasten lisäksi Katariinan arjen.

Katariina: “....siellä on aina niin älyttömästi sitä tavaraa niin mä en vaan jaksaa siellä katella ja penkoa niitä”

Aktiivisimmat käyvät kirpputoreilla vähintään kolmesti viikossa ja suurin osa omista vaatteista sekä myös kodin sisustuksesta etsitään sieltä. Kirpputorimuotoinen kulutus on näiden yksinhuoltajien elämässä myös käytännön sanelema pakko, sitä kautta yksinhuoltajat ovat löytäneet oman väylänsä kuluttaa edullisesti. Tällöin kulutusta ei voida pitää ainoastaan integroivana voimana, vaan myös tilanteen mukanaan tuomana keinona selviytyä omasta arjesta niin taloudellisesti kuin henkisesti. Tavaroiden ja palvelujen kierrättäminen ja vaihtelevuus ovatkin yksi konkreettinen tapa selvitä niukoilla tuloilla kuukaudesta toiseen. Kierrätystä harrastetaan aktiivisesti, etenkin lasten vaatteiden kohdalla. Samoin vaihdellaan, lainaillaan ja annetaan verhoja, mattoja, vaatteita ja joskus jopa huonekaluja. Kun omiin tavaroihin kyllästytään, niin kulutusyhteiskunnan ideaalin vastaisesti ei hankita uutta ja kallista, vaan vaihdellaan tai lainataan. Moderni vaihdantatalous elää yksinhuoltajaäitien keskuudessa virkeänä ja voi hyvin. Vaihdantatalouden myötä uhmataan kulutusyhteiskunnan tuottamia houkutuksia, aktiivisesti luodaan omat kulutuksen muodot ja tavat, joissa rahalla ei ole oleellista merkitystä. Kulutus ei siten ole perinteistä rahan vastikkeellista vaihtoa ja maksimaalisen taloudellisen hyödyn tavoittelua. Hyöty ja tavaran arvo määritellään yhdessä tai omien intressien mukaisesti. Tärkeintä ei ole saada taloudellista voittoa.

Kierrätystä voidaan ainakin jossain määrin verrata keräilyyn. Keräilyä tutkineen Ari Pöyhjärin mukaan keräilijä ei ole orientoitunut pelkästään taloudelliseen valintakäyttäytymiseen vaan myös kulttuuriseen ja sosiaaliseen toimintaa, jossa keräilijä kuluttaa harrastuksensa parissa pelaamalla objektien kanssa. Pöyhjärin mukaan keräilijä on kuluttaja, jolla on kyky kääntää objektien kohtalo päinvastaiseksi, keräilijä kykenee nostamaan arvossaan laskevan romun tai roskan asemaa paremmaksi. (Pöyhjärä 1995, 131.) Yhtä paljon kuin keräiltäessä niin myös kierrätettäessä ollaan sekä kuluttajia että tuottajia.

Katariina: "...ollaan vaihdeltu verhoja kun ollaan kyllästytty omiin. Mutta ei siinä raha koskaan oo mukana vaan ihan sellaista antamista ja enemmän just vaihtelemista..."

Yksinhuoltajien keskuudessa kierrätys on ennen kaikkea sosiaalista ja yhteisöllistä toimintaa, se tapahtuu suhteellisen pienessä ystäväpiirissä aktiivisesti ja vähemmän aktiivisesti muiden tuttavien kesken. Lehdet luetaan monien käsien kautta, talkoilla autetaan muutossa tai ikkunoiden pesussa. Yhdessä käydään myös kaupungilla, tutkitaan tarjouksia, pohditaan taloudellisesti tiukkaa tilannetta sekä etsitään ratkaisuja ja mietitään vaihtoehtoisia kulutusstrategioita.

Katariina: " Se on sellaista yhdessäoloa mitä me tehään aina silloin tällöin, että katellaan jonkun kaappi läpi että mitä siellä on turhaa. On se silläkin tavalla aika tärkeitä niin kuin yhdessäolona ja sitten aika paljonhan me rahasta puhutaan tai siitä kun sitä ei oo että mietitään ja niin kuin, kun kaikki ollaan vähän samassa jamassa".

Hanna:"Että mulla yksi kaveri asuu Tampereella ja aina kun nähään niin ollaan kerätty vaatteita kasaan ja sitten niitä yhdessä katellaan ja tutkitaan että mikä sopis millekin lapselle. Että on hauskaa kun yhdessä kaverin kanssa ja huomaa, että toinen tulee jostain onnelliseksi ja pystyy itekin saamaan siitä niin kuin hyötyä".

Soile:"...usein ystävien kanssa puhutaan just vaatteista, niiden hinnoista ja että mitä kaikkea sitä haluais tai tarvis. Ja joskus meillä on niitä että tutkitaan jonkun vaatekaappi läpi ja katotaan mitä kaikkea sieltä löytyy jos on jotain mitä se ei enää pidä tai tarvi".

Niukat resurssit luovat tietyt rajat, joiden puitteissa on osattava kuluttaa. Niukkuudesta huolimatta yksinhuoltajaäitien henkilökohtainen kulutus muodostuu tärkeäksi osaksi heidän jaksamistaan. Henkilökohtaiseen kulutukseen kuuluu tärkeänä osana palkitseminen. Palkitseminen on tyypillistä juuri rahapäiville ja tapahtuu joko jollain tuotteella tai vapaa-ajan käyttönä, tanssimaan tai ravintolaan lähdöllä.

Soile:"Mä palkitsen itseni siitä ahkeruudesta että mä oon jaksanut pyörittää tätä rumbaa. Se saattaa olla joku vaate tai sitten se saattaa olla kotiin joku sisustusjuttu".

Piia:” ...saattaa kuulostaa hullulta mutta mulle on tärkeää että mä pääsen aina silloin tällöin ravintolaan”.

Tuija:” ...ja sitten kun saa ostaa itelleen jonkin uuden vaateen niin ettei tarvi ajatella että tää tuli nyt pihistettyä lasten hankinnoista, että saa ostaa hyvällä omallatunnolla. Että mä saan itellenikin joskus jotain”.

Myös tupakka on tärkeää henkilökohtaista kulutusta, josta ei haluta luopua. Tupakoinnissa keskusteltaessa olikin aistittavissa tiettyä uhmaa, tottumuksesta halutaan pitää kiinni, vaikka se yleisesti tuomitaan epäterveelliseksi ja turhaksi menoksi perheen niukassa taloudessa. Tupakointia kulttuurisia merkityksiä tutkineen Matti Piispan mukaan ei ole olemassa mitään sosiaalista tehtävää, mitä vain tupakointi voisi toteuttaa. Tupakointiin liittyy erilaisia rituaaleja ja se antaa arkeen omanlaistaan elämystä. (Piispa 1995, 56.) Tupakoivilla yksinhuoltajilla arjen ja ajan rytmitys sekä itsensä palkitseminen liittyivät selkeimmin tupakointiin ja siitä nauttimiseen. Tupakointi on myös täysin heidän oma nautintonsa, jota ei tarvitse jakaa lasten kanssa. Esimerkiksi makeisista on harvoin mahdollisuus nauttia yksin, lapset ovat hyvinkin vikkellästi verottamassa oman osuutensa nautinnosta.

Anna:”**Tupakka, siitä mä ne luovu.** Että nyt mä oon jo siirtynyt sätkiin koska ne tulee huomattavasti halvemmaksi. Oon mä tosin joskus ollu pari kolme päivääkin polttamatta kun ollaan oltu niin tiukilla ettei mistään oo löytynyt sitä kolmeatoista markkaa kolikoita ei oo löytynyt mistään”.

Sosiaalityöntekijät näkevät työssään paljon erilaisia tapoja pyrkiä selviytymään niukoilla tuloilla, yksinhuoltajat nähdään järkevinä ja taloudellisen tilanteensa hallitsevina kuluttajina. Sosiaalityöntekijät myös toivovat, että kulutusyhteiskunnan tuottamat houkutukset ja turhuudet osattaisiin asettaa omaan arvoonsa, jolla ei ole arkielämän kannalta oleellista merkitystä.

Sos.työntekijä3:”No mulla on sellainen kokemus että niillä (yksinhuoltajilla, JK huom.) on sellainen suhteellisuuden taju ja järjen ääni että on sellaisia kokemuksia että mielletään mikä on tarpeellista ja mikä merkitys on milläkin. En tiedä onko se sen tilanteen sanelemaa järkevyyttä vai oisko se muutakin. Että tuntuu, että se on sellainen hyväksyty asia ja ymmärretty.

Sosiaalityöntekijät edustavat teollisuusyhteiskunnan mukaista ideaalia, jonka perusteella yksilö parhaiten ja ongelmattomammin integroituu yhteiskuntaan palkkatyön ja mielekkään tekemisen kautta. Kulutusta ei nähdä ihmisten arjen toiminnan ja identiteetin määrittelyn kannalta niin tärkeänä kuin palkkatyötä, kulutuksen merkityksen kasvaminen yksilöiden arkielämässä nähdään pikemminkin negatiivisena ja työmoraaia murentavana kehityksenä. Sosiaalityössä kulutus nousee yleensä esiin konfliktina toimeentulotukea jaettaessa ja yksilöiden kykenemättömyydessä tulla toimeen sosiaaliturvan avulla. Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan näe kaikkea sitä aktiivisuutta, mitä niukoilla tuloilla kulutukseen liittyy. Mielekkääksi toiminnaksi mielletään usein vain työnhakuun ja itsensä kehittämiseen sekä vapaaehtoistyöhön liittyvä aktiivisuus.

Sos.työntekijä2:”Mä näkisin että televisio on aika iso osa niiden arkea, että aika harva satsaa sillai itteensä että kävis jollain kurssilla tai olis vapaaehtoistyössä. Että sellainen ottaa enemmän jo korvaan että a-haa, että sä käyt tuollaisessa että onpa hyvä juttu”.

On ymmärrettävää, että sosiaalityössä pyritään korostamaan kulutuksen turhuutta. Niukoilla tuloilla eläminen ei mahdollista markkinoiden toivomaan kulutusta, ja siten konfliktit halujen ja taloudellisten tilanteen välillä saattavat olla rajuja. Sosiaalityön yhtenä tehtävänä onkin miettiä asiakkaan kanssa yhdessä tapoja selviytyä. Tällöin ei voi olettaa, että sosiaalitoimen tarjoama vaihtoehto on välttämättömimmän ylittävä kulutus. Enemmän korostetaan ja neuvotaan selviytymiskeinoiksi työnhakua sekä vaihtoehtoisia kulutustapoja, kuten esimerkiksi verkostojen ja lähiyhteisön mahdollisuutta sekä kirpputoreja ja vaihtotoreja. Kuitenkin sosiaalityö usein näkee ongelmallisena tilanteen, jossa asiakas ei ole kiinnostunut työstä ja on kehittänyt omat kanavansa ja strategiansa arkipäivästä selviytymiseen. On ymmärrettävää, että syrjäytymiseen on suurempi vaara silloin, kun työttömyys ja tulotason alhaisuus ovat osa arkea. Arkipäivän aktiivisuus ja osallisuus eivät nykyään kuitenkaan ole työyhteiskunnan idean mukaisesti pelkkää työntekoa ja itsensä kehittämistä, on otettava huomioon myös muita tapoja olla aktiivinen ja rakentaa arkensa. Vaikka palkkatyö on tärkeää yksinhuoltajille itselleen, niin on väärin, ettei myös se aktiivisuus tule huomioiduksi, jolla he omaa arkeaan kykenevät rakentamaan.

6. Kulutuksen yksilölliset merkitykset

Ulkonäkö

Nykyään ennen kaikkea naisruumis on alusta loppuun saakka kuviteltu kaupallisen tekniikan ja mainonnan tekniikkojen kautta. Ruumis ei ole enää lajityypillinen eikä yksilöllinen, ei jumaluuden muoto eikä eläimellisyyden muoto, vaan siitä on tullut *mitä tahansa*. (Agamben 1995, 50-51).

Mike Featherstonen (1991) korostaa, että nykyisen kulutuskulttuurin myötä yksilö asettaa enemmän painoa omalle ulkonäölleen, esiintymiselle ja tunteiden hallinnalle. Yksilöstä on tullut roolipelaajia, jotka tarkkailevat omaa esiintymistään. (1991, 187-189.) Myös Bauman (1995, 116-120) näkee ulkonäön ja ruumiin olevan osa nykyistä kulutuskulttuuria, tällöin ihmisten kehot ovat yhä enemmän kulutuksen temppeleitä. Bauman tarkastelee fitness -käsitteen avulla kuluttajien ruumiita sellaisina kulutuksen instrumentteina, joiden on oltava valmiina ja kunnossa vastaanottamaan ja nauttimaan mahdollisimman monista kulutusyhteiskunnan tuottamista houkutuksista, palveluista ja nautinnoista. Epäkunnossa oleva ruumis ei sulata kulutusyhteiskunnan antamia mahdollisuuksia eikä myöskään ole halukas tai valmis olemaan osa suurta nautintoa. Ruumis on jokaisen henkilökohtaista omaisuutta, ja siten jokaisen velvollisuudentuntoisen kuluttajan tehtävänä on pitää ruumiinsa valmiina ja kunnossa kulutusyhteiskunnan hyväksi.

Baumanilainen (1995) "ruumiinpalvonta" ei kosketa kaikkia kuluttajia sellaisella intensiivisyydellä, kuin Baumanin esittelemässä kulutuskulttuurissa on normaalia. Yksinhuoltajaäitien keskuudessa on erotettavissa ulkonäöstään kiinnostuneita yksinhuoltajia sekä välinpitämättömämpiä yksinhuoltajia, jotka mielummin ottavat etäisyyttä ulkonäköönsä. Ulkonäköön passiivisemmin suhtautuvilla yksinhuoltajaäideillä tuntui olevan kovin vähättelevä asenne kysyttäessä ulkonäöstä. Asenne ilmeni tuhahteluna ja naureskeluna. Ulkonäköä ei pidetty tärkeänä eikä siihen myöskään satsattu. Kampaajakäynnit, puhtaus ja siisteys olivat näiden haastateltavien tapoja huolehtia itsestään. Kun taloudellinen tilanne on tiukka, on helpoin tinkiä ensimmäisenä ulkonäköön liittyvistä, turhimmiksi luokitelluista kuluista, kuten esimerkiksi uusista

vaatteista, meikeistä ja koruista. Välttämättömän hankkiminen menee ulkonäöstä huolehtimisen edelle.

Ilmi:”Mä en ole sellainen että mulla kuluis rahaa niihin, että kun mä en meikkaa enkä mitää aineita ostele. Siisti pitää olla mutta ei sen kummempaa”.

Anna:”No tietenki mä hommaan nää perusjutut eli vaatteita ja just tällaisia puhtausjuttuja. Eli ei mitään sellaista ihmeellistä. Että en lähde shoppailemaan ja osta koruja tosta vaan tai jotain muuta ihan älytöntä”.

Vaikka Featherstonen (1991, 179) mukaan naiset ovat kaikkein selvimmin joutuneet narsistisen ja itseään tarkkailevan kulutuskulttuurin pauloihin, niin itsensä jatkuva tarkkailua ei siis kosketa kaikkia naisia sellaisella voimakkuudella kuin annetaan ymmärtää. Hyvänä vastaesimerkkinä naisten narsistisen itsensä tarkkailun korostamisesta nykyisessä kulutuskulttuurissa ovat yksinhuoltajien arkipäivän valinnat. Silloin, kun vaakakupissa ovat joko perheen viikon ruokaostokset tai uusi vaate, on selvää, mihin kulutus enimmäkseen kohdistuu. Tällöin ei nähdä ruumista nautintojen ja kulutuksen instrumenttina, joka on pidettävä kunnossa ja valmiina seuraavaa kulutuksellista kliimaksia varten, vaan arjen realiteetit tulevat vastaan välttämättömmän ollessa arkipäiväistä. Kulutuksessa etusijalle asetetaan järjen ääni.

Mittakaavoissa on toki eroja. Ulkonäköönsä panostaville yksinhuoltajille ulkoinen olemus on tärkeä ja he ovat löytäneet tapoja, joilla toteuttaa itseään. Mahdollisimman paljon tehdään itse, käytetään ystäviä ja heidän taitojaan hyväksi, ostetaan tarjouksesta jne. Ulkonäön ja siihen panostamisen suhteen on kuitenkin löydettävä tasapaino. Ulkonäköön on helpoin kohdistaa yleinen, alueelta löytyvä kulutuskontrolli, tämän vuoksi yletön ulkoisiin seikkoihin panostaminen ei ole yleisen asenteen mukaan hyväksyttävää. Puhuhuhtalainen fitness on enemmänkin vaihtoehtoista kulutukseen orientoitumista, jossa ruumiin kunnossapito on enemmänkin ylellisyyttä, eikä sitä pidetä kunnossa ja valmiina markkinoiden tuottaman kulutustarjonnan vuoksi vaan itsensä vuoksi.

Susanna: "Että monetkin varmaan kattoo että millä tuokin laittaa tukkansa ja kuinka sillä on varaa. En oo vaan kenellekään sanonut että mulla on yks vanha kaveri joka aina laittaa halvalla. Että mun ei sillai tarvi sitä pakosti sitä rahhaa käyttää kun on vaan vähän mielikuvitusta ja halluu nähä vaivaa ittensä eteen."

Kaikki haastateltavat panostavat ulkonäössään eniten terveyteen ja kuntoiluun, oman ruumiin ja etenkin painon kontrollointi ja siinä onnistuminen nähdään tärkeänä, saavutettavissa olevana ja halpana keinona muokata omaa ruumistaan ja ulkoista olemustaan. Naisten laihduttamista tutkineiden John Germovin ja Lauren Williamsin (1996) mukaan suurelle osalle naisista laihduttamisesta on tullut normaalitila. Voidaan jopa puhua jo professionaalista laihduttajista, jotka seuraavat jokaisen suupalansa kohdalla kilojouleja ja suunnittelevat syömisensä tarkkaan. (Germov & Williams 1996, 631.) Yksinhuoltajilla laihduttaminen liittyy ulkonäön kohentamisen lisäksi vahvasti terveyden ylläpitämiseen, sen vuoksi sitä ei nähdä turhamaisena ja taloudellisia resursseja kuluttavana toimintana, vaan sallittuna ja yleisesti hyväksyttävänä tapana pitää itsestään huolta.

Tuija: "No kyllä sitä jonkin verran tietysti, että tukkaa aina laitan. ... Kyllä se on tärkeä, että kun mä tiedän että mä lihon helposti niin en mä silloin syö hirveesti, ja käyn kuntolenkkeilemässä. Ne jumpat ja sellaiset on mulle hirveen tärkeitä että pysyy tällaisena suht koht sutjakkana ettei kauheesti liho, ettei oo sitten kauheen vaikea olla. ... kun en mä osaa sillai meikatakkaan niin mitä siinä sitten"

Baumanin (1995) mukaan terveys on teollisuusyhteiskunnan ideaalin mukainen tavoite, johon satsaaminen nähdään rationaalisen työläisen yhtenä päämääränä ja jota teollisuusyhteiskunnassa pidetään yksilön normaalitilana. Postmoderniksi muuntuneessa kulutusyhteiskunnassa ruumis edustaa Baumanin mukaa kuitenkin selvimmän postmodernia ambivalenssia. Pelkästään terveyden ylläpitämistä ei nähdä enää tavoittelemisen arvoisena tilana, tilalle on tullut fitness. Ruumiita muokataan loputtomasti markkinoiden tarjoamilla ja tehokkaiksi mainostetuilla metodeilla ilman, että koskaan saavutetaan ideaalia ja lopullista fitnessiä. (Bauman 1995, 89-117.) Yksinhuoltajien eivät kuitenkaan ole lähteneet mukaan Baumanilaiseen ruumiin palvontaan, vaan arkipäivän realiteettien kyllästävä järjen ääni löytyy myös oman ruumiskuvan

taustalta. Yksinhuoltajien voisikin sanoa edustavan teollisuusyhteiskunnan mukaista terveyskäsitettä, jota markkinoiden ja mainonnan levittämä fitness -propaganda ei ole kyennyt pahemmin sekoittamaan.

Toisaalta kyllä myönnetään, että ulkonäöllä on vaikutusta. Kun on ulkoisesti hyvä ja varma olo, niin on myös muuten helpompi elää. On tilanteita, joissa varmuus omasta ulkonäöstä antaa itseluottamusta ja sitä kautta vaikuttaa joskus jopa merkittävästikin onnistumiseen ja tavoitteiden saavuttamiseen.

Sari:”Että silloin kun mä menin tästä työpaikasta sinne testeihin niin mä satuin kirpputorilta löytämään sellaisen jakkupuvun jossa oli mustalla pohjalla valkoisia pallukoita, mä tykkään sellaisesta. Mulla oli kuule sitten se päällä niin kepsakka ja terävä olo siellä haastattelussa että se meni varmaan sen vaatteen ansiosta niin hyvin. Mä tykkäsin hirveesti siitä vaatteesta ja kuvittelin vaan että miltä tällä tuntuis tanssia niin oli heti sellainen lennokas olo. Että sitten kun mä menin sen psykologin luo sellaista kapeeta käytävää ja meinasin sanoa sille kun se mittaili mua että miltäs näyttää, mutta maltoin onneksi olla hiljaa”.

Soile:”Ja just sitten kun mä lähden täältä kotoa, niin kyllä mä laitan meikin naamaan, että kun mä meen töihin. Mutta mä en saa olla räiskyvä mutta sen oloinen, että osaan hommani, sellainen pätevän oloinen. Että mulla on sitten sellainen meikki päällä että mulla on itsestäni varmempi olo”.

Ulkonäön kautta haetaan siis hyvää oloa ja itseluottamusta, kukapa haluaisi olla tyyliön ja ruma. Nykyinen kulutusyhteiskunta kuitenkin ylikorostaa ulkoisia seikkoja ja niiden saavuttamista. Ulkonäköön ja ulkoisiin seikkoihin panostaminen eivät ole pääosassa yksinhuoltajien arkipäivässä, vaikka ovatkin jossain määrin osa heidän elämää. Ulkonäköön ja ruumiseen panostaminen koetaan välttämättömän ylittäväksi toiminnaksi, joka on arkipäivän keskellä enemmänkin ylellisyyttä ja hemmottelua kuin normaalia ja itsestään selvää toimintaa. Tärkeintä on lasten kanssa toimiminen ja arkipäivän sujuvuuden turvaaminen.

Tyyliä ilman muotia, mukavuutta ilman merkkejä

Georg Simmel totesi jo 1900-luvun alussa, että muotia pyritään tarkoituksenmukaisesti tuottamaan ja tuomaan markkinoille. On olemassa teollisuudenaloja ja luojia, jotka työskentelevät ainoastaan muodin ja sen kierron toteuttamiseksi, säännöllisin aikaväleihin kun vaaditaan ja odotetaan uutta muotia a priori. (Simmel 1986, 30.) Yleisesti onkin kulutusta koskevissa keskusteluissa tunnustettu, että muoti on yksi näkyvin ja nopeatempoisin kulutuksen muoto. Muotia kulutetaan paljon myös mielikuvissa, siten se edustaa hyvin kulutuksen läpituokeutumista yksilöiden elämään. Yksinhuoltajien keskuudessa muotia seurataan mutta sitä ei käytetä. Muotia kerrottiin seurattavan mainoksista ja ihmisiä katselemalla, mutta harva oli kiinnostunut käyttämään muotivaatteita, meikkejä tai hiustyyliä. Yhtenä erittäin konkreettisenä syynä tähän oli se, että yksinhuoltajaäideillä ei ole taloudellisesti varaa eikä osan mielestä myöskään mahdollisuutta oman kehonsa vuoksi, oman ruumiin ei nähty täyttävän muodin vaatimia standardeja.

Sari:”Saatan mä seurata mutta en mä sillai osta. Ja kun minäkin oon vähän sellainen ongelmavartalo, että kun minä oon lyhyt ja lyhytjalkainen niin ei se muoti edes minulle käy.

Tuija:”Pakostakin sitä tulee jonkin verran seurattua, mutta kun ne on kaikki tehty sellaisille pitkäsaarisille ja hoikille eikä tällaisille taatiaisille kuin meikäläinen niin eihän niitä voi ostaa, ja kalliitakin ne on. Ja missä niitä nyt sitten edes pitäis, ei ainakaan täällä.

Ulkonäöstään kiinnostuneemmat yksinhuoltajaäidit seurasivat muotia enemmän ja myös jonkin verran, vaikkakin niukasti, panostivat muotiin ja muodinmukaisiin vaatteisiin ja tavaroihin. Kuten Stuart Ewen (1988) on todennut, vaikka tyylin kautta rakennettu elämä on monien kohdalla saavuttamattomissa, niin tyyliillä on kuitenkin merkitystä yksilöiden elämälle. Tyyliä voidaan pitää käyttäytymisen mallina, joka modernissa maailmassa liittyy selviytymiseen ja haluihin. Vaikka tyyliä on vaikea määritellä, niin jokaisella kuluttajalla on omansa. (Ewen 1988, 42-43.) Yksinhuoltajaäitien ulkonäkö ei ole sidoksissa muodin oikkuihin vaan omaan mielikuvitukseen ja mieltymyksiin.

Muotiin liittyen oleellista on se, että yksinhuoltajat seuraavat muotia eli siitä ollaan kuitenkin kiinnostuneita. Kuten eräs yksinhuoltaja totesi, halutaan olla edes “ajan

tasalla”. Muotia kulutetaan siten enemmän mielikuvien tasolla ilman, että sitä olisi pakko toteuttaa omassa arjessaan. Kulutuksen monimuotoisuudessa halutaan pysytellä mukana, vaikka ei olisikaan varaa konkreettisesti panostaa muodin mukaiseen kulutukseen.

Tuija: “ Alennusmyynnistä löytyy paljon paremmin ja kirpputorilta. Mutta kyllä mä tykkään katella ja kattelenkin, mutta en vois kuvitella niitä itteni päällä, niitä vaatteita”

Merkkituotteet eivät merkitse yksinhuoltajille itselleen mitään, kirpputorilta neljällä kymppillä ostetut levikset (Levi’s merkkiset farkut) ovat enemmän vitsi kuin saavutus. Yksinhuoltajille merkitsee enemmän tuotteen hinta sekä se, että tuotteesta myös pitää, silloin sen ei tarvitse olla merkkivaate.

Sari:”..sekin enemmän nauratti että nyt mä maksan neljäkymppiä ja ostan levikset. Se oli enemmänkin vitsi että nyt mä ostan levikset”.

Tavaroiden ja palvelujen valitseminen, ostaminen, tutkiminen, hylkääminen, vaihtaminen kuvaavat yksilön halua muodostaa omaa identiteettiään kulutuksen kautta. Identiteetti nähdään näin tarinana, jota yksilö muokkaa läpi elämänsä. Identiteetti ja identiteetin etsintää voidaan länsimaisessa kulttuurissa pitää samana asiana. (Gabriel & Lang 1995, 81-86) Yksinhuoltajilla niukka kulutus tarkoittaa myös vaihtoehtoisia identiteetin etsimistapoja, perinteinen ostoskeskuksiin ja tavarataloihin liittyvä kulutus ei ole itsestään selvyys, vaan paljon turvaudutaan myös vaihtoehtoisiiin tapoihin. Merkkituotteiden tärkeys nousi enemmänkin esille yksinhuoltajien lasten kautta. Mitä vanhempia lapset ovat, sitä enemmän he osaavat vaatia. Itselleen yksinhuoltajat eivät välitä hankkia merkkituotteita mutta osa pyrkii lapsilleen hankkimaan edes jotain. Vaikka yksinhuoltajat itse ovat Pupuhuhdassa tavallaan suojassa muodilta ja kulu-tushysterialta, niin lapset vertailevat keskenään ja oppivat siten merkkien ja muodin merkityksen.

Ilmi:”...kun muillakin on niin minä haluan että munikin työllä on. Ettei tule pahaa oloa koska tota lapset on aika julmia. Ja sitten kun tytön luokalla, niin musta tuntuu, että siellä ei paljon yksin-

huoltajien lapsia ole ja muutenkin siellä puhutaan kovasti rahasta. Että ne puhuu paljonkin mikä maksoi ja vertailee keskenään ja sitten ne on aika julmia toisilleen. Että sen vuoksi se ei ole helppoa.”

Suuri osa perheen ristiriidoista nousee lasten halujen ja äidin taloudellisen tilanteen tiukkuuden kautta. Lapsille on pyritty opettamaan merkkien turhuutta vaihtelevalla menestyksellä. Kuitenkin lapsille hankitaan merkkituotteita myös sen vuoksi, etteivät he tuntisi huonommuutta muihin lapsiin verrattuna. Kulutuksen tuottamien vaihtoehtojen raakuus nouseekin selvimmin esiin lasten halujen ja toiveiden kautta, vielä kehitymässä olevalle lapselle on vaikea selittää merkkien turhuutta silloin, kun väärän merkkiset verkkarit ovat syynä jatkuvaan kiusaamiseen kaveripiirissä.

Normitettu ulkonäkö ja erottautuminen

Kulutus on aktiivista toimintaa, jonka keskeiseksi sisällöksi voisi määritellä sekä kollektiivisen että yksilöllisen minän symbolisen muodostamisen. Kuluttamisella on oma roolinsa yksilön identiteetin luojana, jokaisella yksilöllä on oma sosiaalinen maailmansa ja ”roolit”, jotka ovat usein yhteydessä vapaa-aikaan ja kulttuurisesti rakentuneisiin makujen mukaisiin ryhmiin. (Uusitalo Outi, 1994, 9-47). Kulutuksesta muodostuu tapa, jolla yksilö sopeutuu vallitsevan kulttuuriin, ja näin hän on osa inhimillistä yhteisöä (Jarva 1996). Yksinhuoltajien haastatteluista huomasin, että yksi muoto yhteisöön sopeutumista on yhteisön normien mukainen ulkoinen olemus, jota seurataan ja kontrolloidaan tilanteen mukaan.

Yksinhuoltajat eivät myöntäneet seuraavansa muiden ulkonäköä kovinkaan aktiivisesti, kuitenkin myöhemmän kerronnan kautta nousi esiin, että myös muiden ulkoinen olemus on kiinnostavaa. Yhteisön luomien, väljien normien ylittävä ulkonäkö huomataan ja vähemmän aktiivisesti seurataan myös muiden ulkonäköä. Enemmän seurataan lähipiiriä ja tuttavien sekä puolittuja, uudet hankinnat, lihomiset ja laihtumiset laitetaan nopeasti merkille. Pienipalkkaisia naisia tutkineen Sinikka Turusen (1989)

mukaan pienipalkkaiset naiset vertaavat itseään kaltaisiinsa eli työtovereihin, ystäviin, naapureihin. Naisten vertailu on paikallisella tasolla, pienipalkkainen nainen huoletuu, kun tuttava esittelee vaatekaappinsa sisältöä, mutta huvittuneen sarkastisesti hän samalla naureskelee julkkisten vaatekaappien sisällölle. (Turunen 1989, 49-50.)

Sari:”...että kyllä mä tykkään seurata, jos on persoonallisesti pukeutunut. Että joskus olen sanonut suoraan kun jollakin on jotain kaunista ja uutta, että nyt mä oon kuule saatanan kateellinen. Mäkin haluaisin tommosen mutta kun mulla ei ole varaa.”

Anna:”ei sitä niinkään tule seurattua, että kyllä se on lähinnä se lähipiiri, että kyllä tietenkkin joku sellainen jota useammin näkee täällä niin kattoo vaikka jos sillä on uusi takki päällä niin sitä vaan ajattelee, että mitenkähän sillä on tuohonkin varaa. Se on sellainen yleinen reaktio yleensä. Mutta en mä kateellinen ole kenellekään yleensä koskaan”.

Muiden ulkonäköä kontrolloidaan ja siksi myös omaan ulkonäköön saa satsata ainoastaan tietyssä mittakaavassa. Esimerkiksi sopii hyvin muoti. Sulkunen (1994) korostaa, että mitä vähemmän kulutus suuntautuu tarpeiden mukaan, sitä tärkeämmäksi tulee tavaroiden symbolinen merkitys. Sulkusen mukaan kulutus voidaan nähdä symbolisena kenttänä, jolla muodostetaan ryhmäidentiteettejä (Sulkunen1994). Puhuhuhta ei innosta asukkaitaan muodin mukaiseen pukeutumiseen, siten muodin symbolisella merkityksellä on siellä käänteinen painoarvo. Liian silmiinpistävä muotiin panostamisen kautta on vaarana joutua ulkopuolelle sosiaalisesta yhteisyydestä. Alueella ei ole tapana pukeutua viimeisimmän muodin mukaan, ja sen vuoksi, vaikka rahaa olisikin, niin varsinaisesti ei tule painetta eikä edes uskallusta panostaa omaan ulkonäköön. Kuten Shields (1992) on todennut, kulutus sekä vahvistaa oman persoonan kokemista että myös muodostaa persoonallisuuden sosiaalista puolta siten, että kuluttaja kokee kuuluvansa suurempaan kulutusyhteisöön (Shields 1992, 15).

Soile:” että se riippuu siitä miten se yksinhuoltaja esittää sen asian muille ihmisille. Se on mun mielestä vähän sellainen yksilöllinen juttu että miten se tuo sen esiin. Että kyllä sellainen pröystäilevä tyyli ärsyttää. Itteni esimerkiksi ottaen niin tota tässä mäellä just näkee, niin että mulla on aina vaatteissakin aina laatua mutta sitä ei oo liikaa että se ei sillai ärsytä”

Yksinhuoltajien mukaan kulutukseen ja ulkonäköön, etenkin pukeutumiseen saadaan vihjeitä toisten ulkonäöstä. Kyse ei ole matkimisesta, vaan haastateltavat kehittävät itse kombinaationsa. Vaikka van Raaijn (1993) mukaan suurin osa kuluttajista päättää itse kuluttamisestaan ja yhä useammat tuotteet kulutetaan yksilöllisesti, niin kuitenkin ihmiset rakentavat ja uudelleen rakentavat sosiaalisia suhteita ja sosiaalista olemustaan kulutuksen avulla ja kautta (Uusitalo Liisa 1995, 3). Ulkonäköä ei arkipäivässä koeta tärkeäksi eikä siihen etenkaan vanhempien haastateltavien joukossa välitetä panostaa. Enemmän haluja erottautumiseen löytyy ulkonäöstään kiinnostuneempien keskuudessa. Ei haluta olla massaa vaan tuoda itseään esille positiivisesti meikkaamalla ja persoonallisilla vaatteilla.

Susanna:”Kyllä huolehdin että kun ulos lähdän niin kyllä katon että minkä näköisenä lähdän. (...) No mä käyn joka päivä suihkussa ja laitan tukkani joka päivä ja meikkaan ja katon kyllä tarkkaan, että mikä vaate mulla on yllä kun pihalle lähdän”.

Erottautumisella haetaan huomiota, yleensä tällöin areenana ovat ravintolat ja tanssipaiikat. Halutaan olla yksilöllisesti osa normin mukaista sosiaalista olemista. Kuten Simmelin (1986) on todennut, sitominen ja erottaminen ovat perusteellisesti toisiinsa kietoutuneita perusfunktioita, joista molemmat ovat toistensa toteutumisen ehto vaikka ne myös samalla ovat toistensa vastakohtia. Simmel käyttää termejä tarkastellessaan yläluokan pyrkimystä erottaa joukkoonsa kuulumattomat ulkoisilla seikoilla. (Simmel 1986, 27.) Nykyään selvää jakoa paremmin ja huonommin toimeentulevien välillä on ulkoisesti vaikea havaita, kuitenkin sitominen ja erottaminen ovat osa arkipäivän toimintaa esimerkiksi erilaisten alakulttuurien kohdalla. Yksinhuoltajilla sitominen ja erottaminen toteutuu normien tuottaman ulkoisen olemisen kohdalla, haluna olla osa joukkoa mutta kuitenkin omana itsenä.

Piia:”kyllä mä oikeastaan haluan sillä tavalla erottautua kun mä lähen ravintolaan. En mä oikeastaan pyri siihen mutta tulee vaan jotenkin, että meikkaan voimakkaammin ja hiukset laittaa jotenkin ja laittaa minihametta päälle ja sellaista. (...) Mä en tee sitä siksi, että nyt löytäisin jonkun miehen ja iskisin sen sieltä, vaan että välillä tuntuu siltä, että siitä tulee sillai hyvä olo jos huomataan ja joku sanoo jotain positiivista, että kyllä mä tykkään olla hyvännäköinen

Sari:” Kyllä mä tykkään kun lähen tuonne iltaa istumaan niin vähän seksikkäämmistä vaatteista ettei ihan oo niin kaulaan asti napitettu. Muuten sitten aika rento tyyli.

Ei haluta liaksi olla samanlaisia mutta ei myöskään erilaisia, siitä pitää yhteisö ja sen luomat hyvän maun rajat huolen. Kukaan haastatelluista yksinhuoltajaäideistä ei haluaisi samaistua kehenkään, tyyliinsä löytäneitä ihailaan ja tietenkin julkisuuden henkilöitä seurataan, mutta omassa arjessa sillä ei ole suurempaa sijaa. Lasten kohdalla kulutusyhteiskuntaan orientoituminen on huomattavasti aktiivisempaa kuin äideillä. Lapset sisäistävät nopeasti uuden muodin ja merkit. Lapsilla normin mukaiseen sosiaaliseen olemiseen liittyy olennaisesti oikeanlainen pukeutuminen ja oikeiden merkkien kantaminen. Kuten Simmel (1986) on todennut, jokaisella yksilöllä on tietty määrällinen suhde yksilöllisyyden vietin ja kollektiivisen sukeltamisen välillä. Jos vietin jollain elämänalueella torjuu, niin se etsii toisen alueen, jolla se voi saavuttaa haluamansa mitan. (Simmel 1986.)

7. Kulutus pakkona ja ahdistuksen aiheuttajana

Niukkuuden ylistys ja pärjäämisen paine

Alan Tomlinsonin (1990) mukaan ajatus siitä, että kuluttajalla on vapaus valita, on vaarallinen illuusio. Kulutus valintoineen on tietoisesti rakennettu ja luotu, kuluttajalla on valinnan mahdollisuus tietyissä rajoissa, ei vapautta. Tomlinson pitää myös vaarallisena ajatustapaa, että palkkatyön avulla kyetään olemaan mukana kulutusdraamassa täysivaltaisina osallistujina. On muistettava, että miljoonat työttömät ympäri maailman eivät ole täysivaltaisesti mukana valinnassa eikä vapaudessa, heitä ei ole kutsuttu mukaan Visa-juhliin. (Tomlinson 1990, 13.) Kuitenkin yksilölle, yksittäiselle kuluttajalle, on kulutuksesta Baumanin mukaan tullut velvollisuus (1995, 50). Väistämättä on siis todettava, että kulutusta ei voi välttää, siksi sen kanssa on opittava elämään. Yleisestä ilmapiiristä on löydettävissä paine kuluttamiseen, vaikka nykyisin on löydettävissä myös vaihtoehtoisia, esimerkiksi vihreitä arvoja tai eettisiä seikkoja korostavia "paineita".

Bauman (1995) korostaa kulutuksen merkitystä yksilölle, ensinnäkin sosiaalisella tasolla yksilö kykenee erottautumaan kulutuksen avulla ja samalla etsimään sosiaalista hyväksyntää ja symbolista jäsenyyttä. Systeemitasolla paine löytyy isojen ja pienten yhtiöiden monopolisoimista markkinoista, jotka pyrkivät määrittämään, mitä on hyvä elämä ja mitä tarvitaan hyvän elämän saavuttamiseen. (Bauman 1995, 50.) Alueena Pupuhuhta ei sinänsä painosta kuluttamiseen, asukkaat ovat matalatuloisia ja alueella ei ole monia kulutusmahdollisuuksia. Kulutusyhteiskunnan lonkerot ylettyvät kuitenkin myös Pupuhuhtaan erilaisina markkinoiden tuottamina haluina ja haaveina sekä lähiössä esiintyvänä yleisenä kontrollointina. Sosiaalisella tasolla on osattava kuluttaa oikealla tavalla hyvän maun rajoissa.

Marjatta: "Ainahan siinä on painetta että tulee tämmöinen että nyt sitten meilläkin täytyy olla kun muillakin on ja ennen vaikka jätetään laskut maksamatta, että onhan näitä ilman muuta näitä sosiaalisia paineita kuluttamiseen.... että mä tiedän joitakin sellaisia yksinhuoltajia, joiden lapset on lasten kavereita, niin että kun ei ole töissä ollut päivääkään ja siitä huolimatta ei välttämätin

pystytä maksamaan ruokaa, mutta lapsille hankitaan muotivaatteita ja ulospäin äidit kulkevat hienoissa vaatteissa. Ettei nyt ulospäin vain näy ettei meillä ole rahaa, että onhan niitä tällaisia”.

Sari:”...tunnen yhenkin jolle vaatteet merkitsee hirveen paljon että kaikki pitää olla viimeisen päälle ja lastenkin vaatteet pitää olla. Että siihen se sitten panostaa että se just kun ei oo sitä rahaa niin miten sä ostat lapselle sellaisia viimeisen päälle hienoja verkkareita, äkkiähän ne lapset siihen tottuu”.

Paniikki ja kateus ovat hyvinvointikulutuksen pimeitä puolia. Kulutusyhteiskunta paradoksaalisesti muodostaa paniikkia ja samalla tuottaa uusia tavaroita ja palveluja, joilla paniikkia voidaan hillitä tai lieventää samalla rohkaisten yksilöä yhä suurempaan kulutukseen. Kulutuksen kautta voidaan ainoastaan hetkellisesti saada tyydytystä. (Langman 1992, 68-69.) Yksinhuoltajien puheesta nousikin selkeästi esiin, että etenkin lapset ovat alttiita markkinoiden tuottamille houkutuksille. Lapset oppivat helposti uutuuden nälän, joka kuitenkin nopeasti johtaa kyllästymiseen ja kiinnostuksen siirtymiseen seuraavaan uutuuteen. Yksinhuoltajaäitien on yksin, perheen ainoana aikuisena, suodatettava lasten haluista toteuttamiskelpoiset ja siten edustettava taloudellisen ”järjen” ääntä perheessä.

Susanna:”...sitä yrittää pukea lapset nätisti, että se on ainoa paine että jos ei oo varaa ostaa. En minä ainakaan halua, että minun pojat kulkee yläasteella missään rääsyissä. Että ensimmäistä kertaa tuli tuossa keväällä ihan hirvee paine, että ihan öitä valvoin kun pojilla ei ollut verkkapukua ja mulla ei ensinnäkään ollut rahaa ostaa sitä pukua. Se vanhempi ei millään suostunut ottamaan sitä tavallista verkkapukua vaan piti olla sellainen tietty merkki”.

Yhteiskunnasta on yhä enemmän tulossa aktiivisten ja pärjäävien ihmisten yhteiskunta, on osattava hallita mutkistuvaa arkielämää ja markkinoiden tuottamia houkutuksia sekä ansoja yksin. Matti Kortteinen (1992) on tutkinut suomalaista palkkatyötä ja huomannut, että myös siellä pärjäämiseen on kova halu ja paine. Kortteisen mukaan omaa pärjäämistä arvioitaessa syntyy toisaalta alemmuuden tunnetta ja näyttämisen halua sekä toisaalta antagonismin ja ambivalenssin tunteita minän ja muiden välille. (Kortteinen 1992, 339.) Pärjäämiseen on kova paine ja halu myös yksinhuoltajaäitien keskuudessa. Vaikka ahdistaisikin, niin halutaan pärjätä. Yhteiskunnassa pärjäämi-

nen esitetään ylpeilemällä, miten vähällä osataan tulla toimeen ja miten hyvin osataan omaa taloutta pyörittää.

Sari:”Että nyt se on mennyt siihen että sitä oikein niin kuin tuolla kirpputorilla pyörin ja siellä oli niitä samassa tilanteessa olevia niin mehän suorastaan leuhkittiin sillä että miten vähän meillä oli rahaa ja kuinka monen päivän päästä me saadaan sitä rahaa ja että **kuitenkin pärjätään**”

Myös Pierre Bourdieu (1984) korostaa tutkiessaan työväenluokkaa ja siitä ”kohonneita” yksilöitä, että välttämättömyyden ja niukkuuden valinta on edelleen hyve, vaikka taloudellinen tilanne kohentuisikin (Bourdieu 1984, 372). Bourdieun (1985) mukaan on olemassa sosiaalisten kenttien yleisiä lakeja. Jotta kenttä voi toimia, siihen on kuuluttava sekä panoksia että ihmisiä, jotka suostuvat pelaamaan peliä ja joiden habitus edellyttää pelin ja panosten tuntemista. Habituksen käsitteellä Bourdieu tarkoittaa tietoisesti ja tiedostamatta hankittuja ominaisuuksia ja pääomaa, joiden avulla yksilöt toimivat sosiaalisilla kentillä päämääriensä toteuttamiseksi ja kentälle ominaisen pääoman kasaamiseksi. (Bourdieu 1985, 105-110.)

Tutkiessaan työväenluokasta lähtöisin olevia, keskiluokkaan kohonneita yksilöitä, Bourdieu (1984, 372-376) huomasi, että työväenluokkaisista juurista on periytynyt niukkuuden ylistys. Vaikka taloudellinen tilanne on kohentunut, niin on oikein ja sallittua tulla toimeen vähällä, tehdä mahdollisimman paljon itse ja laittaa tuloja säästöön eikä suinkaan kulutukseen. Kuten Bourdieu korostaa, maku ja tulotaso eivät aina kulje käsi kädessä vaan on huomioitava myös muita tekijöitä. Habituksen tehokkuus on nähtävissä silloin, kun samanlainen tulotaso ei kaikilla kuitenkaan merkitse samanlaisia kulutustottumuksia. Tällöin mukaan on tullut muita tärkeinä pidettäviä tekijöitä. Bourdieun mukaan tärkeitä ovat niukkuuden ylistys ja välttämättömyyden hyve, jotka tuntuivat olevan ominaisia kaikille työväenluokkaisia juuria omaaville keskiluokkaan kohonneille yksilöille.

Yksinhooltajilla pärjäämiseen on kova paine, on osattava tulla toimeen vähällä ja siten myös pärjäämisestä on tullut mittari, jolla yksilö arvo lasketaan. Myös Bourdieuläisittäin yksinhooltajien kohdalla niukka ja turhuuksia karttava kulutustyyli on hyve, jota

halutaan korostaa ja josta ollaan ylpeitä, oma pärjääminen on tärkeää. Yksinhuoltajilla niukkuuden valinta on kuitenkin käytännön sanelema pakko. Bourdieun (1984) keskiluokkaan kohonneilla yksilöillä se puolestaan on habituksen mukanaan tuomaa ja vanhojen tottumusten mukaista toimintaa.

Anna: "...kattoo vähän mihin sen rahan laittaa. Että minäkin oon sellainen sissi että **kyllä minä pärjään**. Että mä oon aina ajatellut että ei mulla mitään muuta virkaa täällä maan päällä ole muuta kuin että mut on luotu pärjäämään. Ajattelen että kävi miten kävi, että mä kyllä pärjään. Että kyllä se on jokaisesta itestä kiinni". "...että monillahan yksinhuoltajilla on se, että kun ne on yksin niin ne ei jaksa. Sitten ne laittaa lapset hoitoon ja lähtee rilluttelemaan, sitten ne lähtee jo joka viikonloppu ja kohta mennään jo viikollakin, että kun ei vaan jakseta sitä arkea."

Soile: "Että mä kahta lasta yritän viedä tuossa, että mä sanon että tänä päivänä löytyy niin paljon erilaisia harrastuksia lapsille, että kyllä jokainen yksinhuoltaja löytää jostakin sen muutaman markan että pystyy lapsilleen hommaamaan jos vain haluaa, että kyllä mun mielestä on **paljon kiinni siitä yksinhuoltajastakin**, että miten pärjää taloudellisesti ja miten pärjää lasten kanssa. Kyllä mä oon sitä mieltä, että jos sulla on äitinä löytyy, että tää Pupuhuhan alue on siinä hyvä esimerkki, että jos sulla löytyy rahaa tupakkaan niin sulla pitää sitten olla varaa ostaa lapselle karkkia, tai että jos on varaa ostaa kaljaa niin pitää olla varaa ostaa lapselle limsaa."

Kuten Bourdieu (1984) on työväenluokkaisten juurten vaikutuksesta todennut, myös yksinhuoltajaäitien arjessa pätee totuus, jonka mukaan kulutuksessa on korostettava perusasioita ja välteltävä sekä osattava kieltäytyä kaikenlaisesta hölynpölystä ja turhuudesta. Turhuudesta kieltäytyminen antaa tietynlaista turvaa maailmassa, jossa takuita tulevaisuudesta on vaikea luvata. On vain osattava tehdä "se oikea teko", joka ainakin osaltaan takaa turvallisuuden ja tasapainoisen talouden. (Bourdieu 1984, 379.)

Moraaliyhteisön valvoma ja järkeistettävä kulutus

Suurin osa haastateltavista uskoi, että yksinhuoltajiin kohdistuu piilossa olevia, yhteisön tuottamia normeja, joiden mukaan tietoisesti tai tiedostamatta pyritään elämään. Kulutukseen normit liittyvät silloin, kun kyseessä on silmiinpistävä ja tavallisesta poikkeava kuluttaminen, sellainen, joka sotii yleistä käytäntöä ja arkipäivän realiteetteja vastaan. Kulutus on arjen toimintaa, jota on osattava toteuttaa tietyissä rajoissa. Itselleen yksinhuoltaja ei saa hankkia liian yllällistä ja kallista, toisaalta etenkin lapsella ei saa olla liian huonoa, on osattava löytää tasapaino. Yleisesti ollaan myös kiinnostuneita yksinhuoltajien yksityiselämästä, ravintolakäynneistä ja seurustelusuhteista. Tällainen kontrollointi heijastelee yleistä suhtautumista. Carolyn Bayliesin (1996, 77) mukaan ne, jotka vapaaehtoisesti ovat valinneet yksinhuoltajuuden saamalla lapsia liiton ulkopuolella tai eroamalla, ovat yhteiskunnan sisällä vähemmän arvostettuja. Edelleenkin oletetaan, että hyvä vanhemmuus on tila, jossa vanhemmat ovat naimisissa keskenään ja siten kykenevät tarjoamaan lapsille sosialisatiomallin sekä kunnolla emotionaalista ja taloudellista tukea.

Etenkin alkoholin kulutukseen ja ravintolassa käymiseen liittyy tehokas moraalinen kontrolli, jonka avulla ylläpidetään lähiöelämään kuuluvaan perhekeskeisen elämäntavan normistoa. Juoruilun moraalihuiput kokevat etenkin naiset, joiden elämään lapsista huolehtiminen yhdistetään automaattisesti. (Sulkunen 1985, 42-44.) Myös haastatellut sosiaalityöntekijät kertoivat, että sosiaalitoimistoon tulee usein ilmoituksia alueen asukkaista, joilla epäillään taloudessa asuvan miehen, vaikka virallisesti ollaan yksinhuoltajia ja nostetaan yksinhuoltajaetuuksia. Näin paheksutaan yksinhuoltajien seurustelusuhteita ja ollaan myös kateellisia, jos yksinhuoltajaäiti kykenee taloudellisesti hyötymään yksinhuoltajuudesta. Asukkaiden välinen kontrolli toimii ja saa konkreettisia muotoja.

Susanna: “Että kyllä nuo naapuritkin kattoo että kun oot yksinhuoltaja, että kyllä sitä sitten kytätäänkin enemmän. Että jos illalla lähdet ulos niin joku on kyllä ikkunassa kyttäämässä. Ja sitten kyllä kuulee seuraavana päivänä että kävitkö viihteellä. Sellainen ärsyttää. Että jos yksinhuoltaja nähdään ravintolassa niin sitä jotenkin pidetään kauheen pahana. Samalla tavallahan ne perheellisetkin käy ravintoloissa mutta ei niitä kytätä”.

Tuija: ”no just tää että ei uskalla lähteä koskaan mihinkään kun jos vaikka lähtis illalla johonkin niin kaikki kattois että jaaha, nyt se menee tuolla, että mihinkähän se on menossa noin hienona. Että jos lähtis vaikka ravintolassa käymään, en mä ainakaan uskalla koska sitten ne alkais heti miettimään että onkohan sillä lastenhoitajaa ja mitähän se sieltä ravintolasta, että varmaan miestä iskemässä”

Myös 30-luvun itävaltalaisessa tutkimuksessa Marienthalin kylän köyhydestä oli huomattavissa sama, yhteisön tuottama moraalinen ja sen valvominen. 30-luvun Marienthalissa työttömyysavustuksen menetti heti, jos teki jotain, mikä voitiin luokitella työksi, esimerkiksi auttoi naapuria ja sai palkaksi maitoa. Laman myötä työttömäksi jääneestä kylästä tutkijat käyttivät nimitystä väsynyt yhteisö. Työttömänä olevien elämään tuli mukaan apaattisuus, he eivät jaksaneet huolehtia edes sellaisista tehtävistä, jotka aikaisemmin oli hoidettu työn ohessa. Työttömyysajalle ei jaksettu etsiä aktiviteettia. Kuitenkin enemmän kuin koskaan aikaisemmin jaksettiin ilmoittaa muiden aktiivisuudesta koskien ”pimeää työntekoa”, perusteettomien ilmoitusten lukumäärä oli muutamassa vuodessa moninkertaistunut. (Jahoda 1971, 41-43.) Yhteisön moraalinvartijat jaksoivat silloin ja jaksavat yhä edelleen olla kiinnostuneita ja aktiivisia silloin, kun kyseessä on yleisen moraalisen vastainen toiminta.

Sari: ”on minulle sanonut yksi tuttava että tuota niin, kun mää tosiaankin niin paljon kävin tanssimassa, niin minulle sanottiin suoraan että sinä jätät lapset yksin. Että ei ne kovin usein yksin jääneet, että jos minä kysyn omilta lapsiltani että jäättekö yksin ja jos ne sanoo että jäähään, niin minä kyllä siihen uskon ja luotan. Että minä en ole koskaan lähtenyt sillai että ne ois sanonut että äiti älä mene, en varmaan silloin mene”

Moraaliyhteisön tuottaman valvonnan lisäksi kulutukseen liittyvät ilmiöt tuottavat yksinhuoltajaaideille ahdistusta henkilökohtaisella tasolla. Kun markkinoiden kautta tuotetut houkutukset, paine kansalaisuuden saavuttamiseen kuluttamisen kautta, tavarapaljous ja omat kulutusresurssit kohtaavat, syntyy ahdistusta, joka on opittu järkeistämään vaihtelevalla menestyksellä. Kuten Baudrillard (1988, 48.) on todennut, mielihyvää ei voi enää pitää niinkään oikeutena eikä nautintona, vaan pikemminkin kansalaisen velvollisuutena. Myös yksinhuoltajien kohdalla huomasi, että kulutuksen läpikäyttyminen arkeen ilmenee tietynlaisena velvollisuutena kulutuksen kautta

löydettyyn mielihyvään. Mielihyvää on kuitenkin mahdotonta toteuttaa sillä tehokkuudella, kun markkinat toivovat. Tämä puolestaan luo ahdistusta. Ikuinen penninvenyttäminen ja kykenemättömyys vastata lapsen haluihin ja tarpeisiin materiaalisella tasolla ahdistavat eniten. Ahdistusta löytyykin eri asteista. Silloin, kun haaveillaan joistain hieman turhasta, esimerkiksi kodin sisustuksesta, ahdistus on helpommin hallitavissa tai vältettävissä kokonaan. Nautintoa ja mielihyvää etsitään pelkästään katselemisesta ja tuotteiden tutkimisesta ilman konkreettista ostamista.

Anna: "...ja kun tietää että tyttökin tarvis kaikenlaista . **Mutta en mä enää niin paljon ahdistu, että siihen sillai tottuu ja turtuu.** Että en mä enää jaksa. Että nykyään mä meen ihan vaan kattelemaan ja hypistelemään ja mallailen siinä niitä, että mä saan siitä ihan vaan nautintoa pelkästä katselemisesta. Ja sitten vaan päätetään että nyt lähetään kotiin".

Ilmi: "Ei mua enää sitten ahdistaa, että mä saatan esimerkiksi tytön kanssa katella postimyyntiluetteloja, istutaan illalla ja katellaan ja haaveillaan. Tytölle varsinkin ne on erittäin tärkeitä, se saattaa lukea samaa lehteä monta kertaa läpi ja aina sanoa että tuon ja tuon mä haluaisin".

Ahdistus on suurimmillaan silloin, kun ei kykene hankkimaan välttämättömiä, ruokaa, vuokraa ja lasten vaatteita. Ahdistukseen liittyy tällöin vahvasti tunne omasta kykenemättömyydestä vastata kaikkiin paineisiin ja haasteisiin mitä syntyy, kun niukat resurssit kohtaavat suuremmat tarpeet ja halut. Kaikki haastatellut pystyvät nykyisillä tuloilla kyllä hankkimaan välttämättömmän. Pienissä varoissa ei kuitenkaan ole yhtään pelivaraa, ja siksi yllättävät tilanteet saattavat keikauttaa talouden kokonaan ympäri. Tällöin apuna ei ole kuin oma kekseliäisyys ja verkostot.

Susanna: "...kun sulla ei ole rahaa edes maitopurkkia ostaa niin kyllä se kuule jo ahdistaa. Kun ei ole mitään pahan päivän varallekaan vaan kaikki on ihan loppu. Ja sitten semmoinen kuule kun menee nukkumaan ja alkaa miettimään että milloin ja millä mä maksan sen ja sen. Siinä kuule ahdistaa kun muistaa koko ajan lisää että ai sekin ja se on maksettava, että voi apua. Että nyt jos ostan tuon niin millä sitten ostan sen toisen."

Anna: "... että kun joku Anttilan mainos tipahtaa tai mikä tahansa niin sitä kattelee että tuotakin tarvii ja tuota ja tuota ja sitä kattelee ja silloin tulee se aivan hirvee olo että suurinpiirtein ryntää se

mainoksen ja heittää roskeen. Ja sitten mä meen sohvalle miettimään että **tätäkö tämä elämä on että osta, osta ja osta ja yritän päästä yli siitä pahasta olostani**”.

Kulutus on ahdistavaa silloin, kun siihen ei voi mennä täysipainoisesti mukaan. Yksinhuoltajat ovat kuitenkin keksineet ulospääsytietoja tällaisistakin tilanteista. Kekseliäs kuluttaja noudattaa omia lakejaan eikä tanssi markkinoiden pillin mukaan. Vaikka kulutusresurssien niukkuus on ahdistavaa, löytyy siitä kautta myös uusia selviytymistapoja ja keinoja torjua muiden asettamia vaatimuksia. Mielikuvitustaan käyttävät kuluttajat ovat lisääntyneet, vaikka monikansallinen markkinatalous pyrkii luomaan ihmisestä kyltymättömän kuluttajan.

8. Arvokas palkkatyö

Palkkatyön merkitys

Zygmunt Baumanin (1992) sekä muiden kulutusteoreetikkojen (Maffesoli 1995, Uusitalo 1995, Sulkunen 1997) ajatuksin kulutus on moraalisesti ja tietoisesti muuttamassa yhteiskuntaa integroivaksi elimeksi, kulutus on saamassa sen aseman, joka aikaisemmin kuului palkkatyölle. Baumanin mukaan yksilöt ovat ennen kaikkea kuluttajia eivätkä tuottajia. Historiallisesti modernin ensimmäisessä vaiheessa työ oli tärkeä yhdistävä tekijä niin yksilöllisellä, sosiaalisella kuin rakenteellisella tasolla. Nyt kuluttajuus kulkee kohti sellaista asemaa, jossa se on yhteiskuntaa koossa pitävä sidos. (Bauman 1992, 49.). Haastateltujen yksinhuoltajien keskuudessa palkkatyö koettiin kuitenkin erittäin tärkeäksi palkasta huolimatta, kysymys oli vahvasti yleisestä arvostuksesta ja omasta henkisestä hyvinvoinnista.

Susanna:”Niin tuota että sais olla aikuisten kanssa. Että täällä kotona oot aina niin ei tämä ole mitään herkkua. Että vaikka oon ollu vaan puolitoista vuotta työttömänä, mutta mulle se on ihan tarpeeksi. Ja sitten kun ei oo sitä rahaa lähteä minnekään, että sitten on niin kuin pakko olla täällä kotona.”

Myös sosiaalityöntekijöiden kommentoissa oli luettavissa selkeä huoli pitkäaikaistyöttömyyden ja syrjäytymisen yhteydestä. Työllisyyttä pidetään edelleen tehokkaimpana keinona sosiaalisten ongelmien ja syrjäytymisen ehkäisemisessä.

Sos.työntekijä1:”Kyllä siitä työhön hakeutumisesta puhutaan paljon mutta sitten monet ovat olleet kauan työttöminä ja kaikilla ei ehkä ole sitä peruskoulutusta, niin siihen työhön lähtöön on monilla syntynyt korkea kynnys. Että yksikin asiakas sanoi suoraan, että hän on ihan tyytyväinen tähän että on työttömänä, ettei hän halua työtä hakeakaan ja kyse oli kuitenkin kolmikymppisestä ihmisestä. Kynnys tavallaan kasvaa mitä kauemmin on poissa työmarkkinoilta”.

Osa haastatelluista yksinhuoltajaäideistä (5) oli tehnyt tai teki parhaillaan työtä työllistämistuen avulla, työvoimatoimiston järjestämänä. Nämä työpaikat eivät ole taloudellisesti kannattavia, kaikki ovat kuitenkin halunneet mennä töihin ja ovat valmiita menemään jatkossakin. Tämä jo osoittaa, miten tärkeää työ edelleenkin on, vaikka myös kulutus on muodostunut tärkeäksi osaksi heidän arkipäiväänsä. Palkalla ei ole suurinta merkitystä puhuttaessa työstä, enemmänkin korostetaan itse työtä ja sen mukana tulevaa arvostusta ja hyvää oloa. Monella yksinhuoltajaäidillä onkin kokemusta matalasta ansiotasosta, palkan avulla taloudellinen tilanne ei kohennu mitenkään merkittävästi.

Tuija:”että mä tykkään tästä työstä, mä tykkään. Musta on kiva olla täällä ihmisten keskellä ettei aina tarvi olla kotona lasten kanssa, voi mä kyllä tykkään”.

Soile:”on tärkeätä, on, on. Se tasapainottaa meidän elämää ja tuo siihen rytmiä että mulla on paikka minne mennä aamulla ja paikka minne tulla sitten sieltä töistä. Se on sen vuoksi kyllä ollut tärkeätä ihan lapsillekin että mä oon töissä koska silloin mä voin itekin paremmin”.

Työn asema yhteiskunnassa on muutosten kourissa. Tulevaisuudessa ihmiset tulevat harvoin kiinnittymään samalle ammattuuralle koko elämäkseen, vaan yhä useammin yksilöillä tulee olemaan useita eri ammatteja työuriansa eri vaiheissa. Työttömyyden ja työllisyyden väliset rajat hämärtyvät, ja yhteiskunnassa on samanaikaisesti mahdollisuus kokea suhteellisen korkeaa työttömyyttä sekä ankaraa työvoimapulaa osaavasta työvoimasta. (Kasvio 1994, 259-260) Työluottamus ei kuitenkaan ole riskiä työntekijöille, vaan vahvasti kuin viimeaikainen keskustelu on antanut ymmärtää, vaan enemmänkin työhön liittyvä jännitteisyys on kasvanut. (Pohjola 1996, 128). Yhdelläkään haastatellulla yksinhuoltajalla ei ollut takanaan yhtenäistä työuraa. Tästä huolimatta yksinhuoltajat korostivat, että työnteolla on suuri merkitys itsetunnon kohentumiselle.

Osa yksinhuoltajista koki, että työn kautta saavutettu kulutus on arvokkaampaa kuin sosiaaliturvan mahdollistama kulutus. Vaikka palkan avulla taloudellinen tilanne tuskin kohenee merkittävästi, niin palkan ansaitseminen merkitsee kuitenkin myös sitä, että saa kuluttaa oman työnsä hedelmiä eikä muiden maksamia veromarkkoja. Palkkatyö luo kulutuksesta huomattavasti sallitumpaa eikä periaatteessa anna kenellekään

lupaa arvostella tai moralisoida omia ja perheen kulutusvalintoja ja tottumuksia. Kuten Ilmi puheenvuorossaan toteaa, itse ansaittua palkkaa kulutettaessa ei tarvitse hävetä.

Ilmi:”Kyllähän se on hirveen tärkeätä, ettei mun tarvi vaan nyhjä-tä kotona, se on ihan kamalaa. Kun lapsi tuli isommaksi ja meni kouluun niin se oli ihan hirveetä olla kotona... ja että voi tavallaan paremmalla omallatunnolla kuluttaa kun tavallaan voi aatella että se raha on ite tienattua, että **ei sitten tarvi hävetä kuluttaa**”.

Haastateltujen yksinhuoltajien alhaisen palkkatason vuoksi työn muut arvot ovat korostuneet. Kulutuksen mahdollistumista palkan avulla ei siten voida pitää sellaisena porkkanana, jolla saataisiin aktivoitua kotona olevia työttömiä etsimään työtä ja panostamaan työttömyysaikana omaan ammattitaitoon ja kykyjen kehittämiseen. Halu työhön löytyy muista elämänarvoista. Kulutukseen työntekoa koskevat arvot liittyvät ainoastaan siten, että itse ansaittu palkka on sallitumpaa kuluttaa.

Hanna:”En mä nyt niin kauheen aktiivisesti etsi sitä työtä että kyllä mä aina aika ajoin käyn siellä työkkärissä mutta en mä sillai kuitenkaan kauheesti ole siitä kiinnostunut. Mun mielestä mulla kuitenkin on täällä kotona vielä ihan tarpeeksi tekemistä. Että kyllä sitä varmaan olis varaa kuluttaa enemmän mutta en mä kuitenkaan oo siitä kiinnostunut niin hirveesti että kun sitä kuitenkin tulee tälläinkin ihan just toimeen.

Voidaankin kysyä, onko Hannan edellinen puheenvuoro konkreettinen esimerkki sosiaaliturvan liian korkeasta tasosta. Kun yksinhuoltajille pyritään sosiaaliturvan avulla turvaamaan kohtuulliset elinolot ja siten estetään heitä tippumasta köyhyysrajan alapuolelle, on syntynyt tilanne, missä yksinhuoltajat eivät merkittävästi hyödy palkkatyöstä. Yleisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa ollaan huolestuneita työmoraalin murenemisesta ja liian korkean sosiaaliturvan laiskistavasta vaikutuksesta. Yhteiskunnallinen huolestuneisuus koskettaa enemmän protestanttisen etiikan mukaisen työnteon ideaalin häviämistä kuin köyhyden ehkäisemistä. Kuitenkin, alhaisesta palkkatasosta huolimatta, suurin osa haastatelluista yksinhuoltajista korostivat palkkatyön tärkeyttä oman ja perheen henkisen hyvinvoinnin kannalta, sosiaaliturva ei ole murentanut heidän työhalujaan. (vrt. Katja Forssen ja Mia Hakovirta) Osa yksinhuoltajista myös koki, että pienelläkin palkalla on sallitumpaa kuluttaa,

kuten edellä on todettu, ja siten työn arvostus liittyy osaltaan myös kulutustottumuksiin. Mielenkiintoista onkin, että yleisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa ongelmana ei niinkään nähdä palkkatason alhaisuutta naisvaltaisilla aloilla, vaan yömoraalin ylläpito nähdään tärkeämpänä päämääränä. Kun työnteko ei taloudellisesti tuo merkittävää hyötyä yksinhuoltajaperheelle ja sosiaaliturvalla eläminen on jokapäiväistä pennin venytystä, tuntuu yhtälö aika mahdottomalta ja hullulta. Tämä on kuitenkin arkitodellisuutta monen yksinhuoltajaäidin kohdalla.

Marjatta:” ...onhan se tärkeätä joka suhteessa, miten sen nyt että tästä tulee pikkuisen enemmän palkkaa kuin että en olis töissä, ... kerran mä laskeskelin että siitä on noin vajaan tonnin hyöty että mä oon töissä. ... ja ainakin sen oon pannut merkille että lapsille sillä on merkitystä kun voi sanoa että on töissä ja että äidin työpaikka on siellä kun kysytään”.

Ihminen toteuttaa osaksi itseään kuluttamalla erilaisia tavaroita ja palveluja, hankkii elämyksiä ja viestittää muille omasta asemastaan. Kotitaloudet pyrkivät sopeutumaan työttömyyden aiheuttamaan tulojen laskuun monella tavalla. Menoja karsitaan, laskujen maksamista siirretään, järjestellään lainoja ja käytetään säästöjä. Kulutuksen areenaksi muodostuvat kirppu- ja vaihtotorit, alehallit jne. (Tennilä 1996, 31-33.) Myös yksinhuoltajaäideille tulojen niukkuuden myötä kulutuksen areenan muodostavat erilaiset kirpputorit ja alehallit. Etenkin työttömien yksinhuoltajien kohdalla kirpputorilla ja alehallissa on sallitumpaa kuluttaa. Kukaan ei ihmettele, miten yksinhuoltajalla on varaa kirpputorivaatteisiin.

Piia:” Että jos mä jostain halpa-hallista tai kirpputorilta löydän jonkun kivan ja halvan vaateen, niin silloin sen voi ostaa. Että kukaan ei jaksaa ihmetellä, että miten sulla on varaa jos sanoo, että löysin kirpputorilta, että ne haluaa vaan tietää että miten halvalla sain. Mutta että sieltähän mä yleensä ostankin”.

Vuosien mittaan niukkuuteen oppineet yksinhuoltajaäidit eivät jaksaa innostua kulutuksesta teollisuusyhteiskunnan ja markkinoiden toivomalla tavalla. Kulutukseen ollaan löydetty uudet markkinoita välttelevät väylät. Työstä kiinnostuneet ovat enemmänkin kiinnostuneita työnteosta oman henkisen hyvinvointinsa vuoksi, kotona olo koetaan

ahdistavaksi. Suomalaisen yhteiskunnan työpainotteisuutta korostaa myös rikkaiden arvostus työtä kohtaan. Petri Koskisen (1997) artikkelissa haastatellut upporikkaat ovat todenneet tekevänsä työtä, koska haluavat haasteita, mahdollisuuden toteuttaa itseään ja saada arvostusta. Lisäksi he haluavat työstään myös palkkaa, vaikka sillä ei toimeentulon kannalta ole merkitystä. "Vasta työn jälkeen voi nauttia luksuksesta", upporikas toteaa. (Koskinen 1997, 11.)

Susanna: "Kyllä se on se työ tärkeämpää, kyllä mä nauttisin siitä että saisin käydä työssä. Sillä on kuitenkin merkitystä että onhan se hienompaa sanoa olevansa työssä kuin että on työtön."

Katariina: "...että pääsis töihin vaikka onhan se palkkakin tärkeä ja sitten että vois kuluttaa enemmän. Mutta kyllä mä töihin menisin vaikka en sais paljoa palkkaa".

Sari: "Kyllä se on edelleen se työssäolo, se on se tunne että kuuluu jonnekin".

Kaikki yksinhuoltajat eivät kuitenkaan pidä työntekoa tärkeänä eivätkä myöskään arvosta sitä niin paljon kuin muut haastatellut yksinhuoltajaäidit. Vaikka työttömyys ei mahdollista kovinkaan hyvää kulutustasoa, niin muutama yksinhuoltaja muodostaa poikkeuksen. Nämä yksinhuoltajat kertovat kulutuksen olevan tärkeämpää kuin työnteko. He eivät mieti, onko heillä sen vähemmän oikeutta kuluttaa, vaikka kulutukseen käytettävät, vähäiset varat eivät ole itse ansaittuja. He ovat löytäneet omat väylänsä kuluttamiselle, kirpputorit, kierrätyksen ja etenkin shoppailutyylisen tuotteiden tutkimisen ilman ostamista. He edustavat pientä osaa siitä kansalaisjoukosta, joille kulutuksesta on muodostumassa yhä tärkeämpi osa arkea. Kuluttamisen kautta täytetään vapaa-aikaa ja työ nähdään hyvin pitkälle kulutuksen mahdollistajana.

Piia: "Kyllä se on se kulutus, että toisaalta jos mä olisin rikas niin mä en välttämättä tekisi sitä työtä muuta kuin harrastusmielessä. Että mä teen työtä sen vuoksi että mä elän"

Kulutukseen orientoituminen ei kuitenkaan kaikilla ole koko elämän kestävä valinta, vaan monilla se liittyy enemmänkin elämäntilanteeseen. Jos työ koetaan epätyytyttäväksi tai työttömyysaikaan etsitään aktiviteettia ja tekemistä, niin kulutus ja siihen liittyvät ilmiöt korostuvat yksilön elämässä.

Hanna:”Kyllä varmaankin kuluttaa, kun se työ ei ole päällimmäisenä mielessä... Mulla on tässä kotona lasten kanssa ollut ihan tarpeeksi työtä etten ole vielä saanut levätyä kunnolla. Että mulle nyt vaan on tärkeempää se kulutus”.

Suomalaisessa työpainotteisessa yhteiskunnassa yleinen moraalit korostaa edelleenkin työnteon tärkeyttä, tämä on esimerkiksi luettavissa Piian vastauksen taustalta. Vaikka Piia rehellisesti kertoo nauttivansa kulutuksesta ja saavansa siitä tyydytystä, niin hän on kuitenkin tietoinen, että tavarasta saatava nautinto ”on ihan hirveetä”. Eli toisin sanoen se ei ole niin hyväksyttävää, kuin jos esimerkiksi ilmoittaisi saavansa nautintoa rehellisestä työnteosta.

Piia:”Jos mä oikein rehellisesti sanon niin kyllä mä kuluttamisesta enemmän nautin, että se vaan on mennyt siihen amerikkalaisy-malliseen maailmaan että lähetään shoppailemaan. Että kyllähän mun täytyy myöntää että siitä saa hirveen tyydytyksen kun sä ostat sitä tavaraa, **se on ihan hirveetä.**”

Kuten Pantzar on todennut, tulevaisuudessa vapaaehtoinen nuukuus saattaa olla yksi sopeutumisen muoto, tosin yleensä se ilmenee enemmänkin ideologisella tasolla pyrkimyksenä kohti askeettisempaa elämäntapaa. Esimerkkeinä yhä kasvava ekologinen tietoisuus ja vihreä kritiikki, lisääntyvä kotiviljely ja kollektiivisten omistus- ja kulutusmuotojen etsiminen. (Pantzar ym. 1995.) Tänä joukko ei kuitenkaan vielä ole kovinkaan suuri ja liittyy usein juuri elämäntavalliseen, enemmänkin ideologispohjaiseen nuukuuden ja niukkuuden valintaan.

9. Kulutusyhteisöllisyys

Differentioituneet lähiyhteisöt

Yhteisö on monimutkainen ja monimerkityksellinen käsite, jota nykyään käytetään yleisesti ja epätarkasti ryhmämuodostelmien yleisnimityksenä. Esimodernissa selvin yhteisöllisyyden muoto oli sukuyhteisö, joka tarjosi jäsenilleen oikeuksia ja velvollisuuksia, joita yksilöllä ei ollut hänen toimiessaan yksin. Modernisoitumisen myötä kapitalismi kehittyi, palkkatyöperusteinen tuotanto yleistyi ja markkinat laajenivat antaen yhteisölle uusia merkityksiä, yhteisö epämääräistyi. Yhteisöksi kyettiin kutsumaan mitä tahansa vuorovaikutusjärjestelmää huolimatta siitä, oliko se konkreettinen, symbolinen vai todellinen tai kuviteltu. Kotitalous yhdistää perheyhteisöä, asuinpaikka paikallisyhteisöä ja työpaikka työyhteisöä, nämä ovat kapitalistisen arkitietoisuuden normaaliyhteisöjä. (Lehtonen, 1990.)

Vaikka traditionaalisen mukaisia selviä ja tiukkoja yhteisöjä on nykyään vaikea löytää, niin Anneli Anttosen (1989) mukaan postmodernissa maailmassa yhteisöllisyys ei kuitenkaan välttämättä tuhoudu, vaan syntyy differentioituneen ja hajautuneen maailman tavoin erilaisista elementeistä. Yhteisöllisyyden määrittelyn lähtökohtana voidaan pitää sosiaalista yhteenkuuluvuutta, ei niinkään reproduktion välttämättömyyttä (Anttonen 1989, 123). Eräsaari (1992) korostaa, että kun vedotaan post-traditionaalisiin yhteisöihin, etsitään samalla monista piireistä tulevaa vastakaikua tai vastakutsua -resonanssia. Eräsaaren mukaan:” Yhteisökutsu panee liikkeelle osittaisia tai provisorisia vuoropuheluita, se innoittaa keskinäiseen kohdittaisiin tai segmenttien sisäiseen vaihtoon, se panee alulle jotain, se pyytää yhteisödiskurssin nopeaa verkostoituvaa lisääntymistä.” (Eräsaari 1992, 42.)

Arto Noro (1991) näkee simmeliläisen sosiologian kautta post-traditionaalisen yhteisön lähtökohtana modernin differentioituneen yhteiskunnan, missä yksilö on monien piirien leikkauspisteessä. Näihin piireihin ei synnytä eivätkä ne ole yksilölle kohtaloita. Ne ovat yksilön valittavissa, eikä yksilö pane niihin kokonaispersoonansa vaan simmeliläisittäin differentioituneen osan kokonaispersoonastaan. (Noro 1991,

239.) Yksinhuoltajien elämää tarkastellessa huomasi selvästi, että vaikka post-traditionaaliset yhteisöt eivät ole yksilölle kohtaloita, niin arkielämän monimutkaistumisen ja yksilöllistymisen myötä osa kansalaisista on osittain sidoksissa yhteiskunnan tuottamaan järjestelmään oman ja perheensä arkielämän sujumuuden turvaamiseksi esimerkiksi sosiaaliturvan ja työttömyysturvan osalta. Kaikki yhteisöt eivät siis ole vapaasti valittavissa mutta ne eivät myöskään ole traditionaalisten yhteisöjen mukaisesti ennalta määrättyjä kohtaloita. Esimerkiksi lähiyhteisöt eivät ole traditionaalisesti perheen ja suvun keskinäisiä yhteisöllisyyden muotoja, vaan niistä on jälkimodernissa muodostunut väljempiä ja liikkuvampia yhteisöjä. Kulutuksen ympärille kietoutuva kollektiivisuus on yksi jälkimodernin yhteisöllisyyden ilmenemismuoto, joka on oleellinen osa myös lähiverkoston ja yhteisöjen toimintaa.

Rita Liljeströmin (1990) tutkimuksessa rakkauselämästä ja vanhemmuudesta korostui vanhempien tuen tärkeys eron yhteydessä, vanhemmat koettiin erittäin tärkeiksi henkisen ja materiaalisen tuen antajiksi. (Liljeström 1990, 259-269). Yksinhuoltajaäitien kulutusta tutkittaessa ystävien tärkeys korostuu vanhempien tuen kustannuksella. Osalla haastatelluista sukulaiset asuvat kauempana ja yhteydenpito ja suhteiden hoito tapahtuukin enemmän puhelimen avulla. Yksinhuoltajien vanhemmat ovat jo sen verran iäkkäitä, että tuen antaminen on kääntynyt pikemminkin lasten tehtäväksi. Ystävistä puhutaan enemmän kuin sukulaisista ja tunnesuhteet koetaan arjen pelastukseksi. Ystävät ovat tärkeitä. Yksinhuoltajat kertovat tarvitsevänsä jonkun, jonka kanssa jakaa arjen ilot ja surut, perheessä kun ei ole toista aikuista jonka kanssa jakaa huolet.

Anna:”Mulla on yksi hyvä ystävä että ilman sitä mä vaan en eläis. Että mulla on ollut vaikeeta välillä elämässä niin taloudellisesti kuin muutenkin että mä olisin ihan ollut tuolla Kangasvuorella (psykiatrinen sairaala, JK huom.) aikapäiviä sitten ellei mulla olisi ollut tätä ystävää, jolle kertoa ja joka osaa kuunnella ja jaksoi ja jaksoi. Että kyllä se on henkisesti elinehto. Vaikka mä tykkään olla kotona ja se koti on mun reviiiri, ja tykkään olla rauhassa, niin tota siihenkin kyllästyy, että kyllä ne on tärkeitä.”

Myös Lehto-Tarponskin (1997, 34) tutkimuksessa yksinhuoltajilla ystävät olivat ylivoimaisesti mainituin molemminpuolisen avun lähde. Myös muissa tutkimuksissa yksinhuoltajat ovat todenneet, että ilman ystäviä yksinhuoltajuudesta ei olisi selvitetty,

ystävät olivat tärkeitä henkisen tasapainon ylläpitäjiä (Huusela 1994, 51). Yksinhuoltaja- ja itien väliset auttamismuodot ovat moninaisia, autetaan lastenhoidossa, siivouksessa, käydään yhdessä kaupoissa, annetaan kyytejä, lainataan rahaa, vaihdellaan ja lainaillaan vaatteita ja ennen kaikkea annetaan henkistä tukea, jaksetaan kuunnella sekä jakaa arjen pieniä ja isoja iloja sekä suruja. Auttamiseen kuuluu myös vastapalvelus oleellisena osana. Ystäviä autetaan, mutta myös oletetaan, että toisetkin auttavat ja antavat oman panoksensa ystävyys-suhteeseen. Yksipuolisena se ei toimi. Töihin pääsy muuttaa suhteita, aikaa ei enää ole niin kuin ennen ja ystävän on opittava ymmärtämään se.

Susanna: "...kun mun kaksi parasta tyttö-kaveria on töissä just nyt parhaillaan eikä sitä nyt sitten enää lähetäkkään niitten luo enää iltaa istumaan kun ite on työttömänä ja niillä on omat kiirensä ja mulla ei taas oo sitten rahaa käytössä kuin niillä. Ja ne on sitten usein väsyneitä. Mutta musta se on kamalan tärkeetä että on just sellainen henkiystävä".

Tapaamiset ovat tiiviitä, yleensä kotona työttöminä tai kotihoidontuella olevat haastatellut tapaavat ystäviään aktiivisesti tai ainakin ovat puhelimitse yhteydessä päivittäin. Ystävien kanssa on mielekkäämpää kuluttaa aikaa ja täyttää sekä rytmittää omaa päiväänsä.

Katariina: "Että meillä on enemmänkin sitä että kutsutaan toisiamme vaikka illalla kylään ja kokataan jotain hyvää kaikille, lapsetkin on mukana ja ollaan sillai, että syödään sitten porukalla"

Hanna: "Kyllä me nähdään sen täällä asuvan ystävän kanssa päivittäin. Että hän on myös yksinhuoltaja ja työtön ja meillä on aamupäivät vapaat että sitten mennään aina yhdessä kaupungille ja tavataan toistemme luona".

Vapaa-ajan kulutusyhteisöllisyys

Kulutus on muodostunut ja muodostumassa löyhän yhdistäväksi tekijäksi myös paikallisella tasolla. Baumanin (1997) mukaan elämme heimollisuuden aikaa. Epätöivoinen tradition etsintä, halu kuulua johonkin, yhteisöllisyyden ylistäminen ja kiittäminen ovat selviä merkkejä siitä, että yksilöllistyneet yksilöt haluavat olla osa joitain yhtenäistä, kollektiivista. Baumanin mukaan uudet heimot ovat monien valintojen tulosta, kulutusyhteiskunnassa ihmisten on ennen kaikkea osattava tehdä oikeita valintoja. Valintoihin perustuvat heimot eivät ole sen kestävämpiä kuin ne muodostaneet valinnatkaan. Kuitenkin kuluttajat hakevat tietynlaista turvaa näistä hatarista heimoista, jotka ovat enemmänkin episodimaisia välähdyksiä yksilöiden elämässä kuin perinteisten yhteisöjen mukaisia pysyviä ja jatkuvuutta edustavia elementtejä. (Bauman 1997; 78-9, 196.) Baumanin tavoin myös Maffesoli (1997) korostaa uuden, löyhän heimollisuuden merkitystä yksilöiden elämässä. Maffesolin mukaan tällainen uusi heimollisuus on erityisesti huomattavissa kulutuksen ei-tuotannollisessa aspektissa ja sosiaalisuudessa, yhdessä kuluttamisessa. (Maffesoli 1997, 52.)

van Raaijn (1993) mukaan sosiaalisen muutoksen yksi tunnusmerkki on fragmentoituminen monine merkityksineen. Vallitsevat arvojärjestelmät ja ideologiat murenevat ja korvautuvat arvojen ja normien pluralismilla. Tämä vaikuttaa siten, etteivät markkinointijärjestelmät voi perustua kategorisoiduille elämäntyyyleille. (van Raaij 1993, 550) Kuluttajan käyttäytymisen ymmärtäminen on aina ymmärtämistä suhteessa johonkin. Vanhojen raskaiden (talous, byrokratia) sidosten tilalle on tullut kevyempiä sidoksia, kuten esimerkiksi kulutuksen erilaiset tyylit ja harrastusyhteisöt, eli ylipäänsä sellaiset toiminnot, jotka eivät kuulu vastikkeiden vaihdon piiriin. (Leskinen 1995, 151.) Hyvän esimerkin fragmentoituneen kulutuksen löyhästä heimollisuudesta, ei-tuotannollisuudesta ja nautittavuudesta antaa Hanna puheenvuorossaan. Hannalle kaupungin keskusta ja sen kulutusareenat merkitsevät muutakin kuin ostamista ja asioiden hoitamista. Kulutukseen liittyvät ilmiöt antavat elämyksiä arjen keskelle.

Hanna:”joskus huomaa ettei ole viikkoon käynyt tuolla keskustassa ja sitten alkaa olla ihan jo sellainen olo että sinne pitää lähteä, että sinne menee silloin ihan mielellään kun ei kuitenkaan joka päivä käy. Että silloin on kiva kierrellä noita kauppoja ja katella ja hypistellä vaikka ei ostaiskaan mitään. Että pääsee pois täältä arjen keskeltä vähän sillai pakoon...”

Noron (1991) mukaan valtiota ja taloutta täydentävä ”kolmas” ei ole kansalaisyhteiskunta vaan uusyhteisöllisyys. Kulutukseen orientoituneet post-traditionaaliset yhteisöt lieventävät kodittomuuden tunnetta. (Noro 1991, 229-247.) Yksinhuoltajat kuluttavat paljon arjessaan mielikuvien ja puheiden tasolla. Vaikka yksinhuoltajien kohdalla tavaroiden ja palvelujen kuluttaminen ei ole lisääntynyt markkinoiden tahdissa, niin erilaiset tyyli ovat. Tuotteita, kuten esimerkiksi vaatteita, yhdistellään käyttäen mielikuvitusta, ja siten muodostaen omaa alternatiivia. Kirpputorilta ostettua tai ystävältä lainattua yhdistetään liikkeestä ostettuun uuteen tuotteeseen. Tämän vuoksi näkisin, että mielikuvien ja mielikuvituksen tasolla kasvavat tuotevariaatiot edustavat omalla tavallaan fragmentoitunutta kulutusta ja kulutustyyliä. Löyhän yhteisöllisyyden yhteiskunnassa fragmentoitunut kulutus eriytyy jokaisen oman arkipäivän ja rutiinien kautta omalakisiksi toiminnaksi.

Tuija:”...että joskus ostan kirpputorilta jotain, itelleni uutta ja sitten kuvittelen, että se on jotenkin ihan liikkeestä ostettu uusi, että usein yhdistän vaikka jonkun kirpparilta ostetun huivin vanhaan paitaan, että siitä tulee sitten ihan uuden näköinen”.

Soile:”...me lainaillaan jos on sellaisia vaatteita jotka käy. Että jos jollakulla on sellainen tilaisuus johon ei oo varaa ostaa uutta niin sitten vaihdellaan ja yleensä lainaillaan ja yhdistellään omiin vaatteisiin ja juttuihin”.

Konkreettinen kulutus, ostaminen on sekä yksilöllinen valinta kuin myös yhteisöllistä toimintaa. Muiden niukkatuloisten yksinhuoltajien kanssa pohditaan ja mietitään tapoja selviytyä, ja samalla keksitään vaihtoehtoisia ja innovatiivisia tapoja säästää sekä kuluttaa säästämällä. Katariinan puheenvuoro antaa konkreettisen esimerkin siitä, miten paljon kulutus koskettaa arkipäivän puhetta. Jo pelkän halvan ja hyvän sampoon mainitseminen kuuluu asiaan ja on tärkeä osa arjen kulutusstrategioiden luomista.

Katariina: “Että kyllähän me aina puhutaan hinnoista ja kaikesta sellaisesta, kauhistellaan ja mietitään yhdessä että mihin ois varaa. Ja neuvotaan toisiamme kun joku on vaikka keksinyt jonkun uuden reseptin vaikka, jonkun halvan ja hyvän.”
 “...se niin kuin kuuluu tavallaan asiaan näyttää jos on ostanut vaikka jotain uutta vaatetta tai kyllä mä vaikka sanon jos oon löytänyt jotain niin niinku sampoota joka on ollut halpaa ja hyvää”

Myös sosiaalityöntekijöiden mukaan erilaisia verkostoja ja yhteenliittymiä Pupuhuhdan alueelta löytyy yleisestikin. Tällaisia verkostoja pidetään sekä positiivisina että negatiivisina, ne antavat tukea arjesta selviytymiseen mutta joissain tapauksissa tekevät hyväksytyksi myös negatiivisia ilmiöitä, kuten esimerkiksi alkoholin väärinkäytön tai huumeiden käytön.

Sos.työntekijä3:” Että aika monella tuntuu olevan näitä kirpputoriharrastuksia ja näitä verkostoja näillä äideillä että paljon käydään lasten synttäreillä ja paljon tuntuvat järjestelevän ja näkevän vaivaa näitten kutsujen takia. Ja paljon on näitä yhteisiä kauppareissuja ja kuljetaan yhdessä että kenellä on auto ja kuka katsoo lapsia. Että tällaisia kierroksia on ja rinkejä että niissä on varmasti omat hyvät puolensa mutta niissä on myös riskinsä koska löytyy tukea sellaiseen negatiiviseenkin”.

Kulutusta ajatellen yksilöllistymistä voidaan siis Noron (1993) ajatuksin tulkita myös vähemmän absoluuttisesti. Vaikka suvun, alueen ja arvoyhteisön merkitys vähenee, niin siitä ei automaattisesti seuraa, että kaikki kollektiiviset muodot häviäisivät. Esimerkkeinä kulutustrendit, paikalliset yleisöt, verkostot ja pienet sosiaaliset liikkeet, perheen ja ystäväpiirin muodostama ”mobiili privaatti”. (Noro 1993.) Yksinhuoltajat muodostavat itse aktiivisesti omia kollektiivisia olemisen muotoja ja muokkaavat vapaa-aikaansa. Monissa perheissä isät eivät osallistu lastensa elämään ja siten lapset ovat äitien vastuulla, tällöin vapaa-aika on osattava itse järjestää.

Tuija:”mulla ei oikeastaan ole sitä vapaa-aikaa mutta mä oon ottanut sitä aikaa ihan itelleni. Mä oon nyt käynyt jumpalla, että siihen mä oon satsannut ja sitten lenkillä yritän käydä kerran päivässä. Mutta nyt on töissä niin sekini aika mitä lauantaina ja sunnuntaina on niin kyllä mä mieluummin vaan olen rauhassa”

Arkielämän monimutkaistumista, yksilöllistymistä ja vapaa-ajan pirstoutumista edustaa osaltaan differentioitunut ystävyys. Osalla haastatelluista yksinhuoltajaäideistä on monenlaisia ystäviä. Tutkimuksen aineistosta nousikin selkeästi esiin yksinhuoltajien

arkielämän piirre, jota voidaan mielestäni kutsua ystävyyspluralismiksi. Ystävien erilaisten mieltymysten mukaisesti harrastetaan yhdessä esimerkiksi shoppailua, seurustelua perheiden kesken, kirpputoreja, kuntoilua tai tanssimassa käymistä.

Marjatta:”...yksi ystävättäristäni on todellakin niin vihreä että hänen kanssaan en lähde ostamaan jotain tuollaista ravintola-vaatetta kun hän ei ole koskaan käynyt ravintolassa, niin että sinne mä lähdän sitten sellaisen kaverin kanssa joka mahdollisesti myös lähtee mun kanssa sitten sinne ravintolaan”. “Kyllä mä mieluummin kulutan yhdessä ystävien kanssa, siinä saa kuitenkin kaksinkertaisen nautinnon. (...) vapaa-aikana sitä lähtee mielellään jonnekin kauppoihin tai ulos ja vähän kiertelemään kaupungilla ja istuskelemaan siellä.”

Soile:” ...Että sellaisten ystävien kanssa jotka on kiinnostuneita omasta ulkonäöstä ja panostaa siihen, niin niitten kanssa on helpompaa mennä kaupungille, että ne on kiinnostuneempia niistä vaatteista. Ja niitten kanssa kun menee niin laittaa itensäkin enemmän ja huolitellummin”.

Arkipäivän kulutuskompromissi

Yksinhuoltajaäitien vapaa-aika ei ensisilmäyksellä tunnu kovinkaan kulutukseen painottuneelta, enemmän toimitaan kotona ja lähipiirissä sekä seurustellaan ystävien kesken. Harrastukset ovat enemmän seurustelua, tanssimassa käymistä ja kuntoilua. Osaksi siis kuitenkin kulutusta. Lasten kanssa käydään vapaa-aikana kaupungilla, ystävien kanssa enemmän kirpputoreilla. Kuten Maffesoli (1997) on todennut, uuden kulutusyhteiskunnan heimolliset rituaalit tapahtuvat toisaalta paikallisella ja emotionaalilla tasolla, toisaalta ne koetaan kuitenkin myös suurten massojen kanssa yhteisesti. Esimerkkinä Maffesoli esittää suuret urheilutapahtumat ja kulutuksen erilaisissa tavarataloissa ja ostoskeskuksissa, jotka tietenkin myyvät tuotteita ja palveluja, mutta samalla myös edustavat uutta symbolista yhteyttä. (Maffesoli 1997, 33.)

Pupuhuhtalaisille yksinhuoltajaäideille automarketti Prisma tarjoaa oman areenansa kulutukselle. Kun ei ole varaa turhuuteen eikä halua lähteä kuluttamaan kaupungin liikkeisiin, niin Prisma tarjoaa arkipäivän kulutuskompromissin sekä areenan symbolisen yhteisyyden toteutumiseen. Prisma sijaitsee lähellä Pupuhuhtaa Seppälän liikekeskuksessa, melkein kävelymatkan päässä Pupuhudasta. Prismaan menoa ei mielletä turhuudeksi, sieltä löytää yleensä kaiken tarpeellisen kerralla ja edullisesti, sekä samalla saa arkipäivän annoksen sosiaalisuutta. Samalla, kun Prismassa tekee arjen ruokaostoksia, on mahdollista tutkia automarketin tarjoamia muitakin houkutusia ja nauttia sosiaalisesta sekä symbolisesta yhdessäolosta. Prismassa on välttämättömimmän lisäksi mahdollista shoppailla ja haaveilla, tarjolla on vaatteita, kosmetiikkaa, vapaa-ajan tavaroita, lapsille leluja ja kotiin uutta sisustusta.

Piia:”tietenkin kaikki mun kaverit haluais lähteä sinne kaupungille vaikka shoppailemaan mun kanssa mutta nekin on samassa jamassa kun niilläkään ei ole kauheesti sitä rahaa, niin joo mutta sitten sanotaan, että kaveri saattaa tulla kysymään että lähtisitkö sä jonnekin Prismaan, että onhan sielläkin muuta kuin pelkkää ruokaa, että siellä voidaan sitten katella että voi kun tässä olis tällainen ja tällanen.”

Katariina:”...jos lähetään vaikka tuonne Prismaan niin kyllä mä aina meen jonkun kanssa, että vähintään meitä on kaksi, yleensä sitten saattaa olla enemmänkin.”

“...mä oon seurankipee ihminen ja musta on paljon hauskeempaa kulkea siellä jonkun kanssa. Saa samalla jutella ja kommentoida kaikkee mitä näkee ja en mä tiedä, se vaan on hauskeempaa”.

Vaikka Prisma ja muut vastaavat automarketit usein mielletään pelkästään rationaaliksi, autoilevan kansan ja etenkin perheiden edulliseksi ja helpoiksi ostospaikoiksi, on marketin uuvuttavan pitkien käytävien varrelta löydettävissä myös muuta kuin rationaalista kulutuskäyttäytymistä. Yksinhuoltajien keskuudessa Prismaan meno sijoitetaan usein joko viikonloppuun tai arki-iltaan siten, että automarkettia ei tarvitse kiertää kiireellä. Kulutus Prismassa on välttämättömän ja rationaalisen toiminnan lisäksi myös vahvasti ajanvietettä ja vapaa-aikaa, se edustaa ehkä maallistuneimmalla mahdollisella tasolla symbolisen yhteisyyden toteutumista niukkatuloisten yksinhuoltajaäitien kulutuksessa.

10. Sosiaalinen shoppailija

Turo-Kimmo Lehtonen (1995) tiivistää shoppailun idean seuraavasti: "Vaikka shoppailun pohjana on ostamisen ja myymisen järjestelmä, niin tämän sisällä syntyy jopa laskemiselle vierasta: sekä yksityisyyttä, yhteisyyttä että ainutlaatuisia elämyksiä. Olennaista ei ole edes ajan käyttö vaan sen viettäminen. Shoppailu pilkkaa hyödyllisen vaihdon järjestelmää ja on hyödyttöä". (Lehtonen 1995, 70.) Vaikka Lehtonen korostaa shoppailun hyödyttömyyttä markkinoille, niin pienituloisille yksinhuoltajaäideille shoppailu on varsin tarkoitushakuista toimintaa. Kaupungille ei yleensä lähdetä turhaan, vaan toiminnassa on aina mukana jonkinlainen päämäärä. Kaupungille lähdetään joko etsimään tarpeellista, hoitamaan asioita virastoihin tai viettämään aktiivisesti vapaa-aikaa ystävien kanssa. Yksinhuoltajien shoppailun tarkoitushakuisuus on siis myös aktiivista vapaa-aajan viettoa ilman ostamista, tarkoitushakuisesti sen tekee sosiaalisten tarpeiden tyydyttäminen ja arjesta irrottautuminen.

Hanna:"musta on vaan kiva katella kaikkee sitä uutta ja mukavaa, että ei se mua sillai ahdistaa. Mä tykkään ja katella ja hipelöidä, koska mä oon kuitenkin jo niin totunut tähän, että rahaa on vähän että ei se sillai ahdistaa. Ja musta on hauska päästä kotoa välillä ihmisten ilmoille vähän liikkumaan".

Hanna nauttii tavaroiden tutkimisesta ja haaveilusta, tällainen mielikuvien kulutus antaa hänelle mahdollisuuden siirtää ajatuksensa arjen realiteeteista hetkeksi muualle. Kuten Lehtonen (1995) on todennut, shoppailija antautuu seikkailemaan halun ja haaveilun labyrintissa, äärellisessä äärettömydessä. Shoppailija on kuluttamisen lisäksi kiinnostunut toisista ihmisistä ja itsensä ulkopuolisesta ympäristöstä. (Lehtonen 1995, 65.)

Ostoskeskuksissa ja kaupungilla liikkuminen on halpaa huvia, johon jokaisella, jopa niukatuloisella yksinhuoltajaäidillä, on varaa. Ihmisvirran mukana soljuminen tarjoaa sekä yhteisöllisyyden että yksityisyyden tunteita. Lehtosen (1995) mukaan shoppailun kautta saadaan seurustelulle tukea, se ylläpitää kohtaamista ja yhdessäolon jatkuvuutta, jota ei Lehtosen mukaan tarvitse tuottaa intensiivisellä ja puhtaalla seurallisuudella.

della. (Lehtonen 1995, 70). Yksinhuoltajien shoppailussa tavara ja tavaroiden tutkiminen sekä etsiminen ovat tekijöitä, jotka antavat luvan löyhään sosiaalisuuteen ja mielenkiinnon hyppimiseen asiasta ja aiheesta toiseen. Kaupungilla käydään vaihtelevalla menestyksellä ja sinne myös kaivataan, jos viimeisestä käynnistä on kulunut aikaa.

Kuten Simmel (1981) on todennut pohtiessaan suurkaupunkien elämää, kaupunki tarjoaa yksilölle tietynlaista persoonallista vapautta, joka ei ole mahdollista muunlaisissa oloissa. Vaikka kaupungin vilinässä ihmiset ovat fyysisesti lähellä toisiaan, niin suuret ihmisryhmät tarjoavat tietynlaista riippumattomuuden ja vapauden tunnetta, mutta myös toisaalta yksinäisyyden ja hylkäämisen tunteita. (Simmel 1981, 216-218.) Yksinhuoltajaäideille kaupungin vilinä ja ihmisten katseleminen ovat yksi rentoutumisen ja arjen rutiineista irrottautumisen muoto. Arjessa yksinhuoltajat ovat perheen ainoita huoltajia, ja siksi ihmisvilinän tarjoama riippumattomuuden ja vapauden tunne on tervetullutta vaihtelua arkeen.

Hanna: "...se on vaihtelua tähän ruuanlaittoon, pyykinpesuun ja ruokakaupassa käymiseen. Se on sillai niin kuin ylellisempää mennä sinne keskustaan ja katella niitä kaikkia kivoja tavaroita ja vaatteita ja kierrellä ystävän kanssa vähän siellä sun täällä".

Tärkeä osa kaupungilla käyntiä ovat kahvilassa ja kävelykadulla istumiset ja lepo hetket, tällöin katseesta tulee keskeinen osa kommunikaatiota. Katseen voidaan sanoa tulleen shoppailussa mukana olleen tavaran tilalle löyhän sosiaalisuuden ylläpitäjäksi. Walter Benjamin (1986) on todennut, että katseessa asuu toivomus saada vastaus siltä, jolle se on lahjoitettu. Nähty tai nähdyksi itsensä uskova iskeekin katseen yleensä takaisin. Ihmisten toiminnalle ja keskinäisille suhteille kaupungissa on ominaista silmän ja katseen ylivalta korvaan ja kuuloon nähden. (Benjamin 1986, 79-87.) Katseen kohteeksi asettumisessa on oma viehätyksensä, katselu on sosiaalista peliä, jota pelataan ihmisvilinässä ja ihmismassojen keskellä. Toisaalta aina ei haluta jäädä kiinni katselemisesta, tällainen "salaa katseleminen" tapahtuu usein kahvilan ikkunan takaa tai ihmisvilinän sivustalla olevasta paikasta, tällöin tyydytytystä saadaan pelkästään katselusta ilman vuorovaikutusta.

Susanna:“Mä tykkään kuitenkin katella ihmisiä ja usein mitä enemmän ihmisiä ympärillä sitä mukavampaa. Että mä saan vihjeitäkin ihmisten pukeutumisesta aina tulee uusia ideoita joita mä sitten kehitellen..”

Sari:”kyllä mä tykkään mennä yksinkin, mä tykkään katella ihan rauhassa. Mutta jos ei oo mitään sillai pakko löytää sitä on kiva mennä yhdessä ja katella ihmisiä. Mä tykkään hirveesti katella kaikkia erilaisia persoonia. Että joskus mä en maltais lähteä pois kun mennään jonnekin baariin istumaan, että mä voisin katella koko päivän”.

Piia:”joku kävelykatu, sehän on hirveen hyvä just Jyväskylässä että siellä on kiva katella, kun täälläkin löytyy tosi rajuja esityksiä että ihan jännä katella joitakin nuoria ja seurata ihmisiä. Mutta jos mä oon kaupassa niin ei mulla niin tärkeätä oo ne ihmiset vaan ne tavarat, että tää ihmisten tarkkailu tapahtuu just jossain kävelykadulla tai katukahviloissa”.

Shoppailu antaa järkevän ja tarpeellisen syyn lähteä kaupungille, mutta samalla se on myös vapauttavaa. Shoppailija kuluttaa ja etsii uusia kulutuskokemuksia, ja samalla hän voi myös hienosäätää omaa imagoaan ja olla vapaa arjesta. (Shields 1992, 203.) Shoppailu on yksinhuoltajaäideille suhteiden solmimista, vahvistamista ja ylläpitoa, nautinnon etsimistä ja ajan viettämistä sekä pakoa arjesta. Shoppailun kautta etsitään elämyksiä, sellaisia, joista ollaan totuttu nauttimaan tiukalla budjetilla. Nautinto on suurimmillaan silloin, kun ajan käytöstä voidaan päättää yksin eikä tarvitse kulkea lasten ehdoilla. Ystävien kanssa liikkumiseen liittyy ystävyuden ylläpito ja sosiaalisuus. Silloin tingitään omasta ajankäytöstä mutta saadaan tilalle jotain arvokasta, henkistä yhteyttä ja emotionaalista hyvän olon tunnetta.

Piia:”tykkään siitä, että kyllä mä saan siitä nautintoa vaikka en mä ostaiskaan mitään, että välillä saattaa tosin tulla mielipahaa mutta kyllä mä nautin siitä”

“se on kyllä käsittämätön juttu, se vaan on jotenkin niin sellaista että se tavarapaljous on jollain tavalla niin että jos meen vaikka Sokkarille niin siinä on yleensä siinä edessä joitain sellaisia halpoja koreja, joitain kymppillä tai kahdella kymppillä niin nekin aina sellaisia että voi vitsi tossakin tollasta. Tavallaan laatuvaaraa niin halvalla.”

Sari:”on se jotenkin, kyllä se on sellaista että mennään jonkun ystävän kanssa ja katellaan. Että kyllä mä siinä aina jotain fiiliksiä saan vaikka vaan pyörisin siellä, ainakin näkee sitten muita ihmisiä.”

Soile:”ehkä sellaista tiettyä yhdessäoloa ja sitä että jos on sellainen juttu että on saanut jutella sellaisistakin asioista mitä ei pakosti tulisi puheeksi kenenkään kotona, että siellä tulee samalla uusia puheenaiheita kun katellaan ja seurataan ihmisiä että se on kivaa että saadaan kaikin puolin vaihtelua siihen kotona olemiseen. Että kai sitä saa sellaista tiettyä elämänkoke-
musta siitäkkin.”

Vähemmän ja enemmän kulutukseen orientoituneet yksinhuoltajaäidit myönsivät saavansa nautintoa ja elämyksiä shoppailusta, kuitenkin eri mittakaavalla. Toisille se on tärkeämpää ja toiset nauttivat siitä huomattavasti harvemmin, kuitenkin se on sellainen osa nyky-yhteiskuntaa, josta kaikilla on omat mielipiteensä ja kokemuksensa.

Neljä shoppailuprofiilia

On kuluttajia, jotka suhtautuvat kulutukseen enemmänkin tehtävänä, joka tulee suorittaa mahdollisimman tehokkaasti ja taloudellisesti. Toisille puolestaan ovat tärkeitä kulutuskokemukset, aistimilliset ja tunteelliset reaktiot (Mäki & Boedeker 1997, 13.) Näinkin pienestä aineistosta löytyi neljä erilaista shoppailijaa, työssä käyvät aktiivikuluttajat, työssä käyvät passiivikuluttajat, kotona olevat aktiivikuluttajat ja kotona olevat passiivikuluttajat.

Yhtenä erotteluna profiileille on työssä käyvien ja kotona olevien ero, joka tulee osaltaan esiin taloudellisissa mahdollisuuksissa ja ajankäytössä. Toisaalta profiilien pohjalla on vahvimmin kulutuksesta löydettävään nautintoon liittyvät tekijät. Aktiivikuluttajat nauttivat kulutuksesta taloudellisten ja ajallisten mahdollisuuksiensa ja mielikuvituksensa rajoissa sekä etsivät kulutuksellisia elämyksiä ja löyhän sosiaalista yhdessäoloa. Passiivikuluttajat puolestaan eivät hae kulutuksesta nautintoa eivätkä

etsi erityisiä kulutuksellisia elämyksiä, vaan orientoituvat muille elämänalueille. Kukaan haastatelluista yksinhuoltajista ei ollut amerikkalaismallisen stereotypian mukainen aktiivinen shoppailija. Osa myönsi, että se johtuu ainostaan taloudellisesti tiukasta tilanteesta. Päämäärätietoisempaa kulutusta ja shoppailua harrastettaisiin huomattavasti enemmän, jos siihen olisi resursseja. Nyt shoppailun areenaksi ovat muodostuneet kaupungin keskustan ja tavaratalojen lisäksi kirpputorit ja mielikuvilla leikkittely sekä vapaa-ajan vietto ilman konkreettista kulutusta.

Työssä käyvät aktiivikuluttajat

Työssäkäyvät aktiivikuluttajat ovat orientoituneet kulutukseen työn kautta tulevien varojen avulla hieman enemmän kuin aikaisemmin. Työnteko ei kuitenkaan anna mahdollisuutta ylettömään kulutukseen, kaikki haastatellut työssä olevat yksinhuoltajaäidit ovat pienipalkkaisia. Virkistyshakuinen shoppailija Mika Boedekerin (1997) mukaan nauttii kulutuksesta vapaa-aikanaan ja haluaa satsata aikaa shoppailuun, vaikka ei konkreettisesti hakisikaan tai ostaisi mitään (Boedeker 1997, 195). Työssäkäyvät aktiivikuluttajat orientoituvat enemmän vapaa-aikana kuluttamiseen, aikaa vietetään kaupungilla muiden ihmisten parissa.

Ilmi:”jos mulla ei ole rahaa ostaa niin mä en tykkää lähteä kaupungille. Tyttö kyllä lähtis vaikka joka päivä mutta mä vaan sanon, että kun mulla ei ole rahaa niin mä en viitti lähtee sinne niin usein. Mä en siellä usein käy, enemmän mennään aina jotain ostamaan. “

“...kuitenkin niin se saattaa olla että tyttö haluaa tiimarista jonkun **ihan vaan pienen tarran**, ja silloin musta on kiva ilahduttaa sitä, ja se kun me ei arkena oikeastaan minnekään ehditä niin lauantaina on mukava lähteä ja ostetaan siinä sitten samalla kaikki tarpeellinen ja katellaan samalla”.

Soile:”no kyllä mä yleensä ostan jotain. Sanotaan että kyllä mä saatan tehdä aina joskus sen että meen vaan, että mä en mee ostaan mitään tiettyä tai mitään hirveitä määriä, että mulle on nautinto kun mä meen ostamaan joitain pieniä juttuja. Vaikka alusvaatteita itselleni ja samalla lapsille jotain.

“ ...se mulle tulee enemmänkin että mun täytyy löytää se joku väri ja mä saatan käydä monissakin eri kaupoissa että löydän sen. Että oon sillai kärsivällinen, värit on mulle tärkeitä”

Sari:“No tämä on tää yks naisystävä että sen kanssa, se saattaa soittaa ettei ole pitkään aikaan käynyt, se on kyllä työssä-käyvä, ettei ole pitkään aikaan käynyt ja sitten se soittaa että lähe mun kanssa niin mulla oikein hytkähtää että tottakai lähen. Sen kanssa on sitten niin erilaista vielä mennäkin sinne, se on jotenkin niin paljon rennompaa.”

Tuija:“sanotaanko että vähintään kaksi kertaa kuukaudessa mennään yhdessä lasten kanssa, ja sitten käydään kyllä Prismassa. Ja me kierretään kaupungilla kaikki tavaratalot läpi ja käydään Mackissä (McDonald’s) tai Raxissa (Rax Family) syömässä kun lapset tykkää niin käydään niissä”
 “no yleensä meen just lasten kanssa ja hyvin pitkälle sinne minne ne haluaa, lasten ehdoilla. Lapsille katellaan, ei siinä kerkee itelleen mitään katella”

Kulutus on aktiivista myös silloin, kun se kohdistuu lapseen eikä itseensä. On sallittumpaa kuluttaa lapseen, ja se kehen kuluttaa, on osaltaan myös oma valinta. Mielihyvää haetaan hyvinkin pienistä asioista, pelkkä katselu ja kaupungilla liikkuminen tuottaa tyydytystä. Myös lapselle tyydytys löytyy usein pienistä asioista. Kuten Iimin puheenvuorosta kävi ilmi, Tiimarista lapselle ostettu pieni tarra antaa niin äidille kuin lapsellekin hyvän olon. Tuija ei kuulu kovinkaan selvästi kumpaakaan kategoriaan. Lasten kanssa Tuija kuitenkin käy kaupungilla aktiivisesti. Tärkeänä kulutuksen areenana toimii myös automarketti Prisma.

Työssä käyvät passiivikuluttajat

Työssä olevia selviä passiivikuluttajia oli ainoastaan yksi. Tällöin on tyypillistä, että se aika, mikä jää työnteolta ja muilta vapaa-ajan harrastuksilta, ei kulu kaupungilla shoppaillen kuin satunnaisesti. Shoppailu on hyvin päämäärätietoista ja usein siihen liittyy yhteistä ajanvietettä ystävien kanssa, tällaista shoppailua harrastetaan kuitenkin harvoin.

Marjatta:” Shoppailu siinä varsinaisessa merkityksessään niin en mä ole kuitenkaan koskaan siitä mitään varsinaista kunnan nautintoa saanut, vaikka johtuen tietysti myös siitä ettei oikein ole mahdollisuutta tai rahaa. Mä meen aina kuitenkin aina

hakemaan jotain ja se nyt johtuu ihan tästä olotilasta että kyllä en mä sitä aikaa joka multa töitten ja muun toiminnan jälkeen jää niin käytän muuhun kuin shoppailuun, istun vaikka puhelimessa ja pidän yhteyttä ystäviin ja tuttaviin kuin että mä lähtisin kauppaan”.

Kaupungille ei lähdetä turhaan vaan konkreettinen päämäärä mielessä. Vapaa-aika on täytetty muulla toiminnalla, kuten esimerkiksi järjestötoiminnalla, vapaaehtoistyöllä, ystävien tapaamisilla jne. Shoppailun ei koeta tarjoavan erityisiä elämyksiä ja nautintoja. Työntekoa, vapaaehtoistoimintaa ja järjestötoimintaa pidetään erittäin tärkeinä ja niihin myös panostetaan.

Kotona olevat aktiivikuluttajat

Kulutukseen orientoituneet, kotona työttöminä tai kotihoidontuella olevat aktiivikuluttajat ovat kiinnostuneita kulutuksesta, vaikka heillä on sen toteuttamiseen pienet taloudelliset resurssit. Kulutuksen ja shoppailun areenana ovatkin kaupungin ydinkeskustan lisäksi kirpputorit ja postimyynit. Ajallisesti näillä kuluttajilla riittää resursseja, kuten Mika Boedeker (1995) on todennut:”...resurssi, jonka shoppailija joutuu käyttämään, on ennenminkin aika kuin raha, eli shoppailu ilman rahaa onnistuu, mutta ilman aikaa se lienee mahdotonta” (Boedeker 1995, 5).

Hanna:” tykkään, täytyy myöntää. Kyllä mä vietän niissä tavartaloissa aina silloin tällöin aikaa”

”...kyllä se kauheen paljon on sitä että mä hypistelen lastenvaatteita, ja kyllä mä tietenkin ittellenikin kattelen alusvaatteita. Mutta aina kun mä meen liikeeseen niin askeleet menee melkein heti sinne lastenvaateosastolle. Ja usein just jossain Sokkarilla suihkuttelen siinä mennessä vähän hajuvesiä ja haistelen niitä”

”...oikeastaan mä tykkään käydä siellä oikeastaan aina”

Piia:” pidän shoppailusta ihan älyttömästi...että mä voin hyvin kuvitella Amerikassa kun ihmisillä on rahaa ja sen lähtee shoppailemaan ja on ihan ekstaasissa siitä”

”no mä saatan kierrellä kavereiden kanssa tai yksin tuolla kauppoissa ja katella, että vaikka mä en jotain osta niin niitä on ihan kiva vaan katellakin. Että kun on aivopessyt itsensä siihen tilaan

ettei sitä rahaa ole niin sitten ei harmita vaikka ei voikaan ostaa vaikka sitten toisaalta kyllä se joskus ahdistaa”

Susanna:”Muiden seura, on se vaan tärkeätä, siitä saa niin kuin paljon enemmän irti koko jutusta. Siinä on juttukaveri ja sellainen.”

Anna:”kesäaikana ja terassiaikaan niin mikään ei olis sen ihanampaa kuin käydä jossain keskellä päivää syömässä jotain hyvää ja sitten kierrellä kaikissa tietyissä liikkeissä ja ostaa kaikenlaista pientä älytöntä, vaikka rihkamakoruja tai jotain muuta nättiä ja pientä ja sitten pyyhkäistä sinne terassille juomaan muutaman oluen. Että kyllähän sellaista tulee kesällä aika paljonkin että tekis mieli lähteä”

Aktiivinen kulutukseen orientoituminen näkyy shoppailusta haaveiluna, kaupungilla ajan kuluttamisena ja tuotteiden tutkimisena ilman ostamista. Kaupungille lähtiessä on kuitenkin otettava riski, että nuikkojen tulojen kohdatessa tavarapaljouden luomat haaveet ja halut syntyvät ahdistusta. Kulutukseen orientoituvat aktiivikuluttajat ovat kuitenkin valmiita ottamaan tämän riskin. Shoppailuun liittyy oleellisesti muiden ihmisten katseleminen, virikkeiden etsiminen ja viihtyminen väkijoukossa. Keskustalla koetaan olevan jotain kestävästä uutuuden viehätystä, joka vetää puoleensa ja johon ei kyllästy. Kaupungilla liikkuminen ja tuotteiden sekä ihmisten katselu ovat erilaista todellisuutta verrattuna kotona odottavaan arkeen. Shoppailun avulla halutaan päästä hetkeksi irti arjesta jonnekin ylellisempään, ehkä hieman utopistiseenkin haavemaailmaan, kulutuksen kultamaahan.

Kotona olevat passiivikuluttajat

Kotona olevat passiivikuluttajat etsivät elämäänsä sisältöä muualta kuin työstä ja kuluttamisesta, enemmän keskitytään ystäviin ja heidän kanssaan arjen jakamiseen. Passiivinen kulutus on kuitenkin ainostaan elämäntilanteen sanelema pakko. Jos varaa olisi, niin kuluttamiseen käytettäisiin enemmän aikaa ja rahaa. Ilman ostamista kulutuksen ei koeta olevan tyydyttävää ja sen vuoksi sitä ei myöskään harrasteta.

Katariina:”enemmän kyllä pitäisin (shoppailusta, JK huom.) jos olis rahaa mutta sitä ei oo. (...) Mä meen sinne jos mulla on jotain asiaa mutta en muuten. Mä en lähe sinne koskaan sillai pyörimään ja kiusaamaan itteeni”

Kuluttaminen näkyy enemmän ystävien kanssa tilanteesta puhumisena ja ratkaisukeinojen etsimisenä. Kuluttaminen kohdistuu siten ainoastaan välttämättömimpään. Vapaa-aikaa ei vietetä kaupungilla muuten kuin konkreettinen päämäärä mielessä, yleensä silloin, kun on löydettävä jotain. Tietyntaista shoppailua on harjoitettava kuitenkin pakon edessä, silloin kun on jaksettava etsiä edullisinta vaihtoehtoa ja tutkia tarjouksia. Tällöin kyseessä on päämäärätietoinen kulutus, joka on pakon sanelemaa.

TAULUKKO 1: yhteenveto shoppailuprofiileista

KULUTUS

	+	--
työssä olevat yksinhuoltajat	<p><i>työssä käyvät aktiivikuluttajat</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -hieman aktiivisempi orientoituminen kulutukseen palkan avulla -vapaa-ajan kulutus aktiivista ja sitä harrastetaan usein -nautintojen etsiminen ja löytäminen pienistäkin asioista -kulutuksesta nauttiminen 	<p><i>työssä käyvät passiivikuluttajat</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -passiivinen orientoituminen kulutukseen vaikka palkan kautta olisi hieman enemmän mahdollisuuksia -kulutus päämäärätietoista, ei varsinainen nautinnon antaja -vapaa-aika täytetään muulla toiminnalla kuin kulutuksella, aikaa ei haluta tuhata kulu- tukseen
kotona olevat yksinhuoltajat	<p><i>kotona olevat aktiivikuluttajat</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -resurssina enemmänkin aika kuin raha -kulutuksesta nauttiminen ilman konkreettista ostamista -kulutuksen sosiaalisuuden korostuminen -kulutus ja kulutustoiminnot arjesta irrottautumisen muoto 	<p><i>kotona olevat passiivikuluttajat</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -elämän sisältö enemmän ys- tävissä ja verkostoissa kuin työssä ja kulutuksessa -passiivinen kulutus käytännön sanelema pakko, -kulutus ei ole nautittavaa ilman ostamista ja siksi sitä pyritään välttämään kokonaan

Postimyynti ja kutsut

Postimyyntiä voi maffesolilaisessa mielessä pitää yhtenä, kuvakokonaisuuden ympärille kerääntyneiden ihmisten uusyhteisöllisyyden puhtaana muotona. Yksinhuoltajilla postimyynti ei ole kovinkaan suosittu ostosmuoto, hyvin harva myönsi tilaavansa sieltä mitään. Kaikki kuitenkin kertoivat selailevansa lehdet läpi, osa jättää ne käden ulottuville ja selailee niitä aina silloin tällöin. Toki monilla oli kokemuksia postimyynnistä, mutta sen ei voi sanoa olevan mitään ylettömän suosittua. Kulutuksen kannalta virikkeettömän Pupuhuhdan ajattelisi olevan hyvinkin hedelmällistä aluetta postimyynnin kautta tapahtuvaan kulutukseen. Enemmänkin kulutukseen orientoituneet haastateltavat haaveilivat ja shoppailivat katalogien kautta sekä myös mainosten kautta, mutta harvoin tilasivat mitään. Kulutukseen orientoituneista yksinhuoltajista ainoastaan Anna, joka ei pidä kaupungilla vaeltelusta, purkaa kulutuspaineensa ja intonsa postimyynnin kautta. Anna onkin ainoa esimerkki yksinhuoltajasta, joka on totaalisesti jäänyt postimyynnin koukkuun.

Anna:” Että mä osaan Hobby Hallista tilata hyvin sujuvasti kaikkee, että kun on vaan 55mk/kk, ja kun on vaan 75mk/kk, 115mk/kk. Ja sitten kun niitä pieniä lappuja kuule kertyy samalle kuulle niin sitten en tiedä mitä tehdä”

“...Mä oon tehnyt mun ystävän kanssa just sopimuksen, että mä kysyn häneltä saanko mä tilata. Ja jos mä meen tilaamaan omin nokkini jotain aivan älytöntä, jotain kahen tonnin stereo-radio - yhdistelmää, jota mä en tosiaankaan tarvi niin se saa sitten suurin piirtein vetää mua turpiin että tossa sulle. Ja siten mä oon saanut sen joten kuten kuriin.

“...että kun Elloksen kuvasto tai joku muu tulee niin se lentää nykyään heti roskeen, että mä en jätä sitä siihen pöydälle houkuttimaksi”

Ilmi:” ..varsinkin tyttö, se ottaa monta kertaa viikossa ne esitteet esiin ja haaveilee. Tyttö shoppailee niitten kautta”

Kulutuksen uusia ja yhä suosittumia muotoja ovat erilaiset kutsut, joissa uusyhteisöllinen löyhä sosiaalisuus liitetään kuluttamiseen. Kutsuja järjestetään perinteisen Tupperwaare -astiakaupan lisäksi myös koruilla, alusvaatteilla, mausteilla jne. Kutsut ovat hyvin pitkälle naisten toimintaa naisverkostoissaan. Tupper -kutsut ym. eivät ole kovinkaan suosittuja haastateltavien keskuudessa, osa harrastaa tai on harrastanut niitä ja niistä kyllä pidetään. Osalle ne ovat kauhistus. Kutsuilla saattaa joutua tilan-

teeseen, jossa on pakotettu sosiaalisesta paineesta johtuen ostamaan, etenkin jos kutsujen järjestäjä on ystävä tai tuttava.

Soile:” joskus sieltä löytää jopa uusia ystäviä. Että mullakin on ollut täällä kutsuja ja oon itekin ollut esittelijänä. Että kyllä mulle merkkää se ihmisten seurakin aina jotakin, että tietty siinä saat-
taa tulla sellainen olo että kun muutkin ostaa niin kyllä munkin sitten on pakko”.

Yksinhuoltajat kertoivat, että yleisesti kutsuja harrastetaan Pupuhuhdan alueella paljonkin vaikka suurin osa haastatelluista ei aktiivisesti ota niihin osaa. Kutsuilla kulutus on erilaista, siihen liittyy erittäin voimakkaasti sosiaalisuus ja sitä myötä sosiaalinen paine ostamiselle. Kuitenkaan kutsujen ei voi sanoa tulleen normaalin kulutuksen tilalle, vaikka alueena Pupuhuhta olisikin oiva paikka kutsujen kautta tapahtuvalle kulutukselle. Alueelta löytyy paljon kotona olevia äitejä, joilla ei ole mahdollisuutta lähteä kaupungille aina kun siltä tuntuu.

11. Elämyksellinen kulutus

Koska nykyään teemme tavaroita yhä vähemmän käsin, on arkipäivän esteettiseksi kulttuuriksi siten muodostunut valitsemisen kulttuuri, pitää osata valita. Se on nykyisen marketti-ihmisen tärkeimpiä taitoja. (Sepänmaa 1996, 53.) Säylän (1993) mukaan kulutusyhteiskunta houkuttelee ylittämään ensisijaiset, tavalliset tarpeet. Ennen puhuttiin luksustarpeista turhina tarpeina. Näihin ylellisyystarpeisiin oli vain varakkailla varaa, mutta myös nämä tarpeet muuttuvat vähitellen, ellei koko kansan niin ainakin suuren joukon huviksi.

Kulutus on etupäässä arkista uusintamista eikä pelkkää (kulutus)juhlaa. Tarpeet, ylellisyys ja välttämättömyys muotoutuvat sosiaalisen ja kulttuurallisen tilanteen mukaisiksi. (Koskijoki 1996, 25.) Näkisin, että nautinnon ja elämysten etsiminen on oleellinen osa nykyistä kulutusta, näin ainakin markkinoiden luomat mielikuvat antavat ymmärtää. Auto ei ole enää pelkkä kulkuväline vaan enemmänkin esteettinen ja tyyllinen valinta. Samoin arkisesta kahvihetkestä voi mainosten mukaan syntyä suurikin seikkailu ja elämyksellinen episodi arjen keskelle. Kulutuksen elämyksellisyys on tunkeutunut kaikkialle, konkreettinen ja hyödyllinen tavara on nykyään jotain enemmän kuin pelkkä hyödyke.

Yksinhuoltajien kulutusta analysoidessa huomasin, että toisin kuin mainokset antavat ymmärtää, niin arkisten kuluttajien arkisessa elämässä elämykset suodattuvat realiteettien kautta osaksi kulutusta ja arjen sujuvuutta. Taloudellisesti tiukassa tilanteessa eläville yksinhuoltajille nautinto on erittäin konkreettista ja helposti hankittavissa, mutta kuitenkin sellaista, jolloin yksinhuoltajaäidit panostavat itseensä eivätkä lapsiinsa. Nautinto on jotain heidän omaansa. Ylellisyys puolestaan on usein matkustelua, autoon tai asuntoon säästämistä tai niistä haaveilua, eli sellaista, johon ehkä joskus tulevaisuudessa saattaa olla varaa ja josta enemmänkin haaveillaan. Piian kommentti kuvaa hyvin ylellisyyden ja luksuksen yhteyttä arkikielenkäytössä, ylellisyyden ymmärretään usein mahdollistuvan ainoastaan varakkuuden myötä.

Piia:” On yllättäen aika vaikeakin miettiä jotain omaa ylellisyyttä kun on tajunnut sen ylellisyyden sellaiseksi, mihin itellä ei kuitenkaan ole ollenkaan varaa”.

Nautinto on puolestaan mahdollista myös nykyisessä tilanteessa, arkipäiväisempänä mutta kuitenkin saavutettavissa. Hans Magnus Enzenberger (1996) toteaaakin pohtiessaan tulevaisuuden luksusta, että kollektiivisen ylellisyyden rinnalle on jo kauan löytynyt demokraattinen, yksityinen, arkinen, rituaaleista vapautunut, sanalla sanoen pienimuotoinen, ehkäpä jopa vähäpätöinen ylellisyys. (Enzenberger 1996, 53.) Yksinhuoltajaäideillä nautintoa ovat oikealla kampaajalla käynnit, hyvä ruoka jota ei tarvitse itse valmistaa, suklaa, tanssiminen, oman kukkaron ulottuvissa olevat pienet korut ja uudet alusvaatteet, eli tavallaan sellainen, mikä on osa arkipäivän välttämättömyyttä mutta hieman korkeammalla panoksella, astetta luksuksempana, arkipäivän niukkuudesta keksittynä nautintona.

Hanna:” en tiedä, ehkä se on se **suklaa** silloin tällöin. Että sellainen tuli mieleen että kun mä olen käynyt tuolla kaupungilla ja on ollut rahaa käyttää ja oon löytänytkin kaikenlaista, niin sitten on kiva levitellä ne kaikki tuohon vaikka sängylle ja ihastella, että tuollaista ja tuollaista tuli hankittua, että onpas kivan näköistä”

Tuija:”...sillä **kampaajalla olosta**, että siitä mä oikein tosiaankin kunnolla nautin kun se on siinä mua varten se ihminen ja se on mun omaa aikaa.

Sari:”Kyllä se on **tanssi**. Kyllä mä nautin kun mä meen tonne ja jos siellä oikein pääsis kunnan jiven nykäseen että siitä on hyvä mieli pitkän aikaa.”

Tulevaisuudessa luksus muotoutuu yhä enemmän aineettomista asioista kuten tilan, rauhan, yksityisyyden ja vapauden tuntemuksista. Niiden hyödyntämisen näkee jo luksustuotteiden mainonnassa. (Parkkonen 1997, 11) Länsimaisessa demokratiassa ainakin vielä toistaiseksi oma tila, rauha ja yksityisyys ovat kansalaisista suurimman osan saavutettavissa, siten tulevaisuuden luksus ei toivottavasti edellytä taloudellisesti vaurasta asemaa sen saavuttamiseksi. Vaikka onhan sekä historiallisesti, kuin myös nykyisessä demokratiassa huomattavissa, miten rikkaiden on helpompi ostaa itsel-

leen rauhaa ja tilaa. Esimerkiksi muodinmukaisesti harvinaisina ja haluttuina matkailukohteina pidetään sellaisia maapallon osia, joissa turistimassat eivät vaella ja oma rauha on taattu, sellaiseen ei kuitenkaan ole varaa kuin hyvin toimeentulevilla.

Nautinnon aika ja ajan nautinto

Gerhard Schulzen (1997) mukaan kehittynyt kulutuskulttuuri vahvistaa omistamisen ja ottamisen houkutusta, yksilön täytyy tulla sinuksi kulutuksen luomien tuotteiden ja palvelujen kanssa, joita tarvitaan selviytymiseen (Schulze 1997, 39). Mutta kun puhutaan kulutuksen kautta saavutettavasta hemmottelusta, nautinnosta ja ylellisyydestä, esiin nousee vahvasti aika ja ajan tärkeys, tällöin materiaalilla ei enää ole niin vahvaa roolia. Kuten Raija Julkunen (1996) on todennut, aikaa ei useinkaan pysähdytä pohtimaan, arkielämä kaikkine velvollisuuksineen, rutiineineen, aikatauluineen ja määräaikoineen toteutuvat usein ilman sen kummempaa pohdintaa (Julkunen 1996, 130). Yksinhuoltajaäideille ajan ylellisyys ja sen rentouttava aspekti nousivat esiin hemmottelun yhteydessä.

Aika ei ole ainoastaan kellon viisareiden etenemistä, vaan myös ajan järjestelemistä omien prioriteettien mukaisesti (Adam 1995, 15). Yleensä hemmotteluun eivät kuulu lapset, vaan se on yksinhuoltajaäidin itse määrittelemää aikaa, aikaa jolloin voi edetä omilla ehdoilla ja päättää ajankäytöstä omien mieltymysten mukaisesti. Vaikka yksinhuoltajaäideillä ei ole taloudellisesti varaa kovinkaan usein hemmotella itseään, niin hemmotteluun liittyvä oma aika on jo suurta ylellisyyttä ja nautintoa. Oman ajan järjestäminen ei käytännössä maksa mitään ja aikaa kykenee kontrolloimaan ja haalimaan sekä tekemään sillä mitä haluaa silloin, kun omat halut ja mieltymykset on asetettu etusijalle. Hemmottelu ja nautinto kietoutuvat selvästi yhteen siten, että itseensä panostamisesta haaveillaan, nautitaan ja sillä hemmotellaan itseään. Hemmottelu ei kuitenkaan ole itsestään selvyys eikä se tule automaattisesti, vaan sen eteen pitää nähdä vaivaa, hankkia aikaa, rahaa ja mahdollisuuksia.

Anna:”kyllä se on se kylpy ja se kauneudenhoito sen päälle siinä. Jalkahoito ja sellainen ittensä laittaminen. Ja sitten vielä se että molemmat lapset nukkuu että mä oon saanut ne nukkumaan ja sitten mä meen kylpyyn ja mä nautin siitä. Että sinne lorautan jotain hyvän tuoksuista kylpyvaahtoa ja... että kyllä nämä on hyvin arkisia nämä mun nautinnot.”

Marjatta:” ...että sitä hemmottelee että ei se mene tuohon kulu- tuspuolelle vaan enemmänkin siihen aikaan ja siihen että on aikaa olla ihan itsekseen ja että saa tehdä mitä lystää eikä tarvi ottaa toisia huomioonkaan ja se että saa vain olla rauhassa ystävien kanssa. Ja siihen liittyy sitten tietenkin ruoka jolla hem- motellaan. Hyvä iso pihvi ja punaviiniä vaikkapa ettei aina sitä iänikuista jauhelihaa.”

Ilmi:”Mä yleensä hemmottelen itseäni ristikoilla ja sitten sillä että mulla on aikaa, että mä tiedän että mä voin istua siinä sohvalla tehden niitä ristikoita vaikka koko päivän, vaikken mä koskaan niin tee mutta se on se ajatus, että vois tehdä jos huvittaa. Kun tyttö on poissa niin saa tehdä mitä haluaa eikä tarvi ottaa toista huomioon.

Nykyään yksilön ja vapauden merkitys on keskeisenä keskustelun aiheena. Noron mukaan tämän keskustelun mukana esiin nousee kysymys etiikasta. Vanhaan sanastoon kuuluneet 'kuuluminen', 'tarve', 'hyöty' ja 'välttämättömyys' ovat korvautu- neet sellaisilla käsitteillä kuin 'halu', 'elämys' ja 'vapaus'. (Noro 1991, 1-2.) Leskisen (1995) mukaan:” Uusi asenne on relax, hysteerinen vihreys tai vasemmistolaisuus ovat vanhan maailman häviävää vakavuutta. Kritiikin sijaan on tullut jonkinlainen hyvän elämän 'huusholliteoria', jossa kulutus yhdistyy korkeampiin päämääriin. Kulutus on tärkeämpää kuin askartelu ihanteilla”. (Leskinen 1995, 151.) Yksinhuoltaji- en haastatteluissa ei suoraan keskusteltu kulutukseen liittyvistä ideologisista valin- noista vaan enemmänkin arjessa tapahtuvasta kulutuksesta. Kuitenkaan yksikään yksinhuoltaja ei missään vaiheessa haastattelua tuonut esiin kulutuksen ideologista puolta eikä yksikään yksinhuoltaja kertonut toimivansa ja kuluttavansa tietyn ideologi- an mukaisesti. Uskoakseni esimerkiksi ekologinen tietoisuus olisi jossain vaiheessa haastattelua noussut väistämättä esiin. Yksinhuoltajille kulutuksen taloudelliset ja hyödylliset aspektit ovat kuitenkin edelleen tärkeitä toisin kuin Noro (ks. emt) korostaa niiden kuuluvan ”vanhaan sanastoon”. On mahdoton kuluttaa pelkkien halujen ja elämysten johdattamana silloin, kun taloudellinen niukkuus on osa arjen realiteetteja.

Toisaalta kulutuksen on myös pakko olla niukkuudessa eläville tärkeää, kulutuksen suunnitteluun ja pennin venyttämiseen pitää jaksaa olla aikaa ja tarmoa. Myös kulutukseen liittyvät elämykset on itse keksittävä ja haettava, automaattisesti ne eivät ole osa arkea. Kulutuksellisten elämyksien löytäminen ei taloudellisesti tiukassa asemassa olevalle yksinhuoltajaäidille, joka on lasten kanssa kasvatustavallisesti usein kovin yksin, ole mitenkään itsestään selvän helppo, kulutusyhteiskuntaan automaattisesti kuuluva osa. Elämys löytyy pienessä mittakaavassa, mutta kuitenkin yhtä lailla elämyksenä kuin kokovartalohoito kosmetologilla, shoppailu Pariisissa tai värianalyysi.

Kulutushuippu ja todellinen tyydytys

Kulutuksesta saadaan ylivoimaisesti eniten tyydytystä silloin, kun löydetään jotain todella hyvää, sopivaa, kallista tai laatua todella halvalla. Tällaisen tilanteen sattuessa ollaan voittajia ja saavutetaan jotain huomattavasti helpommin kuin normaalisti, ollaan ovelia ja aktiivisia sekä fiksuja kuluttajia, joita ei voi huijata vaan jotka huijaavat. Silloin voidaan sanoa, että kuluttaminen on voitto eikä vaan helppoa rahalle saatua vastinetta. Holopaisen (1996) mukaan voidaan puhua uusista ovelista kuluttajista, jotka näkevät markkinoiden tekemien "ansojen" lävitse. Ovela kuluttaja ei ole valmis maksamaan merkkituotteista liikaa, eivätkä heitä kiinnosta monikansalliset merkit ja palvelut. He osaavat myös aktiivisesti etsiä vaihtoehtoja. (Holopainen 1996, 47.)

Tuija: "kyllä se on melkein silloin kun on löytänyt halvalla jotain hyvää tai sitten se että vaikka mä vaan kävisin jossain vaikkapa muuten vaan yksikseni kirpputorilla vaikka en mitään löytäisikään. Ja kuule yks päivä kun mulla oli vapaata niin kävin asioilla ja siinä mulla oli pari tuntia vapaata niin löysin pienelle tytölle pitkikset, sitten t-paidan ja sortsit ja ei menny satastakaan ja mää aattelin että herran jumala miten paljon mä sain eikä menny satastakaan, että aattele alle satasella sain. Ja sitten mä niitä kotona levittelin ja ihmettelin kun niin halvalla sain".

Täydellinen ja harvinainen tyydytys löytyy aktiivisen kulutuksen kautta. Kun on totuttu siihen, että harvoin on varaa, niin saavutettu kulutus tuntuu sitäkin suuremmalta voitolta. Kulutuksesta saadaan myös nautintoa silloin, kun on kauan haaveiltu jostain ja sitten vihdoinkin sellainen voidaan, kyetään tai uskalletaan hankkia. Nautintoa saadaan myös silloin, kun kyetään esimerkiksi tuottamaan lapsille tyydytystä kulutuksen avulla, kyetään hankkimaan jotain, mikä on lapselle todella mieleinen. Näin ollen yksinhuoltajaäidit ovat kiinnostuneita myös voiton maksimoinnista ja saavat siitä tyydytystä, heitä voidaan siten määritellä myös suhteellisen utilitaristisiksi kuluttajiksi Mäen ja Boedekerin (1995) mallin mukaisesti. Vaikka yksinhuoltajaäidit saavat tyydytystä tuotteiden katselemisesta, haaveilusta ja shoppailusta, niin todellinen kulutushuippu saavutetaan silloin, kun mukana on konkreettinen kulutus. Sellainen, mikä ei ole jokapäiväistä, vaan jossa uutuuden viehätys ja elämys ovat oleellinen osa tapahtumaa, tällöin tunne omasta onnistumisesta on vahva.

12. Kulutus sosiaalisena siteenä

Kulutus on niin oleellinen osa nyky-yhteiskuntaa, että ilman sitä on erittäin vaikea, melkein mahdoton elää. Kulutus on tunkeutunut kaikkialle. Kun kulutusta ei voi välttää, sen kanssa on opittava elämään. Syrjäytymiseen ja marginalisoitumiseen uskotaan yleisesti olevan suurempi vaara silloin, kun tulotaso on lähellä köyhyysrajaa. Kulutusyhteiskunnan tuottamat ja tarjoamat mahdollisuudet muistuttavat itsestään päivittäin kaikkialla. Niukoilla tuloilla selviäminen ei ole pelkkää välttämättömimmän hankkimista, vaan myös kamppailua erilaisia kulutuksellisia houkutus- ja nautintoja vastaan. Niukkojen tulojen kohdatessa vaihtoehtojen lukuisuus ja houkuteltavuus muuttuu taloudellisesti tiukoilla olevien yksilöiden kulutus markkinoiden toivoman kerskakulutuksen näkökulmasta vähemmän hyödylliseksi verrattuna varakkaiden railakkaaseen kulutusralliin. Markkinoita ja markkinoiden valtaa välttelevää kuluttajaa ei näy aktiivisesti tavaratalon kassalla, ei kylpyläviikonloppuna porealtaassa eikä autokaupan tilausjonossa. Tämä ei, kaikesta huolimatta, kuitenkaan tarkoita, että niukoilla tuloilla kuluttaminen olisi sama asia kuin marginalisoituminen kulutusyhteiskunnan ulkopuolelle. Niukatuloisen kuluttaja nauttii kulutusyhteiskunnasta omalla vaihtoehtoisella tavallaan ollen osa omaa alternatiiviaan eikä suinkaan marginaalia. Vaikka pienituloisen kuluttajan kulutus on markkinoiden valtaa välttelevää eikä kovin näkyvää markkinataloudelle, niin se on tärkeä osa heidän arkeaan ja sitäkin näkyvämpää heille itselleen.

Yksinhuoltajien taloudellisessa tilanteessa ei päältä päin katsottuna ole paljoakaan hurraamista. Kaikki tutkielmaan osallistuneet yksinhuoltajaäidit olivat pienituloisia ja taloudellisesti tiukoilla. Markkinoiden tuottamaan nopeasykliseen kulutukseen yksinhuoltajilla ei ole resursseja ja palkkatyö on monilla pätkätöiden ja työllistämistukitöiden mukanaan tuomaa periodista työskentelyä. Vaikka palkkatyön tärkeyttä korostetaan, niin arkipäivän aktiivisuus ja yhteiskunnallinen jäsenyys on kuitenkin saavutettavissa muutenkin kuin pelkällä perinteisellä työnteolla ja markkinoiden toivomalla kiihkeätempoisella kulutuksella. Pelkkiin tuloihin tuijottaminen ei kerro kaikkea näiden ihmisten arkielämästä. Yksinhuoltajat muokkaavat aktiivisesti arkeaan joko sosiaaliturvan tai matalan ansiotason turvin, ja he ovat löytäneet vaihtoehtoisia tapoja kulutukselle.

Kulutusta ei tarvitse yksioikoisesti ymmärtää vain rahan vastikkeelliseksi vaihdoksi, uusien tuotteiden ja palvelujen etsimiseksi sekä noidankehämäiseksi tyydytyksen hakemiseksi markkinoiden tuottamasta uudesta ja uudesta.

Lasten kulutuksessa niukoilla tuloilla pärjääminen kohtaa rankimmin kulutusyhteiskunnan tuottamat halut ja haaveet. Lapsille halutaan ja pyritään hankkimaan sitä mitä muillakin. Tämän vuoksi niukat tulot on osattava venyttää mitä moninaisimmilla keinoilla, yleensä tinkimällä omista kuluista lasten kulujen kustannuksella. Lapset ovat yksinhuoltajaäitien arjessa pärjäämisen heikoin lenkki, johon markkinoiden on helpoin ja vaivattomin iskeä. Vaikka ei ole tarkoitus aliarvioida lasten kykyä erottaa turhuus välttämättömmästä, niin äitien kertomuksissa nousi kuitenkin selvästi esiin lasten kulutuksen ja markkinoiden tuottamien houkutusten nopea sisäistäminen ja tietynlainen lasten keskinäinen raakuus kulutukseen liittyvissä asioissa. Kun lasta ahdistaa eläminen niukkuudessa, siirtyy tämä ahdistus usein äitiin kaksinkertaisella voimalla antaen konkreettisen muistutuksen omasta kyvyttömyydestä vastata kaikkiin lapsen haluihin ja toiveisiin

Kaikesta huolimatta yksinhuoltajien kulutus on kekseliästä. Kaikkea ei hankita mitä halutaan, vaan myös tunnelmista ja haaveista osataan nauttia. Jokapäiväisen, arkeen kuuluvan välttämättömän kulutuksen jälkeen tuleva, hieman turhempi kulutus ei ole itsestään selvyyttä kaikille yhteiskunnan jäsenille. Osalle jo välttämättömmänkin hankkiminen on vaikeaa. Tämän vuoksi kulutuksesta silloin, kun se ylittää välttämättömät tarpeet, osataan aidosti nauttia ja kyetään löytämään elämyksiä. Kulutuksesta ei ole muodostunut yksinhuoltajille nopeatempoista noidankehää, jossa uutuuden viehätys on nopeasti hävinnyt ja turhautuminen ja pettyminen hankintoihin ja kulutuksen lupauksiin konkreettisella tasolla on osa arkipäivää. Myöskään markkinoiden ja mainonnan tuottama ulkonäön ylikorostaminen ei ole pahemmin mullistanut yksinhuoltajaäitien arkea. Ulkonäköön panostetaan järkevyyden rajoissa, eikä oman kehon muokkaamista ja palvontaa nähdä järkevänä eikä haluttavana toimintana.

Kulutusyhteiskunnalle ominainen kulutus ei ole ainoa tapa löytää uusia kulutuksen kohteita ja palveluja. Vaihtoehtoinen kulutus on aktiivista ja suosittua. Erilainen tavaroiden ja keskinäisten palvelujen kierrätys ja vaihtelu ovat osa yksinhuoltajaäitien arkea. Näin he muodostavat omat vaihtoehtoiset markkinat, joiden merkitys heidän

arkielämässään on suuri ja joiden avulla heidän on mahdollista etsiä uusia elämyksiä ja nautintoja sekä olla osa yhteisöllistä ja sosiaalista toimintaa. Vaihtoehtoinen aktiivisuus on jotain sellaista, joka ei ole velvoittavaa, vaan johon kukin voi osallistua omien mieltymystensä ja resurssiensa puitteissa. Vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien etsiminen on osa yksinhuoltajien arkielämän kulutusta, rikas ja monimuotoinen kulutus ei ole ainoastaan varallisuuden mukanaan tuomaa toimintaa, vaan mielikuvituksen ja aktiivisuuden tulos.

Zygmunt Bauman (1995) olettaa, että joutumalla kulutuksen marginaaliin joutuu niukkatuloinen myös samalla yhteiskunnalliseen marginaaliin. Näkisin, ettei Baumanin väite pidä paikkaansa sellaisella ehdottomuudella, kuin Bauman sen teorioissaan kulutusyhteiskunnasta esittää. Kulutuksen monimuotoisuus ja aktiivisuus on muutakin kuin rahalla ostettavaa vastinetta. Yritysmaailman ja työelämän lempitermit innovatiivisuus ja joustavuus voidaan myös yhdistää osaksi niukkatuloisten kulutusta ja yhteiskunnallista osallisuutta. Vaikka harva näistä ihmisistä on koskaan kyennyt maistamaan mainosten ja markkinoiden lanseeraamaa huoletonta kulutusta ja arjen realiteetit ovat aina olleet osa elämää ja valintoja, niin oman mielikuvituksen ja innovatiivisuuden kautta he osallistuvat aktiivisesti oman arkensa rakentamiseen ja toimivuuden turvaamiseen. Tulevaisuudessa heidän joukkonsa tulee mitä luultavimmin kasvamaan sosiaaliturvan leikkausten ja epävarmojen työmarkkinoiden myötä. Tämän vuoksi on entistä tärkeämpää huomata, että kuluttaminen niukkuudessa on täysivaltaista ja aktiivista osallisuutta ja osallistumista, eikä sitä suinkaan pidä kaavamaisesti ymmärtää syrjäytymiseksi.

Nykyinen sosiologinen kulutustutkimus on edennyt teollisuusyhteiskunnan ideaalin mukaisesta rationaalisen kuluttajan tutkimuksesta halujen ja elämysten maailmaan, kulutuksen nähdään olevan tärkeä osa jälkimodernia yhteiskuntaa ja yksilöiden arkielämää. Kulutuksen sosiologisesta ymmärryksestä on kuitenkin puuttunut näkemys kulutuksen ja taloudellisen niukkuuden ja köyhyyden välisestä problematiikasta. Teollisuusyhteiskunnan rakenteiden ja traditioiden murennettua kulutus on muodostumassa sekä erottelevaksi kuin myös yhdistäväksi tekijäksi yhteiskuntaluokkien ja palkkatyön tilalle. Tämän vuoksi on tärkeää huomata, että myös niukkuuden alaisesta kulutuksesta on löydettävissä samoja piirteitä, jotka yleensä yhdistetään pelkästään varallisuuden avulla tapahtuvaan kulutukseen. Yhteiskunnallinen murros koskettaa

yleensä selvimmin ja rankimmin köyhiä ja niukkuudessa eläviä. Tämän vuoksi on mielenkiintoista tutkia, millaisen osan kulutus ja kulutukseen liittyvä löyhä yhteisöllisyys muodostavat niukkatuloisten yksilöiden arjen toiminnoissa. Tähän kysymykseen kulutuksen sosiologinen tutkimus ei ole kyennyt antamaan vastausta.

Sosiaalipoliittisessa ja sosiaalityötä koskevassa keskustelussa ja tutkimuksessa painotetaan työyhteiskunnan mukaisesti kansalaisten arkipäivän sujuvuutta ja mahdollisten sosiaalisten ongelmien tutkimusta, ratkaisukeinojen etsimistä ja ongelmien ehkäisemistä. Kulutuksen merkityksen kasvua yksilöiden arjessa ei ole löydettävissä sosiaalipoliittisesta keskustelusta. Myös omassa tutkimuksessani tuon esiin, että työyhteiskunnan peruselementti, palkkatyö, koetaan edelleen tärkeäksi työttömyyden riivaamassa mutta protestanttiselle etiikalle rakennetussa hyvinvointivaltiossa. Tutkimukseni tärkein huomio on kuitenkin se, että palkkatyön arvostuksesta huolimatta kulutus on hiipinyt osaksi yksilöiden arkea ja arjen sosiaalista rakentumista. Tutkimuksellani olen pyrkinyt osoittamaan, että kulutuksen ei enää voida sanoa olevan irrallinen ja irrallisesti tutkittavissa ja problematisoitavissa oleva osa yksilöiden elämää. Myös köyhyydessä ja niukkuudessa elävien kohdalla kulutusyhteiskuntaan liitetyt ilmiöt ovat heidän omien valintojensa mukaisesti osa arkipäivän toimintaa. Kulutuksen sosiologisen ja yleisen yhteiskunnallisen keskustelun yhdistäminen ja kulutuksen ilmiöiden kokonaisvaltainen ja innovatiivinen tutkiminen antavat mielestäni huomattavasti laajemman kuvan siitä, millaista on kansalaisten elämä nykyisessä hyvinvointivaltiossamme.

Lähteet:

Adam, Barbara; *Timewatch: the Social Analysis of Time*. Polity Press. Oxford 1995.

Agamben Giorgio; *Tuleva Yhteisö*. Tampere, Gaudeamus. 1995

Ahlqvist, Katja; *Työ, Työttömyys ja Valinnanvapaudet*. Teoksessa Ahola & Ahlqvist (toim.) *Elämän riskit ja valinnat: hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki, Edita. 1996.

Ahola Anja; *Työttömyys kokemuksellisenä tilana*. Teoksessa Ahola & Ahlqvist (toim.) *Elämän riskit ja valinnat: hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki, Edita. 1996.

Alasuutari, Pertti; *Laadullinen tutkimus. Vastapaino*, Tampere. 1995

Angerpuro, Kirsi; *Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Tulojen, toimeentulon muutosten ja viiteryhmien valinnan vaikutus tyytyväisyyden kokemiseen*. Teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.) *Kuka on Köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Stakes, Tutkimuksia 65. 1996

Anttonen, Anneli; *Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan*. Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto. 1989.

Baudrillard, Jean; *Selected Writings*. Toim. Mark Poster, Stanford University Press 1988

Baylies, Carolyn; *Diversity in patterns of parenting and household formation*. Teoksessa Elizabeth Bertolaia Silva (ed.) *Good Enough Mothering?* Routledge, London. 1996.

Bauman, Zygmunt; *Intimations of Postmodernity*. Routledge, London. 1992.

Bauman, Zygmunt; *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Blackwell, Oxford 1995.

Bauman, Zygmunt; *Postmodernity and its Discontents*. Polity Press, Oxford 1997.

Benjamin, Walter; *Silmä väkijoukossa. Huomioita eräistä motiiveista Baudelairen tuotannossa*. Odessa, Helsinki. 1986.

Boedeker, Mika; *Reactional shopping: the Role of the basic emotional dimensions of personality*. School of Economics and Business Administration, Turku. 1997.

Boedeker, Mika & Mäki, Katja; *Kulutus: arkista aherrusta vai iloista irrottelua?* Grafia, Turku. 1997.

Bourdieu, Pierre; *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, Cambridge. 1984.

Bourdieu, Pierre; *Sosiologian kysymyksiä*. Vastapaino, Tampere. 1985.

Campbell, Colin; *The Romantic Ethic and The Spirit of Modern Consumerism*. Oxford, Blackwell. 1987.

Campbell, Colin; *The Sociology of Consumption*. Teoksessa Daniel Miller (toim.) *Acknowledging Consumption*. Routledge London 1995.

Enzenberger, Hans Magnus; *Muistumia ylellisyydestä: Luksus ennen ja nyt*. Helsingin Sanomat, Kuukausiliite s. 52-54, Maaliskuu 1997

Eräsaari, Risto; *Mihin yhteisöajatuksen vetovoimaisuus perustuu? Yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita no: 71*. Jyväskylän Yliopisto 1992.

Etzioni, Amitai; *The spirit of community : rights, responsibilities and the communitarian agenda*. London Fontana Press 1995.

Falk, Pasi; *The Consuming body*. London, Sage. 1994.

Falk, Pasi; *Modern Oralities: a Cultural typology of the consuming body*. Research Reports No. 227. Department of Sociology. Helsinki 1992.

Featherstone, Mike; *The Body in Consumer Culture*. Teoksessa Featherstone, Hepworth & Turner (ed.): *The Body: Social process and Cultural theory*. London, Sage. 1991.

Ferguson, Harvie; *Watching the World go round: Atrium Culture and the Psychology of Shopping*. Teoksessa Rob Shields (ed.): *Lifestyle Shopping. The Subject of Consumption*. Routledge, London 1992.

Firat, Fuat A. & Venkatesh, Alladi; *Postmodernity: the Age of Marketing*. International Journal of Research in Marketing, vol. 10, no. 3, 227-249, 1993.

Gabriel, Yiannis & Lang, Tim; *The Unmanageable Consumer. Contemporary Consumption and its Fragmentation*. Sage 1995.

Germov, John & Williams, Lauren; *The sexual division of dieting: Women's voices*. The Sociological Review s. 630-648, vol. 44, no. 4, 1996.

Giddens, Anthony & Beck, Ulrich & Lash, Scott; *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen Modernisaatio*. Vastapaino, Tampere 1995

Hietamies, Leena; *Onnen Murut*. 1995

Holopainen, Alpo; *Merkkituote, sen rakentaminen ja riisuminen*. Teoksessa Petri Niininen (toim.) *Tuote Kulttuurissa*. Saarijärvi 1996.

Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F.; *the Active Interview*. Qualitative Research Methods Series 37. Sage 1995.

Huusela, Nina; Yksinhuoltajat hallitsevat elämänsä -vaikka toisin luullaan. Dialogi, no: 7, 50-52. 1994.

Ilmonen, Kaj; Agentti, yksilöllistyminen ja moraali. Julkaisussa Sosiologia, no 1, 1995

Ilmonen, Kaj; Kulutus ja arvot. Teoksessa Aittola, Alanen & Rantamaa (toim.): Minkä ikäinen olettekaan, Rouva? 1996.

Ilmonen, Kaj; Tavaroiden Taikamaailma. Vastapaino Tampere 1993.

Jarva, Vuokko; Tiukoilla kuin Manninen ovenraossa. Hyvinvointikatsaus, no. 2. 1996.

Julkunen, Raija; Aika ajan tasalle. Teoksessa Aittola, Alanen & Rantamaa (toim.):Minkä ikäinen olettekaan, Rouva? 1996.

Kangas, Olli & Ritakallio, Matti; Different Methods - Different Results. Approaches to Multidimensional Poverty. Themes from Finland 5/1995.

Kasvio, Antti; Uusi työn yhteiskunta:Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Keso, Ilari; Kerran köyhä aina köyhä? Hyvinvointikatsaus, no: 1, 39-42. 1993.

Kortteinen, Matti; suullinen puheenvuoro. Lähiötutkijoiden seminaari 6.11.1996. Ympäristöministeriö.

Kortteinen, Matti; Kunnian kenttä: Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja Jää. Helsinki, 1992.

Koskijoki, Maria; Tavarasta nauttimisen taito. Hyvinvointikatsaus No. 2, 1996.

Koskinen Petri; Luksus muuttaa muotoaan. Markkinointi ja Media no:8, 10-11. 1997.

Lamponen, Päivi; Katsaus Kirpputoreille. Teoksessa Matthies, Kotakari & Nylynd (toim.) Välittävät verkostot. 1996.

Langman, Laurel; Neon Gages. Shopping for Subjectivity. Teoksessa Rob Shields (ed.): Lifestyle Shopping. The Subject of Consumption. Routledge, London 1992.

Lash, Scott & Beck, Ulrich & Giddens, Anthony; Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen Modernisaatio. Vastapaino, Tampere 1995.

Lehto-Trapnowski Päivi; Pennin ja pinnan venytystä:lama ja pääkaupunkiseudun lapsiperheet 1997. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 5. 1997

Leskinen, Jaakko; Marketologia ja sosiologia -symmetrinen vertailu. Teoksessa Johanna Peltola (toim.) Kulutuskulttuuria -sosiologisia näkökulmia kulutukseen. Helsinki 1995.

Lehtonen, Heikki; Yhteisö. Vastapaino, Tampere. 1990.

Lehtonen, Turo-Kimmo; Shoppailu sosiaalisena muotoja. Teoksessa Johanna Peltola (toim.) Kulutuskulttuuria -sosiologisia näkökulmia kulutukseen. Helsinki 1995.

Liljesröm, Rita; Kärleksliv och föräldraskap. Carlssons, Stockholm. 1990.

Lundberg, Ulrika; Aspekter av ensamförsörjares moderskap. Teoksessa Harriet Silius & Sirpa Wrede (red.) Moderskap och reproduktion: möjligheter och marginaler. Åbo Akademi 1996.

Maffesoli, Michel; Maailman Mieli: yhteisöllisen Tyylin muodoista. 1995.

Maffesoli, Michel; the Return of Dionysos. Teoksessa Sulkunen, Holmwood, Radner & Schulze (ed.) Constructing the New Consumer Society. St. Martin's Press, New York 1997.

Matthies, Aila-Leena; Ekologinen lähestymistapa sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Jokiranta, Karvinen, Matthies & Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto, Helsinki 1993.

Maula, Johanna & Pantzar, Mika & Raijas, Anu; Kulutuksen Trendit. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja, 8. 1995.

McCracken, Grant; Culture and Consumption. Indiana University Press, Bloomington 1988.

Noro, Arto; Kansalaisyhteiskunta, modernisoituminen ja yksilöllistyminen. Tiede & Edistys, no: 4, 241-248. 1989.

Noro, Arto; Muoto, moderniteetti ja 'kolmas'. Tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Jyväskylä 1991

Noro, Arto; Postmoderni muukalainen tulee -onko sosiologia valmis...? Jyväskylän Yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita, nro 78, 1993.

Pantzar, Mika; Consumption as a game? A Review of a recent economic analyses of social competition. Työväen Taloudellinen Tutkimuslaitos, Helsinki. 1989.

Pantzar, Mika; Uutuuden viehätys: Modernin kulutuksen kehityssuunnat. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) Kestävyyskoe. 1993.

Pantzar, Mika & Raijas, Anu; Kulutus lamassa. Talous & Yhteiskunta. vol. 23, no. 1, 1995.

Piispa, Matti; Tupakan kulttuuralliset merkitykset ja niihin vaikuttaminen. Tampereen yliopisto. 1995.

Pohjola, Anneli; Murtuuko työn sidos. Teoksessa Ahlqvist & Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat: hyvinvointia lama-Suomessa? Edita, Helsinki. 1996.

van Raaij, Fred; Postmodern Consumption. Journal of Economic Psychology no. 14, 541-563. 1993.

- Repo, Katja; Naisten köyhyys:esimerkkinä Iso-Britannia. Stakes, Helsinki 1996.
- Riukulehto, Sulevi; Sabotaasia ja kerskakulutusta. Jyväskylä. 1994.
- Roivainen, Irene; Lähiö ja sen asukkaat teollisuuden murroksessa : tutkimus Hervantalaisista teollisuustyöntekijöistä. Tampereen yliopisto, 1993.
- Roos, J-P; Yhteisöllisyys ja Kommunitarismi. Tiede & Edistys, no: 1, 45-49. 1996
- Sauli, Hannele; Lasten kulutus ja ostovoima. Hyvinvointikatsaus, no: 1, 26-28. 1993.
- Schulze, Gerhard; From Situations to Subjects: Moral Discourse in Transistion. Teoksessa Sulkunen, Holmwood, Radner & Schulze (ed.) Constructing the New Consumer Society. St. Martin's Press, New York 1997.
- Sepänmaa, Yrjö; Arjen estetiikka on valinnan taitoa. Tiede 2000 ? (5), 52-54. 1996.
- Shields, Rob; Spaces of Consumption. Teoksessa Shields, Rob (ed.): Lifestyle Shopping. The Subject of Consumption. Routledge, London 1992.
- Shields, Rob; The Individual Consumption Cultures and the Fate of Community. Teoksessa Shields, Rob (ed.): Lifestyle Shopping. The Subject of Consumption. Routledge, London 1992.
- Simmel, Georg; Muodin filosofia. Odessa, Helsinki. 1986.
- Simmel, Georg; Storstäderna och det andliga livet. Korpen. 1981.
- Stuart, Ewen; All Consuming Images. The politics of style in contemporary culture, New York. 1988.
- Sulkunen, Pekka; Introduction:The New Consumer Society - Rethinking the Social Bond. Teoksessa Sulkunen P., Holmwood J., Radner H. & Schulze G. (ed.) Constructing thw New Consumer Society. St. Martin's Press, New York 1997.
- Sulkunen, Pekka; Sosiologian avaimet, näkökulmia yhteiskuntaan. Porvoo 1994.
- Sulkunen, Pekka, Alasuutari, Pertti, Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja; Lähiöravintolat. Keuruu. 1985.
- Säylä, Markku; Kuluuko vapaa-aika vai pitääkö kuluttamalla kuluttaa? Hyvinvointikatsaus, no. 1, 20-22. 1993.
- Tennilä, Liisa; Työttömän kohtalo: niukkaa kulutusta, rakoilevaa elämän hallintaa. Hyvinvointikatsaus no. 3, 31-33, 1996.
- Tomlinson, Alan; Consumption, identity and style:merketing, meanings and the packaging of pleasure. London, Routledge. 1990.

Turunen, Sinikka; Kulutus ja arjen välttämättömyys -miten pienipalkkaiset naiset tutkivat arkielämäänsä. Suomen Kuluttajaliiton tutkimuksia, no:1, Helsinki. 1989.

Uusitalo Liisa; Consumption in Postmodernity. Social structuration and the construction of Self. Helsinki Kauppakorkeakoulu, working papers W-142, 1995.

Uusitalo, Outi; Kuluttajuus ja Ympäristö. Teoksessa Esseitä taloudesta, johtamisesta ja ympäristöstä. Jyväskylän Yliopiston Taloustieteen laitoksen julkaisuja, N:o 96/1994.

Willis, Paul; Common Culture: Symbolic work at play in the everyday cultures on the young. Milton Keynes Open University Press. 1990.

Viaalainen, Riitta; Yksinhuoltajuus yleistyy -niin myös naisten köyhyys. Dialogi, no:5, 38-39. 1995.

Liitteet:**Liite 1. Tutkimukseen osallistuneet yksinhuoltajaäidit**

Kuvaus tutkimukseen osallistuneista yksinhuoltajaäideistä. Nettotulot tarkoittavat kuvauksessa käteen jääviä tuloja joilla on tultava toimeen kuukausi. Nettotulot ovat siten palkka työssäkäyvillä, työttömyyskorvaus työttömillä, kotihoidontuki lapsiaan hoitavilla, elatustuki, lapsilisä, mahdollinen asumistuki ja toimeentulotuki niillä joilla siihen on oikeus. Nettotuloista on maksettava kaikki, myös vuokra tai vuokran omavastuuosuus niillä jotka saavat asumistukea.

Marjatta: 40-45 vuotias, työllistetty, kaksi lasta. Nettotulot kuukaudessa noin 7590mk (velkaan ja asumiseen noin 5000mk/kk)

Ilmi: 45-50 vuotias, vakituinen työ, aikaisempi pitkä kokemus työttömyydestä. Yksi lapsi, nettotulot noin 6800mk/kk.

Tuija: 40-45 vuotias, työllistetty. Kokemusta työttömyydestä. Neljä lasta, nettotulot noin 9000mk/kk.

Susanna: 30-35 vuotias, työtön. Kolme lasta, nettotulot noin 6000mk/kk.

Anna: 25-30 vuotias, kotihoidontuella. Kaksi lasta, nettotulot noin 4900mk/kk.

Hanna: 30-35 vuotias, työtön. Kolme lasta, nettotulot n. 7000mk/kk.

Piia: 35-40 vuotias, työtön. Yksi lapsi, nettotulot noin 5500mk/kk.

Katariina: 25-30 vuotias, työtön. Yksi lapsi, nettotulot n. 4500mk/kk.

Sari: 45-50 vuotias, vakituinen työ, kokemusta pitkästä työttömyydestä. Kaksi lasta. Nettotulot noin 6000mk/kk (velkaan 1500mk/kk).

Soile: 35-40 vuotias, osa-aikatyössä. Kaksi lasta, nettotulot noin 6700mk/kk.

Yksinhuoltajaäitien haastattelun aihealueet

taustakysymykset:

- ikä
- sosioekonominen asema
- lasten lukumäärä
- mikä aiheuttanut yksinhuoltajuuden
- kauanko ollut yksinhuoltaja
- ihmissuhdehistoria
- asumismuoto
- kuukausittain käytettävissä olevat tulot

Kulutusresurssit:

- perheen kulutusmahdollisuuksien kuvailu (mihin kohdistuu, mihin ei ole varaa, mitkä seikat etusijalla)
- omat kulutusmahdollisuudet (mihin varaa, mihin ei, mitkä seikat etusijalla)
- yksinhuoltajuuden vaikutus kulutukseen ja resursseihin
- Pupuhuhdassa asumisen vaikutus kulutukseen ja kulutusmahdollisuuksiin

Kulutus ja identiteetti

- henkilökohtaisen kulutuksen kuvailu
- *kulutustyyli, tärkeä kulutus, ylellisyys, välttämätön,
- ulkonäkö
- *panostaminen, eri tilanteet, muoti, merkit, persoonallisuuden korostaminen, asuinalueen vaikutus, muiden ulkonäkö ja sen vaikutus omaan ulkonäköön
- oma tyyli
- *tyylin vaihtaminen, halu erottautua, halu samaistua, asuinalueen vaikutus
- omaan kulutukseen panostaminen, mitä lisää, mitä riittävästi, mistä haaveilee

Kulutus pakkona/paineena

- sosiaaliset paineet
- *yksinhuoltajien keskuudessa, Pupuhuhdassa, henkilökohtaiset kokemukset, lasten kohdalla
- kulutus ja ahdistus
- *millaisissa tilanteissa, millainen kulutus, pettymyksiä

-riippuvuus

*mitä ilman vaikea tulla toimeen, miten vaikuttaa elämään (pos. ja neg.)

Kulutus ja palkkatyö

-taloudellisen tilanteen heikentyminen (avioero, työttömyys)

*sopeutuminen, vaikeudet, sosiaaliset suhteet

- palkkatyössä olevat

*työn merkitys, vaikutus kulutukseen, mahdollisuuksiin

-kotona olevat

*työn merkitys, kulutuksen merkitys, kulutuksen oikeutus

-ideaali kulutustaso

*millainen, oletko saavuttanut

-vaihtoehtoinen kulutus

*millaisia tapoja, miten usein ja miten suuri osa kulutuksesta, miten tärkeitä (sosiaalinen, henkinen, taloudellinen)

-köyhyys, rikkaus

*oletko itse, millaista on köyhyys, kuka on köyhä

Kulutusyhteisöllisyys

-lähiyhteisö (ystävät, sukulaiset)

*miten tärkeitä, miten tiiviit suhteet, auttamismuodot

-kulutus eri tilanteissa (vapaa-aika, työaika, harrastukset)

-lähiyhteisön kanssa oleminen ja toimiminen

*kulutukseen liittyminen, yhteiset kulutustavat ja tottumukset, lähiyhteisön kulutustyyli ja vaikutus, kulutuksen sosiaalisuuden negatiiviset ja positiiviset puolet, yksinolo kuluttaessa

-shoppailu

*millaista, miten usein, missä, koska, miten usein liittyä ostaminen, millaisissa tilanteissa nautittavinta, milloin tylsää, muiden seura, muut ihmiset

-piilossa olevat kulutusnormit

*millaisia koskien yksinhuoltajia, Puhuhdan alueella

-postimyynti, kutsut

Kulutuksen elämyksellisyys

-millainen kulutus on nautintoa, ylellisyyttä

-hemmottelu

*hemmoteluhetki, milloin, millä, miten, miten haluaisit hemmotella

-kulutuksen suurin tyydyttävyys

-heräteostokset

*milloin, mitä, millaisessa mielentilassa, katuminen

-shoppailun elämyksellisyys ilman ostamista

*millaisia elämyksiä, koska, missä

Lopuksi

-yksinhuoltajien asema kulutusyhteiskunnassa

-muita kommentteja, ajatuksia haastattelusta ja aiheesta

sosiaalityöntekijöiden haastattelun aihealueet

Tausta

- miten kauan toiminut sosiaalityöntekijänä
- Pupuhuhtan alueella
- millainen alue Pupuhuhta on

Yksinhuoltajat

- yksinhuoltajien tilanne yleisesti
- taloudellinen tilanne
- pupuhuhtalainen yksinhuoltaja, mikä tyypillistä

Kulutusresurssit

- yksinhuoltajuuden vaikutus
- yksinhuoltajat ja köyhyys
- *miten näkyy sosiaalityössä
- *mihin haetaan yleensä toimeentulotukea ja harkinnanvaraista toimeentulotukea
- *millainen on köyhä ihminen, onko yksinhuoltajat
- *mistä heillä on puutetta

Kulutus ja identiteetti

- kulutuksen tärkeys
- vaihtoehtoinen kulutus, millaista, miten suosittua, miten tulee esiin keskusteluissa, miten tärkeää taloudellisesti, henkisesti, sosiaalisesti
- millainen on pupuhuhtalainen kulutus, miten asuinalue vaikuttaa

Kulutus pakkona/paineena

- sosiaaliset paineet
- *millaisia, miten liittyy yksinhuoltajiin, miten ilmenee asiakastyössä, miten paineisiin reagoidaan
- millaisia sosiaalisia ongelmia kulutustason laskuun liittyy, millaisia selviytymistapoja
- yleisin riippuvuuden aiheuttaja

Kulutus ja palkkatyö

- palkkatyön merkitys yksinhuoltajille
- palkkatyön merkitys sosiaalityön näkökulmasta
- kulutuksen merkitys yksinhuoltajille
- kulutuksen merkitys sosiaalityön näkökulmasta

- ideaali kulututaso
- nykyinen sosiaaliturva ja sen kattavuus

Kulutuksen sosiaalisuus

-lähiyhteisöt

*millaisia, niiden merkitys ja tärkeys

*auttamismuodot, verkostot

-kulutuksen sosiaalisuus

*millaista yksinhuoltajien kohdalla, millaiseen kanssakäymiseen liittyy, miten tulee esiin asiakastyössä

*mihin ryhmään yksinhuoltajat vertaavat itseään

Lopuksi

-millainen rooli lapsilla on yksinhuoltajaäitien kulutuksessa

-millainen kulutusyhteiskunta mielestäsi on yksinhuoltajia ajatellen